

MUSTAFA ÖZKAT*

Paris'te Yazılan Bir Mevlid: Misbâhü's-Salâh

A Mawlid Written in Paris: Misbahu's-Salah

Ö Z E T

Bir yönüyle şair, bir yönüyle de diplomat olan İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh Bey (5 Haziran 1865-19 Ekim 1904), edebiyat anlayışı bakımından Tanzimat ile Servet-i Fünûn edebiyatı arasında kalan ve daha çok 1884-1896 yılları arasında ortaya koydukları eserlerle Servet-i Fünûn dönemi şiir anlayışına hazırlayıcı rol oynayan Mutavassıtîn (Ara Nesil, Aracılar, Ortacılar, İlimlilar) grubu içerisinde değerlendirilmektedir. Gazete ve dergilerde yayımlanan şiir ve makalelerinin yanı sıra manzum ve mensur olarak kaleme aldığı onu matbu, onu da yazma halinde yirmi eseriyle döneme damgasını vurmuştur. Bu çalışmamızda, hiçbir mevlid literatüründe adı anılmayan Ali Ferruh Bey'in Paris'te kaleme aldığı ve el yazısıyla H. Rebülevvel 1305/Kasım-Aralık 1887 tarihinde Paris'te bastırıldığı Misbâhu's-Salâh adlı mevlidi tanıtılmıştır. Mevlidin kaleme alınmasıyla ilgili gelişmelerin kısaca aktarıldığı "Çünkü" başlıklı bir girişten sonra eserde biri mensur, diğeri manzum olmak üzere iki bölüm yer almaktadır. "Mukaddime" başlıklı mensur bölümde Hz. Peygamber'in doğumu ve nesebi hakkında geniş bir açıklamaya yer verilmiştir. Çeşitli tarih kaynaklarla da desteklenen bu bölümün ardından Hz. Peygamber'in yalnızca doğumunun ele alındığı mesnevi tarzındaki 191 beyitlik manzume gelmektedir. Sekiz beyti Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n-Necât adlı eserinden alıntılanmış olan bu kısımda, Süleyman Çelebi mevlidindeki akıcılığı görmek mümkün değildir. Bu çalışmamızla, Türk edebiyatındaki mevlid yazma geleneğinin Türklerin egemen olarak yaşadıkları bölgelerle sınırlı kalmayıp az sayıda Türk'ün yaşadığı yerlerde de sürdürüldüğü ortaya çıkmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Ali Ferruh, mevlid, Misbâhu's-Salâh, Hz. Peygamber, Paris, mesnevi, Kerbelâ, Devlet, Hüşeng, Lakiakiyât-ı Edebiyye, Üssü'l-Esâs, Şâyân, Teşhîr-i Ebâtîl

ABSTRACT

İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh Bey (5 June 1865-19 October 1904), both a poet and a diplomat, is utilized within Mutavassıtîn (Mid Generation, Middlemans, Mediators, Moderators) group which remains in between The Tanzimat and Servet-i Fünûn literature with respect to the sense of literature and with the works that they presented more between 1884-1896, they have a role in preparing the way for the sense of Servet-i Fünûn period. Beside his poems and articles that is published in newspapers and magazines, he left his mark on his time with his twenty works that is written as poetic and prosaic, ten of them is printed and the other ten is manuscript. In this article a mawlid that is not included in any mawlid literature named Misbâhu's-Salâh, written and published cursively by Ali Ferruh Bey in H. Rebülevvel 1305/November-December 1887 in Paris, is introduced. After an introduction titled "Çünkü" (Because) that mentions the progress related to writing process of the mawlid briefly, there are two parts in this mawlid, one of them is prosaic and the other one is poetic. In the prosaic part titled "Mukaddime", a detailed explanation about Muhammad the prophet's birth and ancestry is given. After this part that assisted with various historical resources, a 191-couplets-long poem à la mathnawi based on only Muhammad the prophet's birth comes. In this part which of its eight couplets is cited from Süleyman Çelebi's work named Vesiletü'n-Necât, it is impossible to see the fluency as in the Süleyman Çelebi's mawlid. With this article it is revealed that the tradition of writing mawlids is not limited only with the regions that mostly Turks live, it is also continued in the regions that few Turks live.

KEYWORDS

Ali Ferruh, mawlid, Misbahu's-Salah, Muhammad the prophet, Paris, mathnawi, Karbala, Devlet, Hüşeng, Lakiakiyât-ı Edebiyye, Üss al-Esas, Şayan, Teşhîr-i Ebatil

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. (mustafaozkatz@gmail.com).

1. Giriş:

Süleyman Çelebi (öl. 1421)'nin Bursa'da 1409 yılında tamamladığı *Vesîletü'n-Necât* adlı mevlidi, Türk edebiyatında *Kur'ân-ı Kerim*'den sonra en çok okunan eserlerin başında gelmektedir. Akıcı üslûbu ve sehl-i mümtenî özelliğiyle bu denli ilgi duyulan eser, yüzlerce şaire ilham kaynağı oluştururken, benzer türde yüzlerce eserin yazılmasına da vesile olmuştur. Lâtîfi, daha XVI. yüzyılda nazîre niteliğindeki bu eserlerin sayısının yüzü aştığını haber vermektedir:

"Bu fakîr ü hakîr sinn-i sabâvetden 'âlem-i kühûlete kadem basınca sad 'adetden ziyâde mevlid kitabların ve Şevâhidü'n-Nübüvve fasl u bâbların gördüm ve nazar-ı iz'ân u iltifâtla ve im'ân-ı nazar ile her birin gözden geçirdüm." (Canım 2000: 135)

Bugün itibariyle tespit edilen 150 civarındaki mevlid şairinin bir kısmının eserinin nüshasına ulaşılamamış olsa da her geçen gün yeni mevlid metinleri kütüphanelerin tozlu raflarından gün ışığına çıkarılmaya çalışılmaktadır. Zaman zaman ilginç özellikler gösteren bu mevlidlerin büyük bölümü mesnevi tarzında kaleme alınmış olmasına rağmen, farklı nazım şekilleri kullanılarak oluşturulmuş mevlidler de bulunmaktadır. Nitekim yaşadığı yüzyıl tam olarak bilinmeyen 'Abdî'nin 241 beyitlik *Mevlidü'n-Nebî*'si kaside tarzında yazılmışken, Taşköprü Kaymakamı Livaneli el-Hâc İbrahim Kadem(b. Bolkvadze Abdullah Ağa, doğ. H. 1239/1823-4 - öl. ?)'in 263 beyit tutarındaki *Mevlidü'n-Nebî*'si ise mesnevi dışında farklı nazım şekillerindeki şiirlerden (gazel, kaside, muhammes, müseddes, tercî-bend vs.) meydana gelmiştir. Yine Afyonkarahisarlı Çizmecî-zâde Ahmed Vehbî Efendi(öl. 19 Ocak 1937)'nin *Mevlid-i Şerîfi* ile İzmirli Sahnâf Benlerli-zâde Hâfız Ahmed Tal'at Efendi(öl. 1903)'nin *Manzûme-i Mevlid'i*, Süleyman Çelebi'nin mevlidindeki bazı beyitlerin tesdis edilmesiyle oluşturulmuştur.

Balıkesirli Keşkek-zâde Fatma Kâmile Hanım (doğ. 15 Eylül 1839 - öl. Ocak-Şubat 1921) tarafından kaleme alınan *Hâdiyyü'l-Cinân* adlı 223 beyitlik eser, Türk edebiyatında bir şaire tarafından kaleme alınmış mevlid olarak literatürde yer edinirken, Antakyalı Pâccî-zâde el-Hâc Mehmed Rüşdî Efendi (doğ. 1846 - öl. 1910'dan sonra) ile Belenli Ahmed

Bezade el-Hâc Mehmed Mes'ûd Beg (XIX. Yüzyıl)'in birlikte yazdıkları 255 beyitlik *Îlâveli Mevlid* de iki şairin ortaklaşa oluşturduğu tek "müşterek mevlid" örneği olma özelliğine sahiptir.

Türk edebiyatındaki ilginç mevlid örneklerinden biri de bir şairin birden fazla mevlid kaleme almış olmasıdır. Bu özelliğe sahip şairlerden Balıkesir Müftüsü Nennicizade Abdullah Esad Efendi (Zeynî, öl. 17 Mayıs 1931)'nin iki, Kahramanmaraşlı Kurra-zâde Hasan Nâdirî Efendi (öl. H. 1307/1889'dan sonra)'nin üç, Edirne Müftüsü Kureyşî-zâde Mehmed Fevzî Efendi (öl. 25 Ağustos 1900)'nin ise ikisi Türkçe biri de Arapça olmak üzere üç mevlidi bulunmaktadır.

Makalemize konu olan İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh Bey'in "*Mısbâhu's-Salâh*" adlı mevlidi de ilginç mevlid örneklerinden biridir. Bu eseri ilginç kılan özelliği, Osmanlı-Türk hâkimiyetinden oldukça uzak diyarlarda kaleme alınmış olmasıdır. Bu eserin varlığı, Türk mevlid geleneğinin sanki kutsal bir kitap okuyormuşçasına milletimiz tarafından içselleştirilmesidir.

2. İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh Bey'in Hayatı:

H. 10 Muharrem 1282 (5 Haziran 1865) tarihinde İstanbul'da doğan Ali Ferruh Bey, "Rumeli Beylerbeyi" rütbesine sahip Kudüs Sancağı mutasarrıflarından Kayazâde (Mehmed) Reşâd Paşa [doğ. H. 1260 (1844) - öl. H. 28 Cemâziyelâhir 1321 (21 Eylül 1903)]'nın oğludur.¹ "Çürüksulu" ve "Kayazâde" sıfatlarıyla da anılan Reşâd Paşa, "Yeni Osmanlılar" hareketini doğuran "*İttifâk-ı Hamiyyet Cemiyeti*"nin kurucularındandır. İbnülemin tarafından "Zeki, lâtîfe-perdâz, lâubâlî meşreb, vücudunun bir tarafı meflûc" (İnal 1971: 413) olarak nitelendirilen Reşâd Paşa'nın nerelerde görev yaptığını ve bu görevleri esnasında aldığı nişanları, kendisi adına tutulan Sicill-i Ahvâl kaydından öğrenebiliyoruz.²

¹ BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH. SAİD. (Sicil-i Ahvâl İdare-i Umûmiyyesi), Dosya No.: 22, Belge No.: 263.

² BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH. SAİD. (Sicil-i Ahvâl İdare-i Umûmiyyesi), Dosya No.: 04, Belge No.: 122.

Sıbyan ve Rüşdiye mekteplerindeki eğitiminin ardından Çamurdanzâde Medresesi'nde Arapça eğitimi alan Ali Ferruh, daha sonra Beyrut'ta Fransız Dârülfünûnu'nda Fransızca olarak eğitimini sürdürmüştür. Bir müddet Kozan Sancağı Tahrîrât Kalemî'nde ve sonrasında Adana Vilâyeti Mektûbî Kalemî'nde kâtip olarak görev yapmışsa da çok geçmeden bu görevinden istifa ederek İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da sivil yönetici yetiştirmek amacıyla açılan *Mekteb-i Ma'ârif-i Mülkiye-i Şâhâne*'ye kaydolan Ali Ferruh Bey, bu okuldaki öğrenimini terk ederek (Ali Kemal 1985: 79)³ H. Cemaziyelevvel 1300 (Mart-Nisan 1883) tarihinde her nedense Paris'e kaçmış ve orada *Ecole Libre des Sciences Politiques*'in "Siyâsî Şubesi"nden mezun olmuştur.

Ali Ferruh Bey, meslek hayatına "tahrîrât kalemi" ve "mektûbî kalemi"nde "kâtip" olarak her ne kadar dâhiliye teşkilatında başlamış olsa da Paris'teki öğreniminden sonra hariciye teşkilatına geçiş yapmıştır. Bu teşkilat içerisinde bir diplomat olarak Paris, Londra, Bükreş, Petersburg gibi Avrupa başkentlerinde "üçüncü kâtip"likten "maslahatgüzar"lığa uzanan bir meslekî kariyer elde etmiş ve daha sonra da Washington'a "orta elçi" olarak atanmıştır. Meslekî kariyerini Bulgaristan Fevkalâde Komiseri olarak tamamlayan Ali Ferruh Bey, bütün görevlerinde, dönemin padişahı Sultan II. Abdülhamid'in "*büyük güçlerin kendi aralarındaki rekabetini Osmanlı lehine değerlendirmek, İslâm topluluklarını halifenin nüfuzu altında bir arada tutmak, askerî ve bilimsel alanlarda Batı'nın ulaştığı sonuçlardan yararlanmak, böylece imparatorluğun birlik ve bütünlüğünü korumak*" şeklinde özetlenebilecek politikalarına uygun başarılı çalışmalara imza atmıştır.

³ Ali Ferruh Bey'in Paris'teki yakın arkadaşlarından Ali Kemâl Bey, Ali Ferruh Bey'in *Mekteb-i Ma'ârif-i Mülkiye-i Şâhâne*'yi terk ettiğini söylemesine rağmen Mücellidoğlu Ali Çankaya, R. 1276-1324 (1860-1908) yılları arasında öğrenim görmüş (Atik) Mekteb-i Fünûn-ı Mülkiye ve Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne mezunlarını topladığı kitabında Ali Ferruh Bey'i de mezunlar arasında saymıştır: (Çankaya 1968-1969: 131) Ayrıca Sicill-i Ahvâl kaydında "Mekteb-i Ma'ârif-i Mülkiye-i Şâhâne'de ikmâl-i tahsîl ederek bir kıt'a mülâzemet-i rü'ûsı olmuştur" şeklinde bu okulu bitirdiğine dair bilgi yer almaktadır: BOA (Başbakanlık Osmanlı Arşivi), DH. SAİD. (Sicil-i Ahvâl İdare-i Umûmiyyesi), Dosya No.: 22, Belge No.: 263.

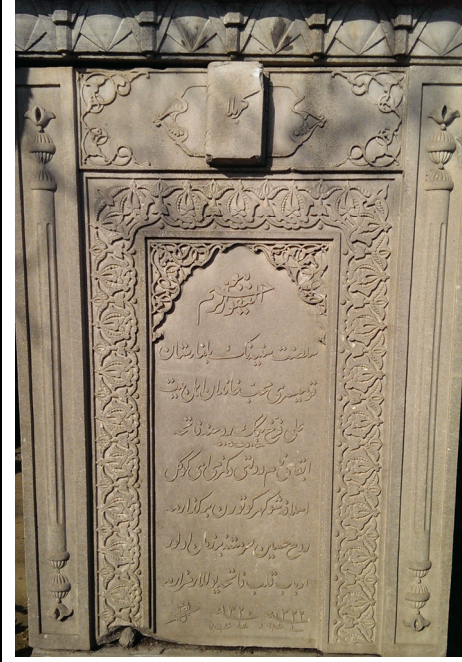
* *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı) 1320/1902, Dördüncü Def'a Olarak Hâriciyye Sicill-i Ahvâl Müdüriyyeti'nce Tertîb Olunmuştur - IV, Âlem Matba'ası - Ahmed İhsân ve Şürekâsı, Dersâ'âdet, 1320, [(Hazırlayan: Ahmed Nezih Galitekin), İşaret Yayınları, İstanbul, Mayıs 2003, (666+85 s.). "Resimler" başlıklı ek kısmının 31. sayfasında Ali Ferruh Bey'in Washington Sefiri olduğu dönemde, 60. sayfasında da "Bulgaristan Fevkalâde Komiseri" iken çekilmiş fotoğrafı yer almaktadır.*

Sicill-i Ahvâl kaydına göre Ali Ferruh Bey'in görev yaptığı yerler kronolojik olarak şöyle sıralanmaktadır:

Görev Yeri	Göreve Başladığı Tarih
1. Kozan Sancağı Tahrîrât Kalemî Kâtipliği	H. 29 Muharrem 1298 (31 Aralık 1880)
2. Adana Vilâyeti Mektûbî Kalemî Kâtipliği (Bir müddet sonra bu görevden istifa ederek İstanbul'a gelmiş ve <i>Mekteb-i Ma'ârif-i Mülkiye-i Şâhâne</i> 'ye kaydolmuştur.)	H. 13 Cemâziyelevvel 1298 (12 Nisan 1881)
3. Hâriciye Nezâretine bağlı Bâb-ı Âlî Terceme Odası Mülâzımlığı	H. 27 Şevvâl 1303 (29 Temmuz 1886)
4. Paris Sefâreti Üçüncü Kâtibi	H. 2 Cemâziyelevvel 1305 (15 Ocak 1888)
5. Paris Sefâreti İkinci Kâtibi	H. 11 Rebûlelevvel 1308 (25 Ekim 1890)
6. Londra Sefâreti İkinci Kâtibi	H. 10 Muharrem 1310 (3 Ağustos 1892)
7. Bükreş Sefâreti Başkâtibi	H. 27 Cemâziyelevvel 1311 (6 Aralık 1893)
8. Londra Sefâreti Başkâtibi	H. 23 Cemâziyelâhir 1311 (1 Ocak 1894)
9. Petersburg Sefâreti Müsteşarı	H. 8 Ramazan 1312 (5 Mart 1895)
10. Washington Sefâreti Sefiri (Orta Elçi)	H. 3 Zilkade 1315 (25 Mart 1898)
11. Bulgaristan Fevkalâde Komiseri	H. 26 Şevvâl 1319 (5 Şubat 1902)

Bulgaristan Komiserliği görevi esnasında genç denilebilecek bir yaşta şeker hastalığından vefat etmiştir: H. 10 Şabân 1322 / R. 7 Teşrîn-i evvel 1320 (19 Ekim 1904 Çarşamba). Cenazesi, H. 22 Şabân 1322 (1 Kasım 1904) tarihinde tren yoluyla İstanbul'a nakledilerek Kadıköy'de Mahmud Baba Türbesi'nin bulunduğu mezarlıkta, babası Reşad Paşa'nın yanına defnedilmiştir.⁴ Mezar kitabesinde, Kerbelâ adlı eserinin kapağında da kayıtlı dört dizelik bir manzume yer almaktadır:

⁴ Mahmud Baba Türbesi'nin yanından mezarlığa girişte hemen sol taraftaki duvarın en sonundaki mezar Ali Ferruh'a, onun girişe doğru yanındaki mezar da babası Reşad Paşa'ya aittir. Bu durumda mezarı, Kadıköy'e (Söğütlü Çeşme Caddesi'ne) doğru giderken mezarlığın bittiği noktada yer alan araç girişi için yapılmış demir kapının yanında, duvarın dibindedir. (Duvardaki son iki pencereye en yakın mezar, Ali Ferruh ile babasının mezarıdır. Babasının silindirik şeklindeki mezar taşında şu bilgiler yer almaktadır: *Hüve'l-bâki. Kayazâde hânedânından Yozgad Mutasarrıfı İskender Beğ'in mahdûmı Kudüs-i Şerîf Mutasarrıf-ı esbakı Mehmed Reşâd Paşa'nun rûhuyçün rızâen lillâh el-Fâtîha. Sene 1321*)

Kerbelâ
Hüve'l-gafürü'r-rahîm
Saltanat-ı seniyyenin Bulgaristan
Komiseri muhibb-i hânedân-ı ehl-i beyt
Ali Ferruh Bey'in rûhuna Fâtiha
İbkâ-yı nâm devleti değmez mi ey gönül
Eslâfa şu güher götüren bergüzârıma
Rûh-ı Hüseyin hürmetine bir zamân olur
Erbâb-ı kalb Fâtiha yollar mezârıma
(H.) 10 Şa'bân 1322, (R.) 7 Teşrîn-i evvel
1320
Ali Ferruh

İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh Bey'in Kadıköy'de Mahmud Baba Türbesi bahçesindeki mezar taşı.⁵

⁵ Hicri ve Rûmî olarak kaydedilen tarihlerin Milâdî karşılığı 20 Ekim 1904'tür. Neo-klasik üslupla yapılmış üstü kapaklı mermer lahit şeklindeki mezarının ayakucu kısmı hariç diğer yüzlerine işlenmiş kabartma yazı ve motifler yer almaktadır. Bu yüzlerin kenar çerçevesi çiçek motifli oyma tezyinatla oluşturulmuştur. Yukarıdaki kitabe, mezarının başucuna kaydedilmiştir. (İşli 1991: 112-113) Mermer lahitin sağ ve sol yüzlerinde geometrik ve çiçek motifli kabartma işlemler yer alırken lahitin kapağa yakın kısımlarında da dörder dizelik birer manzume bulunmaktadır. Sağ taraftaki manzume: "Bunda medfûndur işte ey zâ'ir / Geçme hürmetle eyle 'arz-ı selâm / Vakf-ı nefis itdi hidmeti vatana / Bu uğurda hayâtı buldı hitâm". Sol taraftaki manzume: "'Ali Ferruh o şöhr-i eyyâm / 'Ali Ferruh o zû-fünûn-ı benâm / Pür-hüner menş'e'i güzîde kalem / Hoş eser şâ'ir-i sûtûde kelâm".

Ali Ferruh Bey'in aldığı nişanlar:

Nişanın Adı	Tarihi
1. İran Devleti tarafından verilen beşinci rütbeden Şîr ü Hurşîd Nişanı	H. 14 Cemâziyelâhir 1305 (26 Şubat 1888)
2. Paris Sefâreti Üçüncü Kâtipliğine atandığında Rütbe-i Sâlisiyye Nişanı	H. 7 Rebülevvel 1306 (11 Kasım 1888)
3. Dördüncü rütbeden Mecîdî Nişanı	H. 22 Cemâziyelâhir 1308 (2 Şubat 1891)
4. Fransa tarafından verilen dördüncü rütbeden Acedémie Française	H. 10 Safer 1309 (14 Eylül 1891)
5. Üçüncü rütbeden Nişân-ı Âl-i Osmânî	H. 10 Rebülevvel 1309 (14 Ekim 1891)
6. Fransa tarafından verilen Légion d'Honneur Nişanı	H. 15 Safer 1310 (7 Eylül 1892)

3. İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh Bey'in Edebî Kişiliği:

İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh Bey'in yaşamını sürdürdüğü XIX. yüzyılın ikinci yarısı, Türk edebiyat tarihinde önemli değişikliklere sahne olmuş bir devre olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir yandan Klâsik Türk (Divan) edebiyatı anlayışında eserler ortaya konurken, diğer yandan Tanzimat'la başlayan Batılı anlayış ve bu anlayış içerisinde de zaman zaman ortaya çıkan görüş ayrılıkları bu devreye büyük bir canlılık kazandırmıştır. Anlayış farklılıkları da kendisini daha çok şiir üzerinde hissettirmiştir.

Bu dönemin diplomat şairlerinden olan Ali Ferruh Bey de edebiyat anlayışı bakımından Tanzimat ile Servet-i Fünûn edebiyatı arasında kalan ve daha çok 1884-1896 yılları arasında ortaya koydukları eserlerle Servet-i Fünûn dönemi şiir anlayışına hazırlayıcı rol oynayan *Mutavassıtîn* (Aracılar, Ortacılar, İlmîliler) grubu içerisinde değerlendirilmektedir. Gazete ve dergilerde yayımlanan münferit şiir ve makalelerinin yanı sıra manzum ve mensur olarak kaleme aldığı onu matbu, onu da yazma halinde yirmi eseriyle döneme damgasını vurmuş olan Ali Ferruh Bey'in dâhil edildiği "Muvassıtîn" grubu ve özellikleri kısaca şöyle tanımlanmaktadır:

"*Mutavassıtîn* kelimesini ilk defa Süleyman Nesip -Ali Kemal'in arkadaşı olan Süleyman Paşazade Sami- kullanmıştır. Bunlar edebiyat

tarihlerinde *Ara Nesil* olarak da geçer. Tanzimatçılarla Servet-i Fünûncular arasında yer alırlar. Servet-i Fünuncuların içe kapanık olmalarına karşı, bunların sosyal konularla ilgilendiklerini görürüz. Aslında her iki grubun yazarları da aynı tarzda eserler ortaya koymuşlardır. Ali Kemal, Ahmet Rasim, Fatma Âliye ile Halit Ziya, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit aynı tarz içinde görünürler. Eski ve yeni edebiyatı temsil ettiklerine inanan her iki gruba da eşit mesafede bir duruş sergilemeye çalıştılar. Grubun varlığını 1880'den sonra göstermeye başladığı biliniyor. Kalabalık olan grup, bir prensip etrafında toplanmış değildi. İçlerinden bazıları eski edebiyata meyletse de çoğunluk zamanla daha çok yeni edebiyat anlayışına yakın tavır sergilemiştir." (Gezgin 2010: 52)

Romantik ve santimental (duygu yönü ağır basan) bir şiir anlayışına sahip olduğu söylenen bu grubun üyelerinden bir kısmını şöyle sıralayabiliriz: Abdülğani Senî (Yurdman) (1871-1951), Abdülhalim Memduh (1866- 21 Temmuz 1905), Abdülkerim Sâbit (1863-1913), Adanalı Ziya (1859-1932), Ahmed İhsan (Tokgöz) (1868-1942), Ahmet Râsim (1865- 21 Eylül 1932), Ahmed Vefâ (28 Nisan 1868 - 30 Mart 1901), Alaybeyizâde Nâcî Hasan Ef. (1854-1920), İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh (5 Haziran 1865 - 19 Ekim 1904), Ali Feyzi (1854-1894), Ali Kemâl (1867 - 6 Kasım 1922), Ali Nusret (1872 - 13 Şubat 1913), Andelib (Mehmet Fâik Esad) (1873-1902), Âvanzâde Mehmed Süleymân (1871-1922), Beşir Fuad (1852-5 Şubat 1887), Diyarbakırlı Sa'îd Mehmed Paşa (1832 - 1 Aralık 1891), E.(lif) Nâzım Bey, Ebûbekir Hâzım Tepeyran (1864 - 5 Haziran 1947), Fâik Reşâd (1851 - 26 Haziran 1914), Fatma Aliye Hanım (9 Ekim 1862 - 13 Temmuz 1936), Fatma Makbule Leman (1865-1898), Ferâizcizâde Osman Fâiz (doğ. 1873 - öl. ?), Hâzım, Hocasâde E.(lif) Cevdet, Hüseyin Daniş (Pedram) (1870-1943), Hüseyin Rahmi (17 Ağustos 1864 - 8 Mart 1944), İbn-i Fikri Lütfi (öl. 7 Ekim 1934), İbnü'r-Rıf'at Sâmi (1874-1932), Babanzâde İsmail Hakkı (1876-1913), İsmail Safâ (1867 - 24 Mart 1901), Mahmud Sâdik (1864-1930), Manastırlı Mehmed Rif'at (1848-1906), Mehmed Celâl (1867-1912), Mehmet Ziver (XIX.-XX. Yüzyıl), Menemenlizâde Mehmed Tâhir (1862 - 27 Ocak 1903), Muallim Feyzi (1842-1910), Muallim Nâci (1850 - 13 Nisan 1893), Mustafa Reşid Bey (1861-1936), Müstecâbizâde İsmet Bey (1868-1917), Nabizade Nâzım (1862-1893), Niğâr Bint Osman (1856 - 1 Nisan 1918), Osman Fahri (XIX.-XX. Yüzyıl), Kandiyeli Receb Vahyî (1867 - 17 Haziran 1923), Selânikli Fazlı Necib

(1864-1932), Selânikli Tevfik (1860-1910), Şeyh Vasfî (1850 - 23 Mayıs 1910), Tepedelenizâde Hüseyin Kâmil (1865-1921), Zâimzâde Hasan Fehmi (1878-1916)...

Bu sanatçıların ortak özellikleri şöyle tanımlanmaktadır:

1. “Ara Nesil” sanatçıları, 1860’tan sonra açılmış yeni eğitim ve öğretim kurumlarında yetişmişlerdir. Neredeyse hepsi aynı yaşta olan sanatçıların yetişmelerinde rol oynayan sosyal, siyasi ve ekonomik şartlar da hemen hemen aynıdır.

2. Düzenli ve disiplinli bir eğitim anlayışıyla yetiştikleri bu okullarda iyi bir yabancı dil eğitimi almışlar ve böylece Batı edebiyatını, özellikle Fransız edebiyatını, bizzat Fransızcadan okumuşlardır.

3. Yabancı dil bilgileriyle Batı edebiyatına yön veren edebî akımları yakından takip etme imkânı bulmuşlardır.

4. Pek çok edebî eseri Türkçeye çeviren bu sanatçılar böylece, edebiyatta genişleme ve yenilenme yolunda kendilerine hem tür, hem şekil ve hem de konu bakımından örnek seçme imkânı bulmuşlardır.

5. Tek bir dergi veya gazete etrafında toplanmadıkları gibi aynı ortak özellikleri de taşımayan bu sanatçılar, bütün faaliyetlerini *Mizân*, *Sabah*, *Sa’âdet*, *Tercümân-ı Hakikat* gibi birkaç gazete ile elliden fazla dergide sürdürmüşlerdir. Pek çoğunu kendi imkânlarıyla çıkardıkları bu dergilerin büyük bir bölümünün yayın hayatı da çok uzun ömürlü olmamıştır. Bu dergilerden bazıları: *Âfak*, *Mecmua-i Âsâr-ı Edebiye*, *Bahçe*, *Berk*, *Cerîdetü’l-Hakâyık*, *Envâr-ı Zekâ*, *Fevâid*, *Gayret*, *Gülşen*, *Güneş*, *Hâver*, *Hazine-i Eorak*, *Hazine-i Fünun*, *Hizmet*, *Ma’ârif*, *Ma’lûmat*, *Manzara*, *Mekteb*, *Mir’at-ı Âlem*, *Mirsad*, *Muhit*, *Musavver*, *Musavver Cihan*, *Mürüvvet*, *Nilüfer*, *Nokta*, *Pul Mecmuası*, *Resimli Gazete*, *Risale-i Hafi*, *Sa’y*, *Sebat*, *Şafak*, *Şark*, *Şûle*, *Şûle-i Ma’ârif*, *Terakkî*, *Ümrân*...

6. Bu dönem sanatçılarından pek çoğu genç yaşlarda (30-45 yaşları arası) bu dünyadan göç ettiği için edebî faaliyetleri de doğal olarak çok kısa ömürlü olmuştur.

Fransızca, İngilizce, Arapça ve Farsçaya kuvvetle vakıf olan Ali Feruh Bey, sıralanan bu tanımlamaların hemen hemen hepsine uymaktadır. Babası gibi hür fikirli bir aydın olmasının yanında gayet zekidir. Bu

zekâsını mizahla birleştirmeyi de bilmıştır. Ali Ferruh Bey, "Ukâz-ı Osmânî" adıyla Muallim Naci'nin etrafında toplanan ve şiirlerini Sa'âdet gazetesinde yayımlayan gruba karşı, Ali Kemâl, Memduh Sâmî, Tefvik Nevzat ve Halid Ziyâ ile birlikte "Ukâz-ı Şübbân" adlı bir edebî grup oluşturur. Şiirlerini İzmir'de faaliyet gösteren Hizmet gazetesinde yayımlayan bu grup, Ukâz-ı Osmânî'dekileri kızdırmak için Muallim Naci'yi takliden Muallim Ali Ferruh, Şeyh Vasfî'yi takliden Şeyh Mehmed Celâl, Hoca Hayret'i takliden de Hoca Nevzat gibi lakaplar kullanmışlardır. (Ali Kemâl 1985: 75-76)

"... Ali Ferruh, münferit şiirlerinde geleneğe bağlı klasik nazım şekilleri yanında, çoğu defa bu şekillerin dışına çıkarak yeni şekiller kullanmıştır. Ali Ferruh'un bu şekilleri kullanmada Abdülhak Hâmid, Muallim Nâci ve Recâizâde Mahmud Ekrem'den istifade ettiği düşünülebilir. Denenen yeni şekillerin yanında Batı edebiyatından yaptığı bazı tercüme şiirleri de vardır. Dönemin şairlerinin tercüme şiirlerle bir tabiat edebiyatı meydana getirmeye çalıştıkları dile getirilmektedir. Bunun yanında din, tarih, kahramanlık temalarını işleyen şiirleri de mevcuttur. (Birinci 1988: 63-65) ... Ali Ferruh bu şiirlerini, genelde beyitler halinde, dörder ve altışar mısralık bentler halinde ve bunların hiçbirisine uymayan manzum hikâye tarzında yazmıştır. Kafiye sistemleri yeni şiir anlayışına uygun tarzdadır. Şiirlerinde kullanılan cümleler dönemin özelliklerini yansıtır. Enjembementli (anjanbumanlı) cümle yapısıyla nazmın nesre yaklaştığı görülür." (Sarıcaoğlu 1999: 109-110)

Abdülhalim Memduh, 1888'de yayınladığı *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye*'de "Nabizade Nazım, Ali Ferruh, Ali Kemal, Halit Ziya, Menememizade Tahir Beyler dekayık-ı edebiyeye bi-hakkın vakıf olarak (*edebiyât-ı atîyeyi*) teşkil edebileceklerdir." (Abdülhalim 1306: 131-133) hükmüyle Ali Ferruh Bey'i yeni edebiyatın kurucuları arasında göstererek överken, Ali Kemal Bey "Ömrüm" adlı eserinde onu âdeta sahte bir şöhret olarak tanıtmakta, "onun kendini övmekten, hükümete çatmaktan başka bir şey yapmadığı; bol bol söylediği şiirlerle kendini satmayı iyi becerdiği ve bunun karşılığı olarak elçilik kâtipliği kopardığı; yazdıkları ve söylediklerinin o günkü şâirliğinden öteye geçmediği, bu yüzden zamanla unutulmaya mahkûm olduğu kanaatindedir." (Gezgin 2010: 29)

“Ferruh fevkalâde zeki, fakat zeki olduğu kadar da şarlatan, haylaz idi. Türkçe(yi) güzel bilir, yazar, şiir söyler, lâkin daima hakikatten fazla görünmeğe çabalar idi. Mekteb-i Mülkiye’yi son sınıfta her nedense terk eylemiş, Paris’e âdetâ firar etmişti. Fakat her gün muntazaman sefâret-haneyeye devam eyliyordu. Göze görünmek, hükûmete çatmak için ne lazımsa yapıyordu. Meselâ o esnalarda, öyle bir hengâmede Süleyman Dede’yi takliden bir Mevlid-i Şerif yazdı. Yazmakla kalmadı. Bir gece bütün Türkleri odasına topladı, kemâl-i debdebe ile tıpkı mevlid okur gibi o eserini okudu. Sonra el yazısıyla güzelce bastırdı. Kerbelâ diye bir mersiye de karalamıştı. Onun için de aynıyla böyle yaptı. O teliflerini İstanbul’a gönderdi, o menkıbelerini de saraya aksettirdi.” (Ali Kemâl 1985: 79) “Ali Ferruh’un *Mevlid* ve *Kerbelâ* okumaları, okutmaları gibi nümâyişlerine Ubeydullah’ın çok yardımı oldu, çünkü hîn-i hâcette bu merd-i garib cübbesini arkasına giyer, sarığını başa takar, eline subha ve destarçe bile alırdı, öyle gezerdi.” (Ali Kemâl 1985: 81) “Zekâsına sa’yı yâver olsaydı, âlemde daha kıymettar bir iz bırakırdı. Lâkin çalışmak nedir bilmezdi. Meselâ Paris Sefâreti’nde iken Ulûm-ı Siyasiyye Mektebi’ne devam etmişti. Fakat hiç derslerine çalışmamış, imtihanlarda gülünç olmuştu, çünkü Mekteb-i Mülkiye’de yaptıklarını orada yapmağa kalkışmıştı, atıp tutmakla hocaların gözlerini boyamak istemişti.” (Ali Kemâl 1985: 80) Ali Kemal Bey’in Ali Ferruh Bey’le ilgili bu yargılarının bir parça kıskançlık duygusuyla söylenmiş sözler olabileceğini düşünüyorum.

4. Eserleri:⁶

Ali Ferruh Bey’in onu matbu, onu yazma halinde olmak üzere yirmi eseri bilinmektedir. Matbu olmayan eserlerinin adlarını kendisi bizzat matbu eserlerinin içerisinde liste halinde vermiştir. Ali Ferruh Bey’in bu eserleri tamamlayıp tamamlamadığı, tamamlamış olsa da yazma nüshalarının nerede olduğu konusunda bir bilgi bulunmamaktadır.

⁶ Eserlerinin ayrıntılı tanıtımı için bkz.: (Sarıcaoğlu 1999: 109-196)

4.1. Matbu Eserleri: Ali Ferruh Bey'in matbu eserlerini tanıtmadan önce genel olarak şöyle gruplandırabiliriz:

A. Manzum Olanlar:

* **Tarihî-Fikrî Eserler:** Devlet, Üssü'l-Esâs

* **Tiyatro Eseri:** Hûşeng

* **Şiir Kitapları:** Laklakiyât-ı Edebiyye, Şâyân

B. Mensur Olanlar:

* **Felsefî ve Fikrî Eserleri:** Teşhîr-i Ebâtl, Kânûn-ı Tabi'at / Mebâdî-i Hikmet-i Ahlâk

* **Dil Bilgisi:** Taklîb-i Elfâz yâhûd Mebâdî-i İştikâk

C. Manzum-Mensur Karışık Olanlar:

* **Dinî Eserler:** Kerbelâ (Kitâb-ı Evvel), Mısbâhu's-Salâh / Vilâdet-i Peygamberî

* **Laklakiyât-ı Edebiyye:** Ali Ferruh'un Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin ikinci sınıf öğrencisiyken bastırıldığı bu manzum hikâyesi, onun ilk matbu eseridir. Kısa bir *Mukaddime*'nin ardından "*Var idi karşımızda bir ma'bed / Melce'-i evliyâ vü beyt-i Samed // Minber-i reşk-bâr-ı burc-ı semâ / Makberi iftihâr-ı dürc-i Ziyâ*" dizeleriyle başlamaktadır. H. 1300/1882-3 yılında Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin birinci sınıf öğrencisiyken kaleme aldığı *Mukaddime*'de belirttiğine göre eseri Adana'da ikamete mecbur olduğu zamanda yazmıştır. Aruzun *fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün* kalıbıyla yazılmış mesnevi tarzındaki 303 beyitlik bu eserin sonunda "*abbacc*" tarzında kafiyeli altışar dizeden meydana gelen üç bent ve onlara ilave üç dizeden oluşan bir bentlik başka bir şiir yer de almaktadır.

Karanlıklarla dolu uzun bir gecenin sonunda dalgalanmaya başlayan şafak aydınlığına benzettiği eserini (s. 3), sanki öğüt vermek amacıyla yazmış gibidir. Leyleklerin yaşantısının ele alındığı teşhis ve intak sanatı üzerine kurulu fabl türündeki bu eserde, Abdülhak Hâmid ve Recâizâde Ekrem'den kısa alıntılar da yapmıştır.

Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne İkinci Sene Talebesinden Ferruh bin el-Reşâd, *Laklakiyât-ı Edebiyye*, Matba'a-i Ebu'z-ziyâ, Kostantiniye, H. 1301/1883-4, 36+1 s. (Erzurum Atatürk Ü. Merkez Ktp., Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 8068/SÖ, Demirbaş No.: 0115946)

* **Devlet:** Kapağında Namuk Kemâl'e ait "Biz ol 'âlî-himem erbâb-ı cedd ü ictihâdız kim / Cihângîrâne bir devlet çıkardık bir 'aşîretten / Biz ol nesli kerîm-i dâde-i 'Osmâniyânız kim / Muhammedir serâpâ mâyemiz hûn-ı şehâdetden" dizelerinin yer aldığı eser, "Devlet ki altı yüz yıllık bir cem'iyet-i mu'azzamanın yâhud altı yaşında bir kudret-i mutlakanın tercüme-i hâli; devlet ki ma'lûm ve fakat mechûl bir istikbâle karşı yâd-ı mâzî ile fikr-i hâlin bir muvâzenene-i 'âlî'l-'âli oluyor - Zamân der kûşe-i güzîn 'uzlet olup giderken bu def'a tab' u neşri muvâfık vakt ü hâlet olageldi." (s. 3) ifadelerinin yer aldığı bir girişle başlamaktadır. Bu girişin altındaki "Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne Talebesinden İbnü'r-Reşâd 'Ali Ferruh" imzasına göre eser, Ali Ferruh Bey'in Mülkiye'deki öğrenciliği döneminde kaleme alınmıştır. Cengiz Hân'a ağır hakaretlerde bulunduğu ve Osmanlı Devletinin kurulmasından önceki tarihî hadiseleri naklettiği uzunca mensur bir *mu-kaddimenin* (s. 4-21) ardından Solakzâde Mehmed Hemdemî (öl. H. 1068/1657-8)'nin 92 beyitlik "*Fihrist-i Şâhân*"⁷ adlı eseri ile bu esere sıra-

⁷ İbnü'r-Reşâd (Ali Ferruh), *Devlet*, Karabet ve Kasbar Matba'ası, İstanbul, R. 1302/1886-7, s. 22-32. Sultan IV. Mehmed'e sunulan bu esere, Rüşdîzâde Reşîd Hasan Efendi, Ziya Paşa ve Ali Ferruh Bey'den başka Subhî-zâde Feyzî (öl. 1739), Sivaslı Ahmed Hamdî (öl. 1740 ?), Diyarbakırlı Lebîb Efendi (öl. 1768-9), Nazîrâ İbrahim Efendi (öl. 1774), Diyarbakırlı Derviş Mülhem Efendi (öl. 1818), Müstakim-zade Süleymân Sâdeddin Efendi (öl. 1787), Diyarbakırlı Sa'îd Mehmed Paşa (öl. 1 Aralık 1891) ve Münif Mehmed Paşa (öl. 6 Şubat 1910) gibi pek çok sanatçı tarafından zeyl ya da nazire yazılmıştır. Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüsha (Hüsrev Paşa, No.: 327) esas alınıp sekiz yazmasıyla karşılaştırılarak sonuna eklenen Rüşdîzâde Reşîd Hasan Efendi ve Ziyâ Paşa'nın zeyilleriyle birlikte "Osmanlı Padişahlarının Manzum Tarihçesi: Fihrist-i Şâhân" adıyla Vahit Çabuk tarafından yayımlanmıştır (*Türk Kültürü Araştırmaları*, Sayı: XV/1-2, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara, 1976, s. 203-226). Başka zeyillerle birlikte yapılmış yayımları da bulunmaktadır: Orhan Kurtoğlu, "Solak-zâde Hemdemî'nin Fihristi Şâhân'ına İki Zeyl", *Diriözler Armağanı / Prof. Dr. Meserret Diriöz ve Haydar Ali Diriöz Hatıra Kitabı*, (Haz.: M. Fatih Köksal-Ahmet Naci Baykoca), Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2003, s. 317-328; İdris Kadioğlu, "Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi'nin Fihristi Şâhânı ve Diyarbakırlı Şairler Lebîb ve Mülhem Efendi'nin Zeyilleri", *İlmî Araştırmalar*, XVII, İstanbul, 2004, s. 115-131. (Özcan 2009: 371-372) Hemdemî'nin Fihrist-i Şâhân'ı, Rüşdî-zâde Reşîd Hasan Efendi ve Müstakim-zâde Süleyman Efendi'nin zeyilleriyle birlikte Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî'nin *Mecmuâ-i Tevârih* adlı eserinin başında da yayımlanmıştır [Hâfız Hüseyin Ayvansarâyî, *Mecmuâ-i Tevârih*, (Hazırlayanlar: Fahri Ç. Derin-Vâhid Çabuk), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1985, s. 2-13].

sıyla Rüşdîzâde Reşîd Hasan Efendi (öl. H. 1156/1743),⁸ Ziyâ Paşa (öl. 17 Mayıs 1880)⁹ ve İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh tarafından yapılan manzum zeyilleri içermektedir. Eserde bir bütün olarak Osman Gazi'den Sultan II. Abdülhamid'e kadar bütün Osmanlı sultanları ele alınmaktadır.

“*Hatâlardan emîn eyle İlâhî Âl-i Osmânı / Çün etdîn bunları sen ehl-i İslâmın nigeh-bânı // Bu nesl-i pâk ile dîn-i Muhammed takvîyet buldı / Şeref-bahş oldı dîne bunların âyîn ü erkânı*” dizeleriyle başlayan *Hemdemî*'nin eserinde, Osman Gazi'den IV. Mehmed'e kadar olan (H. 699/1299 - H. 1049/1639 arası) 19 Osmanlı padişahının tahta çıkış tarihleri ile saltanat süreleri ve dönemlerinin önemli olayları birkaç beyitle özetlenmiştir. Solakzâde Mehmed, “*Yeter ey Hemdemî şimden gerü gel sıdk ile el aç / Du'âya başla kim Fihrist-i Şâhân buldı pâyân*” (90. beyit) şeklinde mahlasını ve eserinin adını andıktan sonra iki beyitlik bir dua ile eserini tamamlamaktadır (s. 22-32). Kasîde tarzında kafiyelenmiş 92 beyitlik bu eser, aruzun *mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün mefâ'ülün* kalıbıyla kaleme alınmıştır. Zeyiller de aynı nazım şekli ve vezinle yazılmıştır.

Rüşdîzâde Reşîd Hasan Efendi'nin “*Selefde Hemdemî merhûm idiüp Fihrist-i Şâhân'ı / İrişdirmiş idi Sultân Mehmed vaktine anı*” beytiyle başlayan *Fihristi Şâhân zeyli*, 36 beyit olup H. 1049/1639 - H. 1143/1730 yılları arasındaki 5 Osmanlı sultanını konu edinmiştir. Padişahlar anılırken onların yaptıkları kısaca anlatılmış ve tahtta kaldıkları süreler belirtilmiştir. “*Reşîdâ mihr ü meh tâ kim ziyâ-bahş ola 'âlemde / Hatâlardan emîn etsün Hudâ şâh-ı cihân-bâmı*” dizeleriyle sona eren zeylden (s. 33-36) sonra eserde Ziyâ Paşa'nın zeyli yer almaktadır.

“*Mukaddem Hemdemî ile Reşîd itmiş idi tanzîm / Hulâsa vech-ile târîh-i nesl-i Âl-i 'Osmân'ı*” beytiyle başlayan *Ziyâ Paşa'nın zeyli* de 88 beyit olup, Reşîd Hasan Efendi'nin bıraktığı H. 1143/1730 yılından Sultan 'Abdülaziz dönemine kadar yaşamış 8 Osmanlı sultanını konu edinmiştir (s. 37-46). Padişahların yaşadığı dönemler, icraatları, tahta geçtikleri tarihler,

⁸ İbnü'r-Reşâd, *Devlet*, s. 33-36. Şakir Sarıcaoğlu, Rüşdîzâde Reşîd Hasan Efendi'ye ait olan eseri Râşid Mehmed Efendi (öl. 10 Temmuz 1735)'ye ait göstermiştir (Sarıcaoğlu 1999: 155). Râşid Mehmed Efendi'nin böyle bir eseri bulunmamaktadır. (Günay 2007: 463-465)

⁹ İbnü'r-Reşâd, *Devlet*, s. 37-46.

tahtta kaldıkları süreler diğer zeyillere göre biraz daha uzunca aktarılmıştır.

Ali Ferruh'un zeylinde (s. 47-65) ise Sultan 'Abdülaziz ve Sultan II. 'Abdülhamid dönemi olayları bir diplomat gözüyle anlatılmaktadır. Solakzâde Mehmed Hemdemî'nin başlattığı manzum Osmanlı tarihinin bu son halkası, 148 beyittir. "*Zeyl-i İbnü'r-Reşâd*" başlığının altında "*Görün kudret! Görün maşrıktan ey şarkın dirahşânı / Açıl maşrik açıl! Sînende görsünler Nerîmân'ı // Görülsün şark garbda, garb şarkda iftihâr-ile / Ki neymiş anlaşısun Türklerin mâhiyyet ü şânı*" dizeleriyle başlamaktadır. "*Muvaffak eyle zât-ı pâkını her bir umûrında / İlâhî sen bağışla mülke sultân bin sultânı*" beytiyle son bulmaktadır. Bu son beytin altında "İstanbul - 3 Eylül sene (1)301" (15 Eylül 1885) kaydı, kitabın arka kapağında ise "İstanbul - 31 Kânûn-ı sâni (1)301" (12 Şubat 1886) kaydı yer almaktadır. Ali Ferruh Bey'in 19 yaşında iken yazdığı ve üç-dört gecede tamamladığını bildirdiği zeyl aslında daha uzun yazılmış olmasına rağmen bazı parçalarının Encümen tarafından çıkarıldığı (sansür edildiği) belirtilmiştir.¹⁰ Nitekim matbu eserde sansüre uğramış dizelerin olduğu yerlere sıra noktalar konularak belli edilmiştir. Ali Ferruh, manzum zeylinden sonra eserin yazıldığı dönemde dünyada hükümran olan 53 devlet ile bu devletlerin başındaki yöneticilerin adlarını da bir liste halinde vermiştir (s. 65-67).

İbnü'r-Reşâd (Ali Ferruh), *Devlet*, (Neşreden: Vatan Kitâbhânesi Sahibi Ohannes), Karabet ve Kasbar Matba'ası, İstanbul, R. 1302/1886-7, 67+1 s. (İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv, Belediye Osmanlıca Kitaplar Koleksiyonu, Demirbaş No.: Bel_Osm_K.00752, Yer No.: 811.32 REŞ).

* **Hûşeng:** Şehname'de geçen tarihî bir facianın konu edildiği 5 fasıllık manzum tiyatro olan eserin kapağında Recâizâde Ekrem'e ait dört dizelik bir manzumeye yer verilmiştir: "*Görmez sahâbet etmeği Allah bile revâ / Vicdâna karşı şahs-ı günahkâr u mücrimi / Vicdânudur isâ'et-i fi'linde âdemin / Da'vâcısı, şuhûdı, kavânîni, hâkimi*". On sekiz temaşanın konu edildiği eserde, diyalog dizeleriyle birlikte yaklaşık 1970 dize yer almaktadır. Ön sözde "Beylerbeyi - 3 Haziran (1)301" kaydı yer alıyor. Bu kayda göre Ali Ferruh, eserini 15 Haziran 1885 tarihinde tamamlamıştır ki o tarihlerde Mekteb-i Mülkiye öğrencisidir. Eser, Mart 1914'te "Şark

¹⁰ İbnü'r-Reşâd, *Devlet*, s. 59 (dipnot).

Dram Kumpanyası" tarafından oynanmıştır. (Erdoğan 2009: 1195) (Özön 1967: 25)

Konusunu Tanzimat dönemindeki bazı oyunlar gibi Şehname'den alan Hûşeng'te Tanzimat sonrası yazarlarının ortak temi olan zulüm aleyhtarlığı ve namus işlenmiştir. Zâlim hükümdarların vicdanlarının hiçbir zaman rahat olmadığı, günün birinde vicdanlarının baskısı altında ezilip öldükleri vurgulanmıştır. Eserin konusunu kısaca şöyle ifade edebiliriz: Zalim Kellâl Meliki Neriman, Hûşeng'in kızı Münire'ye âşık olur. Aşkını ilân etmek için kadın kılığına girerek Münire'nin evine gelirse de buradan kovulur. Hûşeng'e açtığı savaşta başarı kazanan Neriman, Münire'nin nişanlısı Mirza'yı zindana attırır. Burada kafası kesilen Mirza'nın kesik başı Münire'nin odasına attırılır. Nişanlısının bu trajik ölümü üzerine Münire intihar eder. Evine dönen Hûşeng, kızı Münire ve nişanlısı Mirza'nın cesetleriyle karşılaşır. Neriman, gençlerin ölümünden Hûşeng'i sorumlu tutarak onu idam ettirir. Fakat vicdan azabı Neriman'ı rahat bırakmaz ve zulmettiklerinin hayalleri ile çıldırarak ölür. Eser, hatiften gelen bir sesle sona erer: "Bil! Âhirete kısas kalmaz / Câni ezilir de 'adl ezilmez".

İlk ve tek tiyatro eserine sahip olan Ali Ferruh, tarihî konuları ele alması, trajik olayları yansıtması ve şekil bakımından Abdülhak Hâmid tarzı tiyatronun bir takipçisi olmuştur. Ali Haydar Bey, Mustafa Hilmi (öl. H. 1298/1880), Yeğenzâde Hüseyin Fâzıl, Tepedelenli H. Kâmil, Abdülhak Hâmid ve Abdülhalim Memduh'la birlikte edebiyatımızda ilk manzum-mensur trajedi yazarlarından olmuştur. Hûşeng'in metin kısmı mesnevi tarzında kafiyelenen dizeler halinde yazılmış olup aruzun *mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün* kalıbı kullanılmıştır.

İbnü'r-Reşâd (Ali Ferruh), *Hûşeng*, Mahmûd Bey Matba'ası, Dersa'âdet, R. 1303/1887-8, 160 s. (Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Ktp., Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 5601/SÖ, Demirbaş No.: 0112790).

* **Şâyân:** Kapağında, "*Ahlâk-ı zemîme gerçi beddir / En tehlikesi fakat haseddir / Erbâb-ı hased mu'ammer olmaz / Zîrâ ki o zehrden eşeddir*" şeklinde hasetle ilgili bir kıt'anın yer aldığı Ali Ferruh Bey'in bu kitabı, en eskisi R. 3 Mayıs 1301 (15 Mayıs 1885), en yenisi ise R. 7 Mayıs 1302 (19 Mayıs 1886) tarihinde kaleme alınmış biri mensur, üçü manzum olmak üzere dört bölümden oluşmaktadır.

Şâyân'ın ilk bölümünü, “Eski Bir İntihâya Yeni Bir İbtidâ” başlıklı mensur bir *mukaddime* (s. 2-8) oluşturmaktadır. Bu mukaddimenin sonunda “7 Mayıs (1)302 - Hoca Paşa” (s. 8) kaydı yer almaktadır. (Erdoğan 2009: 1189-1211) Ali Ferruh, bu mukaddimedede, eserine isim verirken kendisine Abdülhak Hâmid'i rehber edindiğini açıkça ifade etmektedir.

Eserin ikinci bölümünü, mensur mukaddimenin devamındaki “*Garîbdir*” başlıklı ön söz nitelikli 44 beyitlik manzume oluşturmaktadır. “*Yâ Rab! Bu ne gûne mâcerâdir! / Ta'mîki de başka bir hatâdir.*” beytiyle başlayan ve aruzun *mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün* kalıbıyla kaleme alınan mesnevi tarzındaki bu manzumenin sonunda “R. 9 Şubât 301 (21 Şubat 1886) - Hoca Paşa” kaydı yer almaktadır. ““*Garîbdir*’ ser-levhasıyla *mukaddime makâmında yazılmış olan manzume hakikaten garîb olduğu kadar tuhafdır.*” (s. 7) şeklinde mensur mukaddimedede de bildirdiği gibi alışılmışın dışındaki bu manzumesinde, insan kalbini bir oyuncığa benzeterek kalbin “his” adlı yoğun bir arzunun ve dünyanın esiri olduğunu, kendisinin hislerinin oyuncuğu olmak istemediğini, onun kendisini yanıltmaya çalıştığını, her şeyi olduğundan farklı gösterdiğini söyler. “*Dîvârî nigâr zanneden kim? / Gîsûyı da mâr zanneden kim?*” (22. beyit) beytinden sonra şiirde alışılmış kuralların dışına çıkarak sevgiliyi tuhaf bir şekilde tasvir etmeye başlar. Bu tasvirde, daha önceki manzumelerde karşılaşılmayan “havyar, keşkül, şalgam, üstübeç, varil, kahve, tava, yoğurtlu patlıcan, hişnişli asîde, akrep, yılan, enginar” gibi bitki, yiyecek ve içecek adları ile deyimleri kullanmıştır. Bu durum, Ali Ferruh Bey'in Divan şiirinden kopuşunun bir göstergesi olarak da açıklanabilir.

Şâyân'ın üçüncü bölümünü, müstezad tarzında başlıksız bir tercîbend oluşturur (s. 16-44). 99 (vasita beyitleriyle birlikte 104) beyitlik bu eser, Hâkim Seyyid Mehmed Efendi(öl. 26 Ekim 1770)'nin 1768 tarihinde yazdığı 124 beyitlik müstezad tarzındaki *mi'râciyyesinden*¹¹ sonra Türk edebiyatında en uzun ikinci müstezaddır.

¹¹ Esra Okudan, *Hâkim Mehmed Efendi - Hayatı, Eserleri ve Mi'râciyyesi*, Yayımlanmamış Mezuniyet Tezi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fak., İslâm Tarihi ve Sanatları /Türk-İslâm Edebiyatı ABD., İstanbul, 2005, 69 s.; Mehtap Erdoğan, “Türünün Farklı Bir Örneği: Hâkim Mehmed Efendi'nin Müstezâd Nazım Şekliyle Yazdığı Mi'râciyesi”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 40 Erzurum, 2009, s. 75-117; Mücteba İlgürel, “Hâkim Mehmed Efendi”, *DİA*, Cilt: 15, İstanbul, 1997, s. 189-190.

*"Yâ Rab ne temâşây şu resm itdidin ekoân
 Yâ Rab bu ne 'ummân
 Hâlık ne veleh-zây bu halk itdidin insân
 Vahş eyledigin cân"*

beytiyle başlayan ve Aa Aa Bb Aa Cc Aa... tarzında kafiyeli olan beş bendlik bu tercî'-bendin üçüncü bendi 19, diğer bendleri ise 20 beyittir. *"Sendendir İlâhî yine bu mekr ü bu fitne / Bu mekr ü bu fitne yine sendendir İlâhî"* şeklindeki vasıta beyti Ziyâ Paşa'ya aittir. Tercî'-bendin sonunda yer alan "R. 17 Haziran sene (1)301 (29 Haziran 1885), Beglerbeyi" kaydı, manzumenin tamamlanma tarihini bildirmektedir. Aruzun *mef'ûlü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ûlün / mef'ûlü fe'ûlün* kalıbıyla kaleme alınmış Ali Ferruh'un bu manzumesinin her bendinde konu değişmektedir. I. bend: Tevid ve münâcât konuludur. II. bend: Ali Ferruh'un birgün sabaha karşı gördüğü garip hayaller ve yaşadığı sıra dışı duygularla ilgilidir. III. bend: Divan şiiri geleneğine uygun olarak sevgiliden ve ona duyulan aşktan bahsedilmiştir. IV. bend: Ali Ferruh'un karmaşık ruh hâlerinden bahsetmektedir. V. bend: Bu bendde şair, gözyaşı, sevgili, Allah, kalp, aşk, ümitsizlik gibi kavramları muhatap alarak yine yaşadığı hissî ve fikrî kargaşayı dile getirmiştir. Esere ad olan "*Şâyân*", bu tercî'-bendin 7., 20. ve 43. beyitlerinde anılmaktadır.

"O Kuvvâ-yı Nûr-ı Çeşm-i Sevdâ'î" başlıklı dördüncü bölüm ise *"Bir figân-nâmenin ba'zı fikarâtıdır"* dipnotuyla verilmiş, 52 beyitlik aşk konulu bir kasidedir (s. 45-51). *"...kalmamış yine nedir 'aceb ki hikmeti? / Ne çehrenin halâveti, ne çeşminin şetâreti!"* matlalı bu kasidenin sonunda "R. 3 Mayıs sene (1)301 (15 Mayıs 1885), Beglerbeyi" kaydı yer almaktadır. Aruzun *mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün* kalıbıyla kaleme alınmış olan kasidenin bazı beyit ya da dizeleri sansürlendiği için çıkarılmış, yeri de sıra noktalarla işaretlenmiştir.

İbnü'r-Reşâd (Ali Ferruh), *Şâyân*, (Sâhib ve nâşiri: Vatan Kitâbhânesi Sâhibi Ohannes), Mahmûd Bey Matba'ası, Dersa'âdet, R. 1303/1887-8, 50 s. (Erzurum Atatürk Ü. Merkez Ktp., Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 12718/SÖ, Demirbaş No.: 0121867 ve 0121868). Eserin müstezad bölümü, Mehtap Erdoğan tarafından yayımlanmıştır: Mehtap Erdoğan, "Ali Ferruh'un Şâyân Adlı Eseri ve Bu Eser İçerisinde Yer Alan Tercî-i Bend - Müstezad Nazım Şekliyle Yazdığı Bir Manzumesi", *Turkish Studies / In-*

ternationale Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume: 4/8, Faal 2009, s. 1189-1211.

* **Kânûn-ı Tabî'at / Mebâdî-i Hikmet-i Ahlâk**: Eserin kapağında Hoca Tahsin'den alınan dört dize yer almaktadır: “*Kitâb-ı ‘âlemin evrâkıdır eb’âd-ı nâ-mahdûd / Sutûr-ı hâdisât-ı dehrdir a’sâr-ı nâ-ma’dûd / Basılmış dest-gâh-ı levh-i mahfûz-ı tabî’atda / Mücessem lafz ma’nîdardır ‘âlemde her mevcûd*”. Şûrâ-yı Devlet Azâsı Said Bey’e ait takriz ve eserin “*Mukaddime*”si (s. 9-28) dışında kalan kısımlar, Volney kontu *Constantin-François de Chasseboeuf*(doğ. 3 Şubat 1757 - öl. 25 Nisan 1820)’in her türlü dogmaya cephe almış bir düşüncüyü savunduğu “*La loi naturelle ou catéchisme du citoyen Français*” adlı eserinden tercümedir. Eserin tercüme bölümü, on iki “fasıl” halinde, sorular ve cevaplar şeklinde düzenlenmiştir. Eser “*Kânûn-ı Tabî’at*” adıyla tercüme edilmiş olmasına rağmen, sansür kurulu tarafından pek çok yeri çıkarıldıktan sonra “*Mebâdî-i Hikmet-i Ahlâk*” adıyla yayımlanmıştır. Bu nedenle kitapta bazı sayfalarda boşluklar yer almaktadır. Bu durum, Volney’in kitabının devrin zihniyetince kolay kolay hazmedilemeyecek bir eser olduğunu göstermektedir.

“Ali Ferruh, Hikmet-i Ahlâk isimli eserinde tabiat, insan, cemiyet, güzel ahlâk, kötü ahlâk, medeniyet, Asya ve Avrupa’da ahlâk, ilim ve ahlâk gibi konular hakkında görüşlerini belirtir.” (Sarıcaoğlu 1999: 150)

İbnü’r-Reşâd (Ali Ferruh), *Mebâdî-i Hikmet-i Ahlâk*, Karabet ve Kasbar Matba’ası, İstanbul, R. 1303/1887-8, 80 s. (Erzurum Atatürk Ü. Merkez Ktp., Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 24167/SÖ, Demirbaş No.: 0131287).

* **Üssü’l-Esâs**: “Manzum Târîh-i ‘Osmânî” olup, iki bölüm olarak düşünülmüştür. R. 1304/1888-9 tarihinde birinci bölümü yayımlanmıştır.

“Ali Ferruh, eserinin muhteviyatı hakkında bilgi verirken *Devlet* eserine nispetle otuz dört cüzden ve üç kısımdan meydana geleceğini, her on cüz için bir özet yapacağını belirtir. Eseriyle ilgili çalışmalarında Şark tarihçilerinin hemen hepsini, Garp tarihçilerinden bazılarını incelediğini dile getirir.

Eser manzum olarak tanzim edilmiştir. Birinci fasılda üç yüz elli, ikinci fasılda ise iki yüz otuz altı mısra olup toplam beş yüz seksen altı

mısradır. Manzumenin şekli mesnevi tarzında olup kafiye düzeni aa bb cc çç dd... şeklindedir. 'Besmele' ile başladığı eserinin vezni, aruz vezninde olup *mef'ûlü mefâ'ilün fe'ûlün* kalıbındadır." (Sarıcaoğlu 1999: 142)

"Ali Ferruh, Üssü'l-Esâs isimli eserinin ancak iki faslını bitirebilmiştir. Tasarlamış olduğu diğer bölümler tamamlanamamıştır. Türklerin başlangıcı, Müslüman olmaları, Selçuklular ve Osmanlıyı kuranların bunlarla münasebeti ve Osmanlının kuruluşu anlatılmış, Osmanlılar dönemi ele alınmamıştır. Ancak dikkati çeken bir husus, gerek Devlet isimli eserinde, gerekse bu eserinde Cengiz'e, dolayısı ile Moğollara, Timurlenk'e ve bundan ötürü Tatarlara karşı bir hayli sert ifadeler kullanmasıdır. Buna sebep, belki tarih boyunca Selçuklular ve Osmanlıların bunlarla yaptığı harplerin, akan kanın, ölen insanların ve harap olan beldelerin etkisi vardır." (Sarıcaoğlu 1999: 146)

İbnü'r-Reşâd (Ali Ferruh), *Üssü'l-Esâs - Medhal -*, Birinci Kitap, Mahmûd Bey Matba'ası, Dersa'âdet, R. 1304/1888-9, 48 s. (Erzurum Atatürk Ü. Merkez Ktp., Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 15036/SÖ, Demirbaş No.: 0125436).

* **Taklîb-i Elfâz yâhûd Mebâdî-i İştikâk** (Formation des Mots): Kardeşi İbnü'r-Reşâd Mahmûd'un¹² yararlanması amacıyla Mekteb-i Mülkiye-i Şâhâne'nin son sınıf öğrencisiyken R. 29 Kânûn-ı sâni 1301/10 Şubat 1886 tarihinde kaleme alınmış mensur bu eser, "Fransızca Mebâdî-i İştikâk" yani Fransızca sözcük türetme ile ilgilidir. Eseri kardeşi için kaleme aldığını şu dörtlükle dile getirmiştir: "*Göster liyâkatın bu mukaddes hedîyeme / Mahmûd! O şey ki nâmına ben nisbet eyledim / Gayret nasıl cihânda senin borcun olmasın / Ben ki husûl-i feyzin için himmet eyledim!*" (s. 3).

Ali Ferruh bu eserinde bir dilin (lisanın) mükemmel olması gerektiğini, mükemmel dillerin özelliklerini, dillerin sınıflandırılmasını, Türk dilinin iştikak konusunu, buna dikkat etmeyen edipleri ve dil ile ilgili genel konuları ele almıştır. İki kısım olarak düşündüğü eserinin yalnızca birinci kısmını yayımlamıştır.

İbnü'r-Reşâd (Ali Ferruh), *Taklîb-i Elfâz yâhud Mebâdî-i İştikâk*, Kısım-1 Evvel / Levâhik, Mihran Matba'ası, İstanbul, R. 1304/1888-9, 77+1 s.

¹² Mahmud Bey, öğrenimini tamamladıktan sonra Madrid Sefâret Kâtibi olmuştur.

(Erzurum Atatürk Ü. Merkez Ktp., Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 13174/SÖ, Demirbaş No.: 0122502)

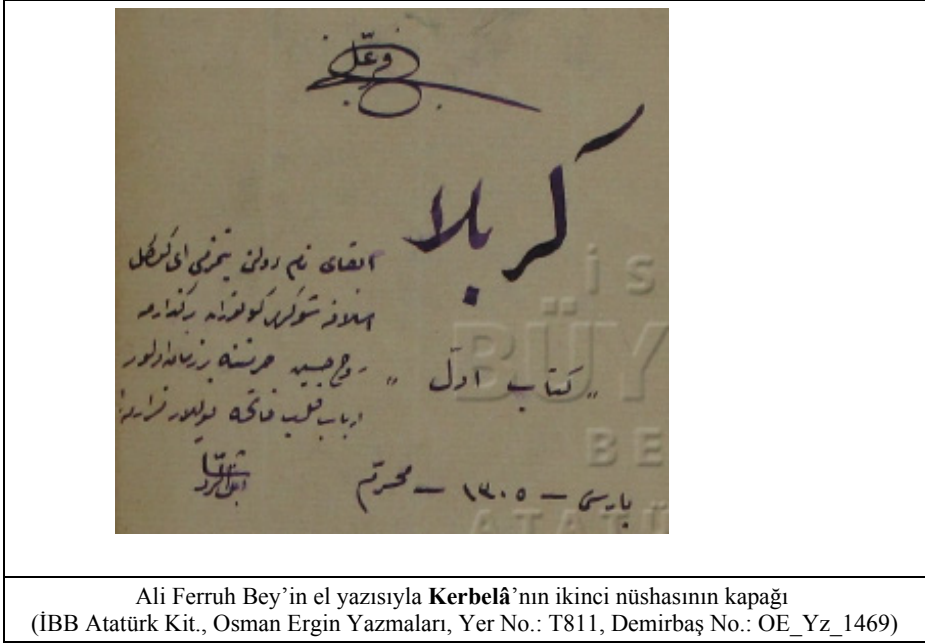
* **Kerbela - Kitâb-ı Evvel:** H. Muharrem 1305/Eylül-Ekim 1887'de Ali Ferruh Bey'in el yazısıyla Paris'te yayımlanmış olan eserin kapağında, şaire ait "*İbkâ-yı nâm devleti değmez mi ey gönül! / Eslâfa şu güher götüren bergüzârıma / Rûh-ı Hüseyin hürmetine bir zamân olur / Erbâb-ı kalb Fâtiha yollar mezârıma!*" dörtlüğüne yer verilmiştir. Eser, Koniçeli Kâzım Paşa (1821-1890) (s. 4-8) ve Celâleddin Bey (Celâl Paşa, 1846-1903) tarafından yazılmış (s. 9) iki manzum takrizin ardından eserin yazılış sebebinin açıklandığı mensur "*Ma'rûz-ı Çâkerânemiz*" (s. 10-13) ve mensur olmasına rağmen Ziya Paşa'nın tercî'-bendinden alınmış beyitler de içeren "*Mukaddime*" (s. 14-32) ile başlamaktadır. Mukaddimedede; Câhiliyye devrinin özelliklerini, Hz. Peygamber'e nübüvvetin gelmesini ve peygamberlik yıllarını, dört halife dönemini ve son olarak da Muaviye ile Hz. Ali arasındaki mücadeleyi özetlemiştir. "*Ma'rûz-ı Çâkerânemiz*"'in sonunda "Beylerbeyi - 25 Ramazan 1302 (8 Temmuz 1885)" kaydı yer almaktadır (s. 13) ki eserin tamamlandığı tarihi göstermektedir. Mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan ve "*Bismillâhi'l-'Alîmi Mennân / Bismillâhi'l-Kerîmi Hannân // Râvî-i hakâyık-ı vukû'ât / Hâkî-i dekâyık-ı şu'ûnât*" dizeleriyle başlayan manzum bölümde aruzun *mef'ûlü mef'ûlün fe'ûlün* (sekt-i melihle *mef'ûlün fâ'ilün fe'ûlün*) kalıbı kullanılmıştır. Mesnevi tarzındaki 1613 beyitlik asıl bölümde, Muaviye ve Hz. Ali arasındaki mücadeleden Hz. Hasan'ın zehirlenerek şehit edilip Yezid'in emir olmasına kadar yaşananları (s. 33-59) özetledikten (ilk 220 beyit) sonra, Yezid'in Hz. Hüseyin ve Ehl-i Beyt ile olan mücadelesini ve bunun sonucunda Hz. Hüseyin'in Kerbelâ'da şehit edilmesini anlatmıştır. Mesnevinin ardından "*Vâveyl*" başlıklı -aynı vezinle yazılmış- 12 bentlik bir şiirle eser tamamlanmaktadır. Her bendinde altı dize bulunan bu son şiirde bentler ababcc, dedeff... şeklinde kafiyelidir. Fuzûlî'nin *Hâdikatü's-Süedâ*'sıyla büyük benzerlikler taşıyan eser üzerine bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır: Ahmet Güneş, *İbnürreşâd Ali Ferruh Bey'in Kerbelâ Eseri (Metin-İnceleme)*, YYLT, İstanbul Üniversitesi SBE., Türk Dili ve Edebiyatı ABD., Eski Türk Edebiyatı BD., İstanbul, 2013, X+294 s.

Eser, Ali Ferruh'un el yazısı ile tıpkıbasım şeklinde Paris'te yayımlanmıştır: (İbnü'r-Reşâd) Ali Ferruh, *Kerbela - Kitâb-ı Evvel*, Paris, H. Mu-

harrem 1305/Eylül-Ekim 1887, 228 s. (Erzurum Atatürk Ü. Merkez Ktp., Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 7411/SÖ, Demirbaş No.: 0115030; University of Toronto Library, No.: PL 248, A488K4; İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe ve Yabancı Dil Kitapları, Oda: İSTKA, Demirbaş No.: OE_TK_00987). Eserin Ali Ferruh'un el yazısıyla düzenlenmiş başka nüshası daha bulunmaktadır. Sondan eksik bu yazma nüsha, Koniçeli Kâzım Paşa ile Urfa Mutasarrıfı Celâleddin Bey'in takrizleri, "Ma'rûz-ı Çâkerânemiz" ve "Mukaddime" bölümleriyle birlikte mesnevinin de ilk 202 beytini içermekte olup 50 sayfadır (İBB Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Yer No.: T811, Demirbaş No.: OE_Yz_1469).

H. Muharrem 1305/Eylül-Ekim 1887'de Paris'te yayımladığı "Kerbelâ / Kitâb-ı Evvel" adlı eserinin dış ve iç kapakları (matbu).

Ali Ferruh Bey'in el yazısıyla **Kerbelâ**'nın ikinci nüshasının kapağı
(İBB Atatürk Kit., Osman Ergin Yazmaları, Yer No.: T811, Demirbaş No.: OE_Yz_1469)

* **Mısbâhu's-Salâh - Vilâdet-i Peygamberî**: Eser, ayrıntılı olarak tanıtılacaktır.

(İbnü'r-Reşâd) Ali Ferruh, *Mısbâhu's-Salâh - Vilâdet-i Peygamberî*, Paris, H. Rebî'ü'l-evvel 1305/Kasım-Aralık 1887, 61 s. (Erzurum Atatürk Ü. Merkez Ktp., Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 9527/SÖ, Demirbaş No.: 0117699).

* **Teşhîr-i Ebâtıl**: Paris'te "Ecole Libre des Sciences Politiques"te öğrenim gördüğü yıllarda kaleme almıştır. Eserin sonunda R. 12 Nisan (1)303/ M. 24 Nisan 1887 tarihi kaydedilmiştir ki muhtemelen eserin tamamlandığı tarihtir. R. 1306/1890-1 tarihinde yayımlanan eserin kapağındaki ifadeye göre Paris Sefâret-i Seniyyesi Üçüncü Kâtibi iken yayımlanmıştır. Ernest Renan(28 Şubat 1823 - 12 Ekim 1892)'ın Collège de France Müdürü iken Sorbonne'da verdiği "İslâm ve 'Ulûm" konulu konferansta (L'İslamisme et la Science, Paris, 29 Mart 1883) ileri sürdüğü, İslâm'ın bilimsel gelişmeye engel olduğu yolundaki iddialarını çürütmek amacıyla kaleme alınmış bir reddiyedir. Namık Kemal'in *Renan Mudâfaanâmesi* (İstanbul, 1327) de bunlardan biridir. (Cündioğlu 1996: 1-94)

Ali Ferruh, *Teşhîr-i Ebâtıl* adlı eserinin yazılış sebebinin "Sebeb-i Mücâdelemiz" başlığı altındaki giriş bölümünde açıklamıştır. Bu açıklamaya göre Ali Ferruh, Rénan'ın iddialarını çürüten bir mektup kaleme aldığını, bu mektubun "La Voltaire" gazetesinde Mösyö Reymond tarafından birçok bölümlerinin yayımlandığını ve eleştirildiğini, mektubu okuyan insaflı kişilerin kendisine hak vermesine karşılık Rénan'ın cevap vermeyerek duyarsız davrandığını belirtmiştir.

İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh, *Teşhîr-i Ebâtıl*, Mihran Matba'ası, İstanbul, R. 1306/1890-1, 48 s. (Erzurum Atatürk Ü. Merkez Ktp., Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 14058/SÖ, Demirbaş No.: 0123950). Ayrıca Teşhîr-i Ebâtıl'ın bu baskısından istinsah edilmiş yazma bir nüshası da bulunmaktadır: İBB Atatürk Kitaplığı Sayısal Arşiv ve e-Kaynaklar, Muallim Cevdet Yazmaları, No.: MC_Yz_K.000271/02, vr. 31^a-54^b (s. 1-49).

4.2. Yayımlanmamış Eserleri:

* **Kerbelâ** (Kısm-ı Sâni) : Manzum. (Kerbelâ-1'in "Ma'rûz-ı Çâkerânemiz" başlıklı bölümünde, kitabın bu ikinci cildinde Ehl-i Beyt'in kadınlarının Kerbelâ'dan Medîne'ye dönüşlerini anlatacağını ifade etmiştir.)

* **İbnü'r-Reşâd / Mecmu'a-i Âsâr-ı Perâkende**: İki kısım, manzum ve mensur.

* **Türâb** : Manzum bir fâcia-i târihiyye.

* **Safvân** : Mensur bir fâcia-i târihiyye.

* **Rüşvet** : Arz-ı hakikat, mensur.

* **Ziyâ Paşa** : Tercüme-i hâl, mensur-manzum.

* **İlm-i Ensâb** : Etnografya ile ilgili tercüme, mensur.

* **Kedd-i Yemîn** : Manzum bir fâcia-i târihiyye.

* **Taklîb-i Elfâz** (Kısm-ı sâni) : Mensur.

* **Küfrân** : (Manzum, mukaffâ, hecâî). (Hece ölçüsüyle kaleme alınmış bu eserin *Kerbelâ - I*, s. 2'de ve Bursalı Mehmed Tahir Bey'in *Osmanlı Müellifleri - II*, s. 125-127'de matbu olduğu kaydedilmiştir.)

Ali Ferruh Bey, *Mısbâhu's-Salâh*'ı niçin ve hangi şartlar altında kaleme aldığını açıkladığı "Çünkü" başlıklı giriş kısmında, "berât-ı necât (kurtuluş nişanı)" olarak mahşerde Hz. Peygamber'e övünçle sunacağı üç eserinin adını vermektedir. bu üç eser; "Kerbelâ", "Mısbâhu's-Salâh" ve "Mî'râc(-ı Nebî)"dir. Başka hiçbir kaynakta adını anmadığı "Mî'râc" adlı bu üçüncü eserin matbu mu yoksa yazma halinde mi kaldığı konusunda bilgi vermemektedir:

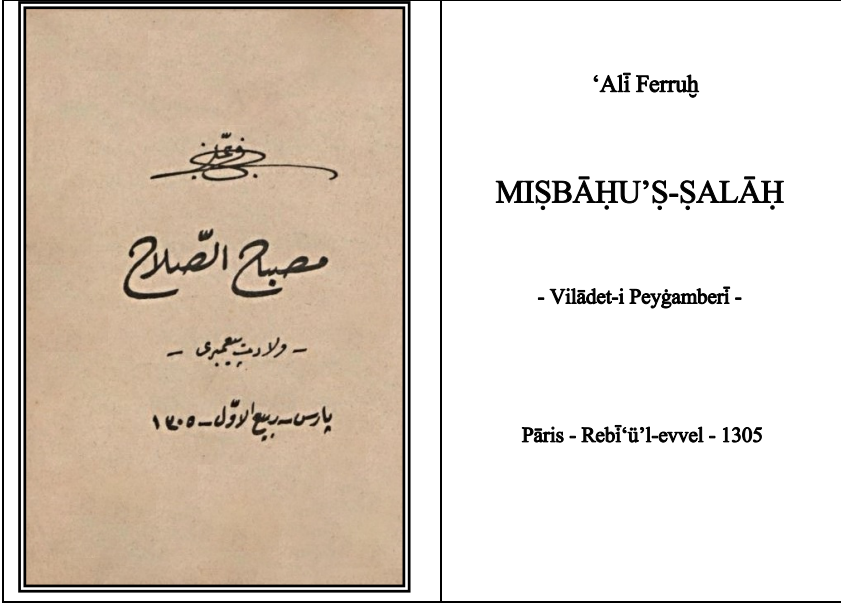
"Mesâ'il-i mühimme-i dīniyye ve veķāyi'-i müzlime-i İslāmiyyeyi muşavver "Kerbelâ" ve "Mısbâhu's-Şalâh" ve "Mî'râc" gibi üç (üç) büyük berât-ı necâtım vardır ki bunlara cümle-i ervâh-ı güzîn şâhiddir; anları mahşerde 'atebe-i Seyyidü'l-enâm'a müftehîrâne şunarım." (s. 5)

Ali Ferruh Bey'in ayrıca yaşadığı dönemde değişik tarihlerde dergi ve gazetelerde yayımlanmış münferit şiir ve yazıları da bulunmaktadır. (Bunların bir listesi için bkz. Sarıcaoğlu 1999: 21-22).

5. "*Mısbâhu's-Salâh - Vilâdet-i Peygamberî*" Adlı Eseri:

Hem bir şair hem de bir diplomat olan Ali Ferruh Bey'in adı bugüne kadar hiçbir mevlid literatüründe anılmamıştır. Ali Ferruh Bey, H. Rebîülevvel 1305 (Kasım Aralık 1887) tarihinde Paris'te kaleme aldığı *Mısbâhu's-Salâh - Vilâdet-i Peygamberî* adlı mevlidini kendi el yazısıyla tıpkibasım olarak çoğaltmıştır: (İbnü'r-Reşâd) Ali Ferruh, *Mısbâhu's-Salâh - Vilâdet-i Peygamberî*, Paris, Rebî'ü'l-evvel 1305/ Kasım-Aralık 1887, 61 s.¹³ Ali Ferruh Bey'in bu eseri ile ilgili bilgi veren tek farklı kaynak; gazeteci, yazar ve siyaset adamı Ali Kemal(öl. 6 Kasım 1922)'in 26 yıllık anılarını içeren "*Ömrüm*" adlı eseridir. Bu eser, mevlid literatürüyle ilgilenenlerin yeterince dikkatini çekmediği için *Mısbâhu's-Salâh - maalesef- unutulmaya yüz tutmuştur.*

¹³ Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Seyfettin Özege Salonu, Yer No.: 9527/SÖ, Demirbaş No.: 0117699.

Misbâhu's-Salâh - Vilâdet-i Peyğamberî; "Çünkü" başlıklı bir ön söz (s. 3-5), "Mukaddime" başlıklı mensur bir tarih/mevlid kısmı (s. 6-35) ve mesnevi tarzındaki 191 beyitlik manzume (s. 36-61) olmak üzere üç bölüm halinde düzenlenmiştir. Eserde *Misbâhu's-Salâh*'ın yazılış sebebi, girizgâh nitelikli "Çünkü" başlıklı ilk bölümde izah edilmiştir. Bu açıklamaya göre mevlidin yazımı şöyle gerçekleşmiştir:

H. 1305/1887 yılında, Paris Sefâreti'nde Hz. Peygamber'in dünyayı şerefliendirdiği Rebîülevvel ayında bir mevlid töreni düzenlenmesi kararlaştırılmıştır. Ancak elde Süleyman Çelebi mevlidinin bir nüshası bulunmadığı ve İstanbul'dan getirilmesinin de uzunca bir zaman alacağı göz önünde bulundurularak yeni bir mevlid yazılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu önemli ve mukaddes görevi yerine getirme görevini de Ali Ferruh Bey üstlenmiştir:

"Şehr-i şerîf rebî'ü'l-evveliñ hülûlinden bi'l-iğtinâm Pâris'de bir menkıbe-i vilâdet kırâ'atı ve tölâyesiyle ğarîbâne bir 'id-i ekber sa'âdet ve mefhâret édilmesi kararlaşdırıldı; faķať elde yazılmış bir "mevlid-i şerîf" bulunmaması ğasebiyle evvel emirde bu yolda bir manzûme-i celîle tehiyyesine ihtiyâc görüldi. İstanbul'dan getirtmek de uzunca olduğından bu ğidmet-i mühimmeyi ve bu me'mûriyyet-i muķaddiseyi

rūhāniyyet-i Cenāb-ı Peygamberīye ilticāen ben der-‘uhde ètdim ve işte bu kitābı yazdım.” (s. 3)

Ali Ferruh Bey, “mevlid” yerine “tarīh” olarak nitelendirdiği *Mısbāhu’s-Salāh*’ı Süleyman Çelebi’nin mevlidini (*Vesīletü’n-Necāt*’ını) taklit ederek yazdığını, onun kullandığı aruz kalıbını seçtiğini ve bu nedenle okuma ahengi açısından iki eser arasında bir farklılık olmadığını belirtir:

“Tārīhimiz “Süleymān Efendi” merhūma taqlīden yazıldı ve bi’t-ṭab’ o vezin ihtiyār olundu. Bu sebeble de āheng-i kırā’at aślā tağayyūr ètmedi demekdir.” (s. 4)

Ali Ferruh Bey, *Mısbāhu’s-Salāh*’ın, Süleyman Çelebi’nin mevlidine göre daha muhtasar olmasını, iki üç gecede yazılmış olmasına ve Paris kütüphanelerinde yeterli kaynak bulunmamasına bağlamaktadır:

“Eser-i kemterānemiziñ mevzū-ı celīli daha ziyāde tafşīl olunabilirdi faķaṭ iki üç gecede meydāna getirilen bir eserde bundan ziyāde tafşīlāt aranmaz. Bir de Pāris kitābhānelerinde arayup da güç ḥāl ile bulabildiğim bir iki parça me’ḥāz kitābıñ bundan ziyāde tevsi’ine mānī’ oldı. Maḥzūzāt-ı zihniyye ise hele bu gibi mesā’il-i ‘azīmeye bi’t-ṭab’ bir dā’ire dāḥilinde maḥşūr bulunur.” (s. 4-5)

Ali Ferruh Bey, *Mısbāhu’s-Salāh*’ın “*Mukaddime*” başlıklı mensur bölümünde vurguladığı gibi, eserini yazarken Muhyiddīn İbnü’l-Arabī’nin Paris’teki Bibliotheque Sainte Geneviève’de kayıtlı “*Menkabetü Mevlidi’n-Nebi*” adlı eserinden de yararlanmıştı:

“Şeyḥü’l-ekber Muḥyī’d-dīn bin ‘Arabī Raziya’llāhu ‘Anhuñ Pāris kitābhānelerinden “Sent Jeneviyeu” Kitābhānesi’nde bulduğum “*Mevlid-i Şerīf*” nām ufaķ yazma risālesi serāpā birtaķım meknūzāt-ı ḥaķīkiyyeyi me’alen oldığıyçün iğtinām-ı ḥaķāyık eyledim.” (s. 10)

Ali Ferruh Bey’in şu sözleri, başlangıçta bir alçak gönüllülük olarak yorumlanabilirse de *Vesīletü’n-Necāt*’taki selis ve sehl-i mümtenî özelliklere karşın *Mısbāhu’s-Salāh*’ın aynı özelliklerden yoksun oluşunu kendisinin de kabullendiğini ve hatta *Mısbāhu’s-Salāh*’ı edebî kıymeti hâiz bir eser olarak görmediğini düşündürmektedir:

“Kitābıma ne taķrīz ne de ta’rīz istemem. Çünki vāveylā-yı zera’atıñ alķışa ihtiyācı yoķdur. Anda āhenk aranmaz! Te’şirāt-ı ḳalbiyye, o

mü'essir celîle-i ma'neviyye her yerde kendini gösterebilir; o delîl istemez!

Şu kelime medd olunmamış bu lafz kaşr edilmemiş gibi hikâyelere lüzûm da yokdur. Zîrâ anları 'âcizâne biz de biraz şanıruz." (s. 3-4)

Ali Ferruh Bey, yeterli kaynağa sahip olmadan dar bir zaman içerisinde ortaya konulan bu eserin edebî özelliklerinden ziyade gönülden dökülen seslerine kulak verilmesini arzu etmektedir:

"Gittiğimiz çıgır, şeh-râh-ı feşâhat ve belâgat değil Allâh yoludur. Bu yoluñ yolcuları sözleriyle değil özleriyle, şüretleriyle değil kalbleriyle imtiñân edilirler! Kılûb-ı hubb u sevdâyı birbirine rabt eden o ħabl-i mübîn-i sa'âdet ve selâmetde 'uğde-i zînet yokdur!..." (s. 4)

Eserdeki teknik hataların çok da büyük olmadığı kanaatindedir:

"Ma'a-mâ-fih kitâbımınñ ekişi pek azdır demeğe cür'et ederim her ne kadar ħaťası enderdir demeğe cesâret edemezsem de!" (s. 5)

Ali Ferruh Bey, dinî konuda kaleme aldığı üç eserinin olduğunu, bu eserleri mahşer günü Hz. Peygamber'e bir kurtuluş belgesi olarak sunacağını belirttiikten sonra, *Mısbâhu's-Salâh*'ın kalp temizliğı ile bir kerede okunmasını istemektedir:

"Mesâ'il-i mühimme-i dîniyye ve veķâyî'-i müzlime-i İslâmiyyeyi muşavver "Kerbelâ" ve "Mısbâhu's-Şalâh" ve "Mi'râc" gibi üç büyük berât-ı necâtım vardır ki bunlara cümle-i ervâh-ı güzîn şahiddir; anları mahşerde 'atebe-i Seyyidü'l-enâm'a müfteħirâne şunarım. Kalb-i şâf ile teyemmünen bir kerrede okuyalım: Bismillâhirrahmânirrahîm." (s. 5)

Ali Ferruh Bey'in Paris'te öğrenim gördüğü yıllarda yanında olan ve *Mısbâhu's-Salâh*'ın yazılmasını yakından gözlemleyen Ali Kemâl Bey (öl. 6 Kasım 1922), Ali Ferruh Bey'i küçümseyerek ve hatta alay ederek o günleri şöyle anlatmaktadır: "O zaman Boulevard St. Germain'de Cluny Tiyatrosu'nun karşısında Café des Thermes derler bir kahve vardı, hep Türkler oraya toplanırdı. Onların serfirazı İbnelreşat Ali Ferruh idi. Ferruh fevkalâde zeki, fakat zeki olduğu kadar da şarlatan, haylaz idi. Türkçe güzel bilir, yazar, şiir söyler; lakin daima hakikatten fazla görünmeğe çabalar idi. Mekteb-i Mülkiyeyi son sınıfta her nedense terk eylemiş, Paris'e âdeta firar etmişti. Fakat her gün muntazam sefârethaneye devam eyliyordu. Göze görünmek, hükümete çatmak için ne la-

zımsa yapıyordu. Meselâ o esnalarda, öyle bir hengâmede Süleyman Dede'yi takliden bir 'Mevlud-u Şerif' yazdı. Yazmakla kalmadı. Bir gece bütün Türkleri odasına topladı, kemâl-i debdebe ile tıpkı mevlud okur gibi o eserini okudu. Sonra el yazısıyla güzelce bastırdı. *Kerbela* diye bir mersiye de karalamıştı. Onun için de aynıyle öyle yaptı. O teliflerini İstanbul'a gönderdi, o menkıbelerini de saraya kadar aksettirdi." (Ali Kemâl 1985: 79)

"Ali Kemal'in istihza ile anlattığı bu hadise, Ali Ferruh'un Paris yıllarındaki yaşayışına, arkadaşları ile bulduğu eğlence biçimlerine ve nihayet babadan tevarüs eden mizah anlayışına uygun düşmektedir." (Sarıcaoğlu 1999: 132)

5.1. Eserin Şekil ve İçerik Özellikleri:

Mısbâhu's-Salâh, üç bölüm halinde düzenlenmiştir:

- * "*Çünkü*" başlıklı mensur bir ön söz (s. 3-5),
- * "*Mukaddime*" başlıklı mensur bir tarih/mevlid kısmı (s. 6-35),
- * Mesnevi tarzında 191 beyitlik mevlid manzumesi (s. 36-61).

"*Çünkü*" başlıklı ön söz, bir nevi girizgâh niteliğinde olup *Mısbâhu's-Salâh*'in ne zaman ve hangi şartlar altında kaleme alındığını mensur olarak açıklamaktadır. (Yukarıda bu bölümün içeriği ile ilgili bilgi verildiği için daha fazla ayrıntıya girilmeyecektir.)

"*Mukaddime*" başlıklı 30 sayfalık ikinci bölümde Hz. Peygamber'in doğum tarihi, o zamanlar kullanılan "*Ammü'l-fil*" takvimine esas olan hadise, Hicrî ve Milâdî takvime göre Hz. Peygamber'in doğum tarihinin belirlenmesi, Hz. Peygamber'in göbeğinin kesilmiş olarak dünyayı teşri-fi, Hz. Peygamber'in sünnetiyle ilgili üç farklı görüş, İbnü'l-Arabî'nin mevlidi kaynak gösterilerek Hz. Peygamber'in göbeğinin kesik olarak doğduğunun izahı, doğum öncesinde ve doğum anında Âmine Hatun'un ağrı çekmediği, Hz. Peygamber'in babası ile annesi arasındaki "sifâh ve nikâh" meselesi, Hz. Peygamber'in sifâhtan değil nikâhtan hâsil oluşu, Hz. Peygamber'in Hz. Âdem'den önce yaratılması (nûr-ı Muhammedî'nin doğumu), neseb-i Peygamberî silsilesi ve silsilede Adnân'a kadar ihtilaf olmadığı, Adnân'dan Hz. İsmâil'e kadar olan silsilede ihtilaf olduğu, Âmine Hatun'un anne tarafından silsilesi, Abdullah'ın

anne tarafından silsilesi, Hz. Peygamber'in Âmine Hatun ve Süveybe tarafından emzirildikten sonra sütanneye (Halime'ye) verilmesi, Âmine Hatun'un Medine'den dönerken yolda vefat etmesi, Hz. Peygamber sekiz yaşında iken dedesi Abdülmuttalib'i kaybetmesi, amcası Ebû Tâlib tarafından yetiştirilmesi, amcası ile Şam'a gitmesi ve Basra civarında Bahira adlı rahiple karşılaşmaları ve onun ikazı üzerine Basra'dan Mekk'e'ye dönmeleri, Hz. Peygamber'in yirmi yaşlarında iken II. Ficâr ve Hilfü'l-fudûl cenklerine katılması, yirmi beş yaşlarında "Muhammedü'l-emîn" sıfatıyla anılması ve Hz. Hatice ile evlenmesi, Hz. Peygamber otuz üç yaşına geldiğinde Kâbe'nin yenilenmesi ve Hacerü'l-esved'in Hz. Peygamber marifetiyle Kâbe'ye yerleştirilmesi, 'Ammü'l-filin kırk birinci yılı Ramazan ayının on yedinci gününde "resul" olarak gönderilmesi, Sevr ve Hira dağlarında ibadet etmesi ve ilk vahyin gelmesi anlatıldıktan sonra şefaât dileyen bir dörtlükle mensur kısım sona ermektedir. Ali Ferruh Bey bu bölümü şu sözlerle sonlandırmıştır:

"Hağ Te'âlâ kendisine öyle bir me'mûriyet vèrdi ki îfâsında teşâdüf édilecek müşkilât ancak öyle bir iktidâr-ı mâder-zâd ve öyle bir müdrike-i Hudâ-dâd ile iktihâm olabilirdi.

Hvâb u huzûrı terk ederek şiddet-i cû' ile bağına taş başıncaya kadar şebât ve gâr içinde tâ be-şabâh zikrullah eylemek, Allâh demek, vahdet aramak ve bunca müşkilâta Hudâ-şinâ[sâ]ne göğüs germek, Hudâ-perestâne taħammül eylemek, Hudâ-güyâne muķâbele etmek, Hudâ-cüyâne şebât etmek kolay değildir!

Habîbullâh olmak kolay değildir, Şefî'ü'l-müznibîn olmak kolay değildir, Nürü's-şakaleyn olmak kolay değildir. Habîbullâh'dır o, Şefî'ü'l-müznibîn'dir o, Nürü's-şakaleyn'dir o, rehber-i necâtdır, Peyğamber-i zî-şândır, Resûl-i Ekrem'dir o, 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâmdır o. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Şefâ'at eyle baña Bint Vehb başı için
Günâh-kârım eyâ ümmetiñ nigeħbânı!
Hulûş-ı kalbimi sebt-i mükerreremiñden şor
Odur ğam efseriniñ ser-burîde sultânı!

Ez'afü'l-'ibâd

İbnü'r-Reşâd" (s. 34-35)

Konuları pekiştirmek amacıyla hadis ve siyer kitaplarından deliller getiren şair, Hz. Peygamber'in nesebinin sağlamlığına ve temizliğine okuyucuların dikkatini çekmeye çalışmıştır.

"Çünkü" başlıklı mensur ön sözde hiçbir manzumeye yer verilmiş olmasına rağmen, "*Mukaddime*" başlıklı ikinci bölümde dört Arapça beyit (Lebîd'in¹⁴ bir, Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin¹⁵ iki, Busirî'nin¹⁶ Kasîde-i Bürde'sinden alınma bir beyit), Türkçe olarak da iki beyit yer almaktadır.

"Gel gönül bir tevbe-i cângâh ile / Söyleşelim şevk-i Bismillâh ile // Gün gibi nevvâr-ı Kur'ân-ı Kerîm / Va'd eder Allâh Furkân'ında kim" dizeleriyle başlayan mesnevi tarzındaki üçüncü bölümde aruzun "remel" bahrinden *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Bu kalıbın tercih edilmesinin nedeni, kanaatımızca *Mısbâhu's-Salâh*'ın Süleyman Çelebi mevlidinin taklit edilerek yazılmış olmasıdır. Manzum kısımda başka bir nazım şekline yer verilmemiş, konu değişikliklerinde başlıklar yerine vasita beyitleri kullanılmıştır. 14., 84., 109., 140., 173. ve 191. beyitler olmak üzere manzumede altı kez kullanılan vasita beyti:

*"Almak istersen iki 'âlemde kâim
Mustafâ'ya es-salâtu ve's-selâm"*

şeklindedir.

Eserin manzum bölümünde işlenen konularla mensur mukaddime- de işlenen konular hemen hemen aynıdır. Aralarındaki en belirgin farklılık, mensur bölümde Hz. Peygamber'in nesebi ile ilgili açıklamalar geniş yer tutarken, manzum bölümde daha çok hayatıyla ilgili konuları işlemiştir. Manzum bölümde ele alınan konuları şöyle sıralayabiliriz:

¹⁴ "Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî el-Ca'ferî" (öl. H. 40/660) olan Lebîd, Câhiliyye devrinde de yaşamış (muhadram) muallâka sahibi bir İslâm şairidir.

¹⁵ Şeyhü'l-ekber, Muhyiddin Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtîmî, doğ. H. 17 Ramazan 560/28 Temmuz 1165 - öl. H. 22 Rebîülâhîr 638/10 Kasım 1240.

¹⁶ Mısırlı sûfî ve şair Muhammed b. Saîd el-Bûsîrî(öl. H. 695/1296 ?), *Kasîdetü'l-Bürde (el-Kasîdetü'l-Mîmiyye, el-Kasîdetü'l-Bür'iyye)* 161 beyitlik eserden 30. beyit iktibas edilmiştir.

- Tevhid ve münâcât (1-14): Ağırıklı olarak “tevbe” kavramının üzerinde durularak Allah'ın bağışlayıcılığı vurgulanmış, dua ile bölüm tamamlanmıştır.

- Hz. Peygamber'in doğumu (15-72): *“Dinleyin ey mü'minîn ü mü'minât / Şöyle şerh eyler bu teşrîfi sikât: // Âmine Hâtun Muhammed anesi / Ol sadefden toğdı ol dür dânesi”* dizeleriyle başlayan bu bölümde Hz. Peygamber'in annesi Âmine Hatun'un övgüsü, babası Abdullah'la evlenmesi, onun mukaddes bir eş ve anne olduğu, Abdullah ile mutlu yaşadıkları, gece rüyasında bir zâtın Hz. Peygamber'e hamile kaldığını müjdelemesi ve doğum öncesindeki mucizeler konu edilmiştir.

- “Merhabâ” faslı (73-78): *“Cümle-i eşyâ lisân-ı hâl ile / Merhabâ-hvân oldılar ikbâl ile”* beytiyle başlayan 6 beyitlik bu bölümde bir beyit Süleyman Çelebi mevlidinden alıntılanmıştır.

- Hz. Peygamber'in övgüsü ve doğumdan sonraki mucizeler (79-109): *“Ol şefî'ü'l-haşr o mişkâtü'l-felâh / Ol ziyâ'ü'lkalb o misbâhu's-salâh”* dizeleriyle başlayan bu bölümde, Hz. Peygamber övüldükten sonra doğumu müteakip meydana gelen mucizeler aktarılmıştır. Doğduğu anda semum rüzgârının durması, yıldızların ve yeni ayın görünmesi, Kısra'nın sarayının şerefelerinin yıkılması, Sâve Gölü'nün batması, Mecûsîlerin ateşinin sönmesi, Mekke'ye bolluk gelmesi...

- Hz. Peygamber'in süt anneye verilmesi (110-124): Annesi Âmine Hatun tarafından bir hafta emzirildikten sonra bir ay boyunca da Süveybe tarafından emzirilmesi, daha sonra da sütannesi Halime tarafından üç yaşına kadar emzirilmesi, üç yaşındayken “şakk-ı sadr” mucizesinin gerçekleşmesi, mucizenin duyulması üzerine Halime'nin Hz. Peygamber'i Abdülmuttalib'e teslim etmesi konu edilmiştir.

- Hz. Peygamber'in çocukluk dönemi (125-151): Hz. Peygamber altı yaşındayken annesi Âmine Hatun'un Ebvâ'da ölmesi, Ümmü Eymen'in Hz. Peygamber'e annelik etmesi.

- Rahibin Hz. Peygamber'i tanınması (152-160): “Ukâzü's-şark”ta ateşe tapan bir rahibin Hz. Muhammed'in ileride peygamber olacağını anlaması,

- Sekiz yaşına geldiğinde dedesi Abdülmuttalib'in ölmesi ve Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i himayesine alması (161-166),

- Hz. Peygamber'in gençlik dönemi, Hz. Hatice ile evlenmesi ve risâlet (167-186): Hz. Peygamber'in yirmi yaşında "Muhammedü'l-emîn" sıfatıyla anılması, yirmi beş yaşında Hz. Hatice ile evlenmesi, otuz üç yaşında Kâbe yenilenirken Hacerü'l-esved'i yerine yerleştirmesi, hanîf dininde amel eden Hz. Peygamber'in putları reddetmesi ve peygamberliğin gelmesi.

- Dua (187-191).

Görüldüğü gibi eserin hem mensur mukaddime hem de manzum bölümünde, Hz. Peygamber'in çocukluğu ve kırk yaşında risâlet (peygamberlik) gelinceye kadarki hayatı ele alınmıştır. Ele alınan konuların kuvvetlendirilmesi için her iki bölümde de Buhârî ve Müslim gibi hadis kitapları ile İbnü'l-Arabî'nin "*Menkabetü Mevlidi'n-Nebî*" adlı eseri başta olmak üzere Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi'nin *Sahâifü'l-Ahbâr*, Siyer-i Kazerûnî ve Kastalânî'nin *Mevâhib* gibi siyerlerinden iktibaslar yapılmış, bu iktibaslar ve açıklamalar Ali Ferruh tarafından dipnotlarla gösterilmiştir.

5.2. İbnü'r-Reşâd Ali Ferruh Bey'in Mısbâhu's-Salâh Adlı Mevli-dinin Kaynakları:

Ali Ferruh Bey, mevlidini kaleme alırken Arapça pek çok eserden yararlanmıştı. Mısbâhu's-Salâh'ta zaman zaman adlarını andığı bu eserleri ve yazarlarını şöyle sıralayabiliriz:

* **Muhyiddîn İbnü'l-Arabî** (Şeyhü'l-ekber, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî, doğ. H. 17 Ramazan 560/28 Temmuz 1165 - öl. H. 22 Rebîülâhir 638/10 Kasım 1240), *Mevlid-i Şerîf*: Ali Ferruh Bey, Mısbâhu's-Salâh'ın "Mukaddime" başlıklı mensur bölümünde, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin Paris'teki *Bibliothèque Sainte Geneviève*'de kayıtlı Mevlid-i Şerîf adlı eserinden yararlandığını açıkça ifade etmektedir:

“Şeyhü'l-ekber Muhyî'd-dîn bin 'Arabî¹⁷ Raziyallâhu 'Anhuñ Pâris kitâbhânelerinden “Sent Jeneviyeu”¹⁸ Kitâbhânesi'nde bulduğum “*Mevlid-i Şerîf*” nâm ufağ yazma risâlesi serâpâ birtakım meknûzât-ı haķikîyeyeyi me'alen oldığıyçün iğtinâm-ı haķâyık eyledim.” (s. 10)

Kaynaklarda Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin “*Menkabetü Mevlidi'n-Nebî*” ve “*el-Mevlidü'l-Cismânî ve'r-Rûhânî*” olmak üzere iki mevlidi olduğu bildirilmektedir. (Durmuş 2004: 480)¹⁹ Bu iki mevlidinden *el-Mevlidü'l-Cismânî ve'r-Rûhânî*'nin nüshası tespit edilememesine²⁰ rağmen manzum-mensur karışık olarak kaleme aldığı *Menkabetü Mevlidi'n-Nebî* adlı eserinin Süleymaniye Kütüphanesi'nde üç, Suudi Arabistan Kral Melik Suud Üniversitesi Kütüphanesi'nde de bir nüshası bulunmaktadır:

1. (*Mevlidü'n-Nebî 'Aleyhi's-selam*) Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi Böl., No.: 434/2, vr. 8^b-17^a (Müstensih: Derviş İbrahim, İstinsah tarihi: H. 18 Receb 1195 / 10 Temmuz 1781).

2. (*Menkabetü Mevlidi'n-Nebî Sallallâhu Te'âlâ 'Aleyhi ve sellem*) Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa Böl., No.: 685/20, s. 266-284 (vr. 140^b-149^b).

3. (*Mevlidü'n-Nebî*) Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hüdaî Efendi Böl., No.: 285, vr. 1^b-14^a (Müstensih: Muhammed Bâbakî b. Sâlim el-Hazremî, İstinsah tarihi: H. 4 Zilkade 1319 / 13 Şubat 1902).

4. Kral Melik Suud Üniversitesi Kütüphanesi No.: 219 (ع.م) , No.: 1178 , vr. 1^b-18^a.

¹⁷ Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî (öl. 10 Kasım 1240). (Kılıç 1999: 493-516).

¹⁸ *Bibliothèque Sainte Geneviève*

¹⁹ İbnü'l-Arabî'nin eserleri için bkz.: Muhsin Cihangirî, *Muhyiddin İbn Arabî eş-Şahsiyyetu'l-Barize fî'l-İrfânî'l-İslâmî*, (Arapça Çev. Abdurrahman el-'Alevî), Dâru'l-Hâdî, Beyrut, 2003, s. 111-141. Muhsin Cihangirî, bu çalışmada, İbnü'l-'Arabî'nin bizzat kendisinin listelediği 511 eserinin adlarını vermiştir. Bu listede İbnü'l-'Arabî'ye ait “*Menkabetü Mevlidi'n-Nebî*” ve “*el-Mevlidü'l-Cismânî ve'r-Rûhânî*” isimli iki mevlidinin de adı yer almaktadır (s. 140).

²⁰ Melik Suud Üniversitesi Kütüphanesi'nde, ، مولد النبي صلى الله عليه وسلم ، 3627 ع - م 219) (م. 638هـ) (تأليف ابن العربي، محمد علي، 638هـ) isimli mevlitten tamamen farklıdır. Ancak eserde İbnü'l-Arabî'ye ait olduğunu gösteren herhangi bir kayda rastlanmamıştır.

Menkabetü Mevlidi'n-Nebî'nin tenkitli metni, bu dört nüsha karşılaştırılmak suretiyle Kerim Açık tarafından yayımlanmıştır (Açık 2015: 677-716). Arap edebiyatı mevlid geleneğine uygun şekilde manzum ve mensur karışık olarak kaleme alınmış olan İbnu'l-Arabî'nin bu mevlidinde manzum kısımlar tavîl bahrindedir.²¹ Bu manzumelerde beyit sayısı değişkenlik göstermektedir. Mensur kısımlarda seciler, tasvirlerle bezenmiş hissî ve edebî bir anlatım hâkimdir. İbnu'l-Arabî'nin mevlidinde dikkat çeken husus, bahsi geçen olayları Hz. Peygamber'in (S.A.V.) sözleriyle anlatmasıdır. Çoğu yerde Hz. Peygamberin hadislerine ve Kurân-ı Kerim ayetlerine başvurulmuş, Arap edebiyatındaki diğer bazı mevlitlerde bulunan mübağalalı ve zayıf rivayetlerden kaçınılmıştır.

* **Sa'îdüddin Muhammed b. Mes'ûd el-Kâzerûnî**(öl. H. 758/1357)'nin *el-Müntekâ min Siyeri'n-Nebî el-Mustafâ* veya *Terceme-i Mevlüd-i Mustafa (Siyer-i 'Afîf - Siyer-i Kâzerûnî)*: Misbâhu's-Salâh'ın mensur kısmının 22. ve 23. sayfalarında Hz. Peygamber'in atalarının annelerinin adları verilirken müellif tarafından "*Siyer-i Kâzerûniye - Ve'l-uhdetü 'aliyye'l-muzza'*" dipnotu düşülmüştür. Bu kayda göre Ali Ferruh Bey'in *Siyer-i Kâzerûnî*'yi okuduğu anlaşılmaktadır. Ancak okuduğu eserin, Kâzerûnî'nin bizzat kaleminden çıkmış *el-Müntekâ min Siyeri'n-Nebî el-Mustafâ* mı yoksa Kâzerûnî'nin oğlu 'Afîfüddîn tarafından yapılan Farsça tercümesi *Terceme-i Mevlüd-i Mustafa* mı olduğu bilinmemektedir. Zira Sa'îdüddin Muhammed b. Mes'ûd el-Kâzerûnî(öl. H. 758/1357)'nin *el-Müntekâ min Siyeri'n-Nebî el-Mustafâ*²² adlı Arapça eseri, oğlu 'Afîfüddîn (b. Sa'îdüddin Muhammed b. Mes'ûd el-Kâzerûnî, öl. H. 766/1364-5'ten sonra) tarafından H. 760/1358 tarihinde *Terceme-i Mevlüd-i Mustafa (Siyer-i 'Afîf veya Siyer-i Kâzerûnî)*²³ adıyla Farsçaya tercüme edilmiştir. Türk edebiyatında pek çok esere kaynaklık eden

²¹ Tavîl bahri için bkz.: İbrahim Yılmaz, "Tavîl", *DİA*, Cilt: 40, İstanbul, 2011, s. 183-184.

²² Yazma: *el-Müntekâ fî Evsâfi'n-Nebiyi'l-Mustafâ*, Süleymaniye Ktp., Hacı Beşir Ağa Böl., No.: 174. Baskı: Sa'îdüddîn Muhammed b. Mes'ûd el-Kâzerûnî, *el-Müntekâ min Siyeri'n-Nebiyi'l-Mustafâ*, Merkezi'd-Dirâsâti'l-Edebi'l-Arabî/Dâru'l-Hudâ, Kafr Qar (İsrail/Filistin), H. 1422/2001.

²³ Nüshalarından bazıları: İstanbul Üniversitesi Ktp. FY., No.: 627; Süleymaniye Ktp. Fâtih, No.: 4405; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp. Revan Köşkü, No.: 1531.

'Affüddîn'in bu Farsça tercümesi, Türkçeye de iki kez tercüme edilmiştir:

1. Vahyî-zâde Mehmed b. Ahmed el-İznikî (öl. H. 1018/1609), *Tercüme-i Siyer-i Kâzerûnî (Sahâyifü'l-İber ve Letâyifü's-Siyer)*²⁴ (Yazılış tarihi: H. 18 Ramazan 1003/27 Mayıs 1595). (el-Shaman 1982: LXVI-LXVII; Uzun 2009: 325)

2. Şeyhülislâm ve tarihçi Kara Çelebi-zâde Abdülaziz ('Azîzî) Efendi (doğ. H. 1000/1591-2 - öl. H. Rebiülâhir 1068/Ocak 1658), *Tercüme-i Siyer-i Kâzerûnî* (Yazılış tarihi: H. 1041/1631 ?).²⁵ (el-Shaman 1982: LXXXI)

* **Ali b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdadî** ('Alî Ebü'l-Vefâ), (doğ. H. 431/1040 - öl. H. 12 Cemâziyelevvel 513/21 Ağustos 1119):

Mesnevinin 171'inci beytinde;

*"Devlet-i bi'şetden evvel ol Resûl
Dîn-i İsmâ'îl'i kılmışdı kabûl"*

dizelerine müellif tarafından bir dipnot eklenmiştir. Bu dipnotta, Hz. Peygamber'in Hz. İsmâ'îl'in dininden olduğuna dair bilgilerin kaynağı olarak "*Alî rivāyeten 'Aliyyü'l-Vefâ bin 'Akîl, el-'uhdetü 'aliyye*" bilgileri aktarılmıştır. Bu dipnotta geçen "*Aliyyü'l-Vefâ*" ibaresi, "*Alî Ebü'l-Vefâ*" şeklinde algılanmalıdır ki "*Ebü'l-Vefâ*" olarak da tanınan bu müellif, "*Ali bin Akîl bin Muhammed bin Akîl el-Bağdadî*(doğ. H. 431/1040 - öl.

²⁴ Sanat ve süsten uzak, gâyet sâde bir üslupla kaleme alınmış bu eser, bir *mukaddime*, dört *kısım* (1. Kısım: 8 bâb, 2. Kısım: 9 bâb, 3. Kısım: 9 bâb, 4. Kısım: 11 bâb) ve bir *hâtimed*den meydana gelmektedir. Hatime bölümünde 7 fasıl halinde Hz. Peygamber'in mucizeleri ile hukuk ve hasâisi ele alınmaktadır. Eserin tek nüshası: Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Emanet Hazinesi, No.: 1173, 204 vr.

²⁵ Sultan IV. Murad(1623-1640)'a sunulmuş olan eser, bazı kaynaklarda Kara Çelebi-zâde Abdülaziz Efendi'nin öğrencilerinden "Tilmîz-i Muhlis" adlı bir şahsa ait gösterilmektedir. Dört bölümden meydana gelen kitabın birinci bölümü peygamberlerden, son üç bölümü ise Hz. Peygamber ve zamanındaki olaylardan bahseder. Eserin sonunda çeşitli meselelerin yer aldığı bir *hâtime* kısmı vardır. Nüshaları: (*el-Fevaihi'n-Nebeviyye fi's-Siyeri'l-Mustafaviyye*) Süleymaniye Ktp., Ayasofya, No.: 3242, 239 vr. (İstinsah tar.: H. 1041/1631, Müstensih: Rızâyî Muhlis b. İdris); (*el-Fevaihi'n-Nebeviyye fi's-Siyeri'l-Mustafaviyye*) Hacı Mahmud Efendi, No.: 4368, 490 vr. (İstinsah tar.: H. 1046/1636, Müstensih: Molla Mehmed); Medine Ârif Hikmet Ktp. No.: 21/242 ve 57/242; Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Emanet Hazinesi No.: 1159 ve 1161.

H. 12 Cemâziyelevvel 513/21 Ağustos 1119)''dir (Yavuz 1999: 301-304). Bu durumda Ali Ferruh Bey'in, Ebü'l-Vefâ Ali b. Akîl'in siyerle ilgili bir eserinden yararlandığı ortaya çıkmaktadır. Ancak kaynaklarda Ebü'l-Vefâ'nın siyerle ilgili bir eserinden söz edilmemektedir.

* **Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi** (öl. H. 19 Ramazan 1113/27 Şubat 1702), *Sahâ'ifü'l-Ahbâr (Câmi'ü'd-Düvel)*: Osmanlı âlimi, müneccim, mutasavvıf ve tarihçi Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin, "Câmi'ü'd-Düvel" olarak da anılan Arapça eserinin asıl adı "*Sahâ'ifü'l-Ahbâr fî Vekâyi'i'l-A'sâr*"dır. Bu eser, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin hayat hikâyelerini ve 1673'e kadarki olayları anlatır. (Ağırakça 2006: 4-6)

Ali Ferruh Bey, Mısbâhu's-Salâh'ın "Mukaddime" bölümünde, Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi'yi bir kez, *Sahâ'ifü'l-Ahbâr* adlı eserinin adını ise iki kez anmıştır. Bunlardan ilkinde, atıfta bulunduğu bir hadîs-i şerifin yer aldığı kaynaklar içerisinde Sahâ'ifü'l-Ahbâr'ın da adını zikretmiştir:

"Ben sizin neseb ü şıhr ve haseb cihetiyle insifâ[h]sızım. Babalarım içinde Âdem'den beri sifâh yokdur cümlemiz nikâhdan hâşılız." Bu hadîs-i şerif *Şahâ'ifü'l-Ahbâr* ve *Mevâhib*'de "İbni Merdûye"den rivâyeten menkûl ve muharrerdir." (s. 16-17)

İkincisinde ise Müneccimbaşı Derviş Ahmed Efendi'yi ve *Sahâ'ifü'l-Ahbâr* adlı eserini kaynak göstererek İmam Buhârî'nin *Câmi'u's-Sahîh*'teki bir hadîsine atıfta bulunmuştur:

"*Şahâ'ifü'l-Ahbâr* şâhibi Müneccimbaşı "Dervîş Ahmed Efendi" kitâbında dër ki: Buhârî'de Ebü Hüreyre'den mervîdir ki Resûlullâh Şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurmuşlar ki:

"بعثت من خيرِ قرونٍ من بنى آدمَ قرناً فقرناً حتى كنت من القران الذى كنت منه ."

Ya'nî "Ben karnen fakrnen hayr-ı kurûn Benî Âdem'den baş olundum tâ ben anda oldığım karna gelince. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem." (s. 18)

* **Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî** (öl. H. 7 Muharrem 923/30 Ocak 1517), *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye* (siyer): (Şenel 2001: 583-584) Ali Ferruh Bey, mevlidinin "Mukaddime" başlıklı mensur bölümünde atıfta bulunduğu bir hadîs-i şerifin yer aldığı kaynakları sıralarken Kastallânî'nin adını söylemese de *Mevâhib* adlı eserini anmıştır:

“Ben sizin neseb ü şıhr ve haseb cihetiyle insifâ[h]sızım. Babalarım içinde Âdem'den beri sifâh yokdur cümlemiz nikâh'dan hâşılız.” Bu hadîs-i şerîf *Şahâ'ifü'l-Ahbâr* ve *Mevâhib*'de “İbni Merdüye”den rivâyeten menkûl ve muharrerdir.” (s. 16-17)

* **İmam Buhârî** (Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, doğ. H. 13 Şevval 194/20 Temmuz 810 - öl. H. 1 Şevval 256/1 Eylül 870), *Câmi'u's-Sahîh (Sahîh-i Buhârî)*: Kur'ân-ı Kerim'den sonra en güvenilir kaynak olarak kabul edilen ve halk arasında *Sahîh-i Buhârî* adıyla tanınan bu eser, 600.000 civarında hadis arasından seçilerek 16 yılda meydana getirilmiştir. Eser Buhara'da yazılmaya başlanmışsa da Mekke, Medine ve Basra'da yazımına devam edilmiştir. (El-A'zamî 1992: 368-372)

Eserde *Sahîh-i Buhârî*'den iki kez söz edilmiştir. Bunlardan ilki, *Mısbâhu's-Salâh*'ın “*Mukaddime*” bölümünde yer almakta olup Derviş Ahmed Efendi'nin *Sahâ'ifü'l-Ahbâr* adlı eseri kaynak gösterilerek, Ebû Hüreyre'den rivayet edilen *Sahîh-i Buhârî*'deki bir hadis nakledilmiştir:

“*Şahâ'ifü'l-Ahbâr* şâhibi Müneccimbaşı “Derviş Ahmed Efendi” kitâbında dër ki: Buḥârî'de Ebû Hüreyre'den mervîdir ki Resûlullâh Şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurmuşlar ki:

”بعثت من خير قرون من بنى آدم قرناً فقرناً حتى كنت من القران الذى كنت منه .”

Ya'nî “Ben ḳarnen faḳrnen ḳayr-ı ḳurûn Benî Âdem'den ba's olundum tâ ben anda oldığım ḳarna gelince. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.” (s. 18)

Eserde *Sahîh-i Buhârî*'ye ikinci atıf, mesnevinin 177. ve 178'inci beyitlerinde yapılmıştır:

“Kırk yaşındayken o sultân-ı mübîn
Oldı rahmetle Nebiyyü'l-âlemîn

“Nevmde ru'yâ-yı şâdıḳla añâ
İbtidâ-yı vahy olunca rû-nümâ”

dizeleriyle Hz. Muhammed'e kırk yaşında risaletin uykuda “ru'yâ-yı şâdıḳla” vahy olunmasının delili olarak Hz. Ayşe'den rivayet edilen hadis gösterilmiş ve bu hadisin *Sahîh-i Buhârî*'den alındığı müellif tarafından bir dipnotla açıklanmıştır: “İmâm Buḥârî. Rivâyet eylediği hadîs 'Âyşe'de vârid ve vâḳi' olmuştur.”

* **İmam Müslim** (Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, doğ. H. 206/821-2 - öl. H. 25 Receb 261/5 Mayıs 875), Câmî'ü's-Sahîh (Sahîh-i Müslim): Sahîh-i Buhârî ile birlikte Kur'ân-ı Kerîm'den sonra en güvenilir kaynak olarak kabul edilen ve halk arasında Sahîh-i Müslim diye bilinen eser, tekrarlarıyla birlikte 12.000, tekrarsız 4000 civarında hadisi içermektedir. Eserin en belirgin özelliği, bir hadisin güvenilir rivayetlerinin tamamını çeşitli senedlerle bir araya getirmesidir. (Kandemir 2006: 93-94) Ali Ferruh Bey'in mevlidinde İmam Müslim'in adı, mensur "Mukaddime" bölümünde geçmektedir:

"İmâm Müslim" Hâzretleri "Vâsile bin el-Eska"dan rivâyeten buyururlar ki "Hâzret-i Resûl 'Aleyhi's-salâtu ve's-selâm: Hâk Te'âlâ velle-i ekme'lden Kinâne'yi iştfâ eyledi ve Kinâne'den Kureyş'i iştfâ eyledi, Kureyş'den Benû Hâşim'i iştfâ eyledi ve Benû Hâşim'den beni iştfâ eyledi buyurmuşlardır." (s. 17)

5.3. "Mısbâhu's-Salâh" ile Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât"ının Karşılaştırılması:²⁶

Ali Ferruh Bey, *Mısbâhu's-Salâh*'ın "Çünkü" başlıklı giriş kısmında, "tarih" türünde bir eser olarak nitelediği mevlidini, Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât* adlı eserine özenerek ve onu taklit ederek yazdığını açıkça ifade etmiştir:

"Tarihimiz "Süleymân Efendi" merhûma taklîden yazıldı ve bi't-ṭab' o vezin ihtiyâr olundu. Bu sebeble de âheng-i kırâ'at aslâ tağayyür etmedi demektir." (s. 4)

Bu açıklamalar, iki eser arasındaki ortak özellikleri ifade açısından oldukça önemlidir. *Mısbâhu's-Salâh*'ın neden, nasıl ve ne zaman kaleme alındığının açıklandığı "Çünkü" başlıklı bölümü yok sayarsak, her iki eserin de başında mensur giriş kısmının bulunması, manzum kısımlarda mesnevi nazım şeklinin tercih edilmesi ve aruzun "remel" bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbının kullanılmış olması, ortak özellikleri

²⁶ İki mevlidin karşılaştırılmasında "Faruk Kadri Timurtaş, Süleyman Çelebi - Mevlid (Vesîletü'n-Necât), 3. Baskı, Kültür Bakanlığı Yay., 1000 Temel Eser Serisi, İstanbul, 1980, XVI+173 s." esas alınmıştır.

olarak gösterilebilir. Mensur giriş bölümü *Vesîletü'n-Necât*'ta *münâcât* özelliği taşıırken, *Mısbâhu's-Salâh*'ta "*Mukaddime*" başlığı altında Hz. Peygamber'in doğum tarihi, doğduğu ev, "sifâh ve nikâh" konusu, ne-sebi, çocukluk dönemi ve hayatının belli dönemleriyle ilgili bilgiler, deliller gösterilerek aktarılmıştır. *Mısbâhu's-Salâh*'ta bu mensur mukaddimenin yazımında, Muhyiddîn İbnü'l-Arabî'nin *Menkabetü Mevlidi'n-Nebî* adlı Arapça eseri başta olmak üzere İslâm tarihi ile ilgili pek çok kaynaktan istifade edilmiştir.

Vesîletü'n-Necât ile *Mısbâhu's-Salâh*'ın manzum kısmı arasında beyit sayısı açısından da oldukça büyük bir fark gözlenmektedir. Süleyman Çelebi'nin mevlidi 732 beyitken, Ali Ferruh Bey'in mevlidi 191 beyittir.

Vasıta (salât) beytinin kullanılması açısından iki eser arasında benzerlik görülse de Süleyman Çelebi'de iki beyit hâlinde yer alan salât, Ali Ferruh Bey'de tek beyit olarak bulunmakta ve eserde altı kez (14., 84., 109., 140., 173. ve 191. beyitler) tekrarlanmaktadır:

Ali Ferruh Bey - Mısbâhu's-Salâh	Süleymân Çelebi - Vesîletü'n-Necât
<i>Almak isterseñ iki 'âlemde kâm Muştafa'ya eş-şalâtu ve's-selâm</i>	<i>Haşre dek ger dinilirse bu kelâm Nice haşr ola bu olmaya temâm Ger dilersiz bulasız oddan necât 'İşk ile derd ile eydiün es-salât</i>

İşlenen konular bakımından *Mısbâhu's-Salâh*'ta -eserin hacminin küçüklüğüne paralel olarak- bazı konuların çıkarılmış, bazı konuların da çok yüzeysel işlenmiş olduğunu söyleyebiliriz. *Vesîletü'n-Necât*'taki on altı bölüme (bâba)²⁷ karşılık, *Mısbâhu's-Salâh*'ta başlıklarla belirlenmiş bölüm bulunmamaktadır. Ağırıklı olarak Hz. Peygamber'in doğumu-

²⁷ Bu on altı bâb şöyle sıralanmaktadır: Allah'ın birliği hakkında (tevhid), nâzım için dua talebi ve kitap için özür beyanı, âlemin yaratılma sebebinin beyanı, Hz. Muhammed'in ruhunun yaratılmasının beyanı (iki fasl), Hz. Muhammed'in vücudunun zuhura gelmesinin beyanı (üç fasl), Hz. Muhammed'in doğumu sırasında ortaya çıkan fevkalâdeliklerin beyanı (altı fasl), Hz. Peygamber'in methi, mucizelerinin, mi'racının ve hicretinin beyanı, onun bazı vasıflarının beyanı, nükte ve nasihat, kötü fiillerden nehyetme, risâletin tebliği, Hz. Peygamber'in vefatı, hâtime. (Pekolcay 2004: 486)

nun ve çocukluk yıllarının işlendiği *Mısbâhu's-Salâh*'ta Hz Peygamber'in kırk yaşına gelinceye kadar yani nebîliğinin başladığı döneme kadar olan yaşamı konu edilmiştir. Ali Ferruh Bey'in değindiği konuları şöyle sıralayabiliriz: Tevhid ve münâcât (1-14), Hz. Peygamber'in doğumu (annesi Âmine Hatun'un övgüsü, babası Abdullah'la evlenmesi) ve doğum sırasındaki mucizeler (15-72), "*Merhabâ*" faslı (73-78), Hz. Peygamber'in övgüsü ve doğumdan sonraki mucizeler (79-109), Hz. Peygamber'in süt anneye verilmesi (110-124), Hz. Peygamber'in çocukluk dönemi (annesi Âmine Hatun'un ölmesi, Ümmü Eymen'in Hz. Peygamber'e annelik etmesi (125-151), Rahibin Hz. Peygamber'i tanınması (152-160), Abdülmuttalib'in ölmesi ve Ebû Tâlib'in Hz. Peygamber'i himayesine alması (161-166), Hz. Peygamber'in gençlik dönemi, Hz. Hatice ile evlenmesi ve risâlet (167-186), dua (187-191). Görülüyor ki Süleyman Çelebi mevlidinde bulunan "*nûr-ı Muhammedî'nin yaratılması ve intikali*", "*mi'râc*", "*hicret*", "*evsâf-ı nebî*" ve "*vefât-ı nebî*" gibi bölümler *Mısbâhu's-Salâh*'ta bulunmamaktadır.

Süleyman Çelebi'ye ait *Vesîletü'n-Necât*'ın XVI. yüzyıldan itibaren çoğaltılan yazma nüshaları ile hemen hemen bütün baskılarında "*merhaba*" faslına da yer verilmiştir. *Vesîletü'n-Necât*'ın en eski ve orijinal nüshalarında yer almayan bu bölümün, gerçekte "Ahmed" adlı şaire ait mevliden alınarak Süleyman Çelebi mevlidine sonradan eklendiği bilinmektedir. *Mısbâhu's-Salâh*'ın 73.-78. beyitleri arasındaki "*merhaba*" faslı da Süleyman Çelebi mevlidine sonradan eklenen bu bölümün etkisinde kaleme alınmıştır. Hatta bir beyti de (74. beyit) Süleyman Çelebi mevlidinden aynen iktibas edilmiştir:

"Cümle-i eşyâ lisân-ı hâl ile
Merhabâ-ı hân oldılar iqbâl ile (73)

"*Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ*
Merhabâ ey derde dermân merhabâ" (74)

Merhabâ ey 'abd-i mürsel merhabâ,
Merhabâ ey şâh-ı ekmele merhabâ, (75)

Merhabâ ey mürşid-i ehl-i zelâl,
Merhabâ ey rehber-i silk-i celâl, (76)

Merhabâ ey enbiyânîñ hâtemi,
Merhabâ ey sâfilîniñ efhemi, (77)

Merhabâ ey nâşir-i dîn-i mübîn,
Merhabâ ey destgîr-i müznibîn! (78)

Dili oldukça sade olan *Misbâhu's-Salâh*'ta bir dize (13^b) ve sekiz beyit (16, 29, 48, 67, 68, 69, 70, 74), "*Vesîletü'n-Necât*"tan alıntılanmıştır. Şair alıntılacağı dize ve beyitleri tırnak işareti içerisinde alarak göstermiştir. Ancak alıntılanan beyitler, Süleyman Çelebi'nin orijinal mevlidinden (Timurtaş 1980: 1-85) ziyade, meclislerde okunan kısa, yeni ve değişik mevlid metninden (Timurtaş 1980: 87-141) alınmış görünmektedir. Ali Ferruh Bey, *Misbâhu's-Salâh*'ı yazarken elinde Süleyman Çelebi'nin *Vesîletü'n-Necât*'ının bir örneği olmadığı için daha önce İstanbul'da katıldığı mevlid törenlerinde dinlediği bu mevlidden aklında kalan birkaç beyti alıntılanmış görünmektedir:

Ali Ferruh Bey - Misbâhu's-Salâh	Süleymân Çelebi - Vesîletü'n-Necât (480 beyitlik kısa, yeni mevlid)
Mağfiret kıl bağı yanık ümmeti "Muştâfâ'nuñ yüzi suyu hürmeti" (13)	Afv idüp isyânumuz kıl rahmeti Ol habîbün yüzi suyu hürmeti (272)
"Âmine Hâtun Muhammed anesi Ol şadefden toğdı ol dîr dânesi" (16)	Âmine Hâtun Muhammed anesi Ol şadefden toğdı ol dîr dânesi (54)
"Çünkü 'Abdullah'dan oldu hâmile Vakt irişdi hefte vü eyyâm ile" (29)	Çünkü Abdullah'dan oldu hâmile Vakt irişdi hefte vü eyyâm ile (55)
"Çün Muhammed gelmesi oldu yakîn Çok âlâmetler belürdi gelmedin" (48)	Hem Muhammed gelmesi oldu yakın Çok âlâmetler belürdi gelmedin (56)
"Dir Âmine çünki vakt oldu tamâm Kim vücûda gele o Hayrî'l-enâm" (67)	Âmine eydür çü vakt oldu tamâm Kim vücûda gele ol Hayrî'l-enâm (82)
"Şuşadım gâyet harâretten katî Şundılar bir câm tolusu şerbeti" (68)	Susadım gâyet harâretten katı Sundılar bir cam tolusu şerbeti (83)
"Geldi bir ak kuş kanâd ile revân Arkamı şığadı kuvvetle hemân" (69)	Geldi bir ak kuş kanadı ile revân Arkamı şığadı kuvvetle hemân (86)
"Toğdı ol sâ'atde ol sultân-ı dîn Nûra gark oldu semâvât u zemîn" (70)	Toğdı ol sâatde ol sultân-ı dîn Nûra gark oldu semâvât u zemîn (87)
"Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ Merhabâ ey derde dermân merhabâ" (74)	Merhabâ ey sırr-ı furkân merhabâ Merhabâ ey derde dermân merhabâ (91)

(METİN)

MIŞBĀHU'Ş-ŞALĀH

- VİLĀDET-İ PEYGAMBERİ-*

(3)

ÇÜNKİ

Şehr-i şerîf rebî'ü'l-evveliñ hülûlinden bi'l-iğtinâm Pâris'de bir menkıbe-i vilâdet kırâ'atı ve tolayısıyla ğarîbâne bir 'îd-i ekber sa'âdet ve mefhâret édilmesi kararlaşdırıldı; faķaķ elde yazılmış bir "mevlid-i şerîf" bulunmaması hasebiyle evvel emirde bu yolda bir manzûme-i celîle tehiyyesine ihtiyâc görüldi. İstanbul'dan getirtmek de uzunca olduğından bu hizmet-i mühimmeyi ve bu me'mûriyyet-i muķaddiseyi rûhâniyyet-i Cenâb-ı Peyğamberîye ilticâen ben der-'uhde étdim ve işte bu kitâbı yazdım. Şanırım ki erbâb-ı hubb u îmân bu hizmetimi taķdîren beni hayr ile yâd ederler; ümîd ederim ki sa'yım 'inde'n-nâs mezkûr ve 'indallâh meşķûr olur. Kitâbıma ne taķrîz ne de ta'rîz istemem. Çünkü vâveylâ-yı zera'tiñ (4) alkışa ihtiyâcı yokdur. Anda âhenk aranmaz! Te'sirât-ı kalbiyye, o mü'eşşir celîle-i ma'neviyye her yerde kendini gösterebilir; o delîl istemez!

Şu kelime medd olunmamış bu lafz kaçır édilmemiş gibi hikâyelere lüzûm da yokdur. Zîrâ anları 'âcizâne biz de biraz tanıırız.

Gitdiğimiz çığır, şeh-râh-ı feşâhat ve belâğat değil Allâh yoludur. Bu yoluñ yolcuları sözleriyle değil özleriyle, şüretleriyle değil kalbleriyle imtiñân édilirler! Ķulûb-ı hubb u sevdâyı birbirine rabķ eden o ğabl-i mübîn-i sa'âdet ve selâmetde 'uķde-i zînet yokdur!...

Tarihimiz "Süleymân Efendi" merhûma taķlîden yazıldı ve bi't-ıtab' o vezin ihtiyâr olundu. Bu sebeble de âheng-i kırâ'at aslâ tağayyür étmedi demekdir.

* Ali Ferruğ, *Mışbâhu'ş-Şalâh - Vilâdet-i Peyğamberî*, Pâris, Rebî'ü'l-evvel 1305, 61 s. Yukarıdaki metinde koyu renkli olarak parantez içerisine alınmış rakamlar matbu eserin sayfa numaralarını belirtmektedir.

Eşer-i kemterânemiziñ mevzû-ı celîli daha ziyâde (5) tafşîl olunabilirdi faķaķ iki üç gecede meydâna getirilen bir eşerde bundan ziyâde tafşîlât aranmaz. Bir de Pâris kitâbhânelerinde arayup da güç hâl ile bulabildiğim bir iki parça me'hâz kitâbıñ bundan ziyâde tevsî'ine mâni' oldu. Maḥẓûzât-ı zihniyye ise hele bu gibi mesâ'il-i 'azîmeye bi't-ṭab' bir dâ'ire dâḥilinde maḥşûr bulunur. Ma'a-mâ-fih kitâbımın eksiği pek azdır demeğe cür'et ederim her ne kadar ḥaṭası enderdir demeğe cesâret edemezsem de!

Mesâ'il-i mühimme-i dîniyye ve veķâyî-i müzlime-i İslâmiyyeyi muşavver "Kerbelâ" ve "Mıṣbâḥu's-Şalâḥ" ve "Mi'râc" gibi üç (üç) büyük berât-ı necâtım vardır ki bunlara cümle-i ervâḥ-ı güzîn şâhiddir; anları maḥşerde 'atebe-i Seyyidü'l-enâm'a müfteḥirâne şunarım. Qalb-i şâf ile teyemmünen bir kerrede okuyalım: Bismillâhirraḥmânirraḥîm.

(6)

MUKADDİME

Maḥbûb-ı mu'azzez-i İlâh Muḥammed bin 'Abdullah 'Âmmü'l-fîl Rebî'ü'l-evveliniñ on ikinci pazarertesı gecesı qâdem-nihâde-i 'âlem vücûd olmuşdur; Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Cenâb-ı Ḥaķ Kitâb-ı Kerîm'inde "... بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ..."²⁸ sûre-i münevveresiyle de te'yîd buyurduğu üzere "aşḥâb-ı fîl" Mekke'ye hücum ve şavlet êtdiler faķaķ Ḥazret-i Qahhâr anları "ebâbîl" kuşları gibi birtaķım 'aceze-i maḥlûķâta recm êtdirdi, maḥveyledi. Allâh büyükdür, Allâh qâdirdir.

Aşḥâb-ı fîliñ helâķ olduğu bu seneye 'Arablar "'Âmmü'l-fîl" dediler. Bu qavmiñ Mekke-i mükerremeye aķın êtdikleri hengâmıñ mebd'e'î selḥ-i muḥarreme on üç gün qala pazarertesı günü şabâḥı vâķi' olmuşdur. (7) O sene ğurre-i muḥarrem cum'a günü idi. Bu ḥesâbca vilâdiyye-i ḥayrî ile yevm-i fîliñ mâbeyni elli gündenden ziyâde geçmiş demek olur. Şu kadar ki "İbni 'Abbâs" teşrîf-i hümâyunuñ yevm-i fîlde şeref-vâķi' olduğunu

²⁸ (Rabbin, filin yanındakilere neyi nasıl yaptı görmedin mi?) Kur'ân-ı Kerim, Fîl Sûresi, Âyet: 1 (105/1).

beyân eder. Ma'a-mâ-fih elli günlük bir ihtilâfda târîh nokta-i nazarında ba'zen o kadar mahzûr görülmez.

Zamânı ölçmek için vuķû'ât-ı 'azîme ve hâdişât-ı mühimme mebd'e-i târîh ittihâz olunmuştur ki veķâyî'-i sâ'ireniñ zamân-ı vuķû'larını aña kıyâsen hesap ederler. Bizim mebd'e-i târîhimiz vilâdet-i Peyğamberî değıl hicretidir. Binâen-'aleyh vilâdet-i Muħammediyeyi başka mebd'e-i târîhlere kıyâsen hesap edelim:

'Âmmü'l-fil senesi 'inde'l-hesâb galebe-i İskender'in sekiz yüz sekiz ikinci sâline, baht-ı Naşr'ın üç yüz on altıncı yılına ve Kısra Nüşirevân'ın kırk ikinci senesine muşâdifdir. Bu teşâdüf muħaķķadır. Zîra şıķanıñ sözi doğrudur.

(8) Bir de milâdiye kıyâsen hesap eyleyelim:

Hicret milâdın altı yüz yigirmi ikinci senesinde vâķi' oldu. Hazret-i Fahr-i Kâ'inât (Ş.A.S.), hengâm-ı hicretde elli üç yaşlarında idiler ki andan on sene sonra irtihâl buyurdılar. Binâen-'aleyh "622"den Hayrû'l-enâmın sâl-i hicretdeki sinn-i şerîfleri olan "53"i tarh edersek bâķi kalan "569" sene-i milâdiyyesi vilâdet-i nebeviyye sâl-i ferruħ-fâlini mübeşşir ü mü'şir olur.

Faķať bu beş yüz altmış toķuz senesi şemsîdir. Bizim bu hesapımızda da olabilir ki ufaķ bir taħalluf vardır ma'a-mâ-fih cüz'idir.

Hazret-i Resülü's-şakaleyniñ tođduķları daķıķada kamer burc-ı esedün on sekizinci ve şems burc-ı sevrün birinci derecelerini işğal ediyorlardı. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Vilâdet-i sa'âdetde pek çok irhâşât ve hetf-i hevâtif ve aħbâr-ı eħbâr zuhûra geldi.

(9) Ez-cümle Eyvân-ı Kısra zelzeleye uğradı şerefâtı yıķıldı harâb oldu "Sava Gölü" mâl-ı Qârûn gibi yeriñ dibine göçdi ķaynadı, bîñlerce senedir sönmeyen "hengâme-i nâr" o âteş-i ciger-ħvâr nâgehân söndi gitdi!... Çünkü Raħmeten li'l-'âlemîn dünyâya ayak bağdı. Çünkü o mişbâhü'l-hüdâ, o mişķâtü'd-dücâ teşrîf eyledi. Çünkü sultân-ı mübîn toğdı; Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Hazret-i Peyğamber maħtûn ve maķtû'ü's-surr ya'nî göbekleri ke-silmiş olduğı hâlde toğdılar. Allâh büyükdür, Allâh ķadirdir.

İbni 'Ömer²⁹ ve Enes'den³⁰ rivâyeten muşarrahdır ki Faḥr-i Kâ'inât: "مِنْ كَرَامَتِي عَلَى رَبِّي اِنْ وَلَدْتُ مَخْتُونًا وَلَمْ يَرَا حُدَّ سُوَّتِي"³¹ buyurmuşlardır. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Vâkı'a-i ḥitân mes'alesinde: maḥtûnen toğmuş olmaları, cedd-i emcedleri "Abdü'l-Muḥtalib bin Hâşim" tarafından vilâdetin (10) yedinci gününde resm-i sünnetin icrâ edilmesi ve Ḥalîme tarafından sünnet edilmeleri gibi üç şakḳ üzerine iḥtilâf varsa da maḥtû'ü's-sürre toğduklarında kaṭ'â şekk yokdur. Bu da ṭibba 'aid bir mes'ele-i mühimmedir Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Şeyhü'l-ekber Muḥyî'd-dîn bin 'Arabî³² Rażiyallâhu 'Anhuñ Pâris kitâbhânelerinden "Sent Jeneviyeu"³³ Kitâbhânesi'nde bulduğum "Mevlid-i Şerîf" nâm ufaḳ yazma risâlesi serâpâ birtakım meknûzât-ı ḥaḳîkiyeyi me'alen oldığıyçün iğtinâm-ı ḥaḳâyık eyledim.

Ḥazret-i Şeyḫ Ḳuddise sırrıhu buyurur ki:

” وَحَمَلْتُ بِهِ أُمَّهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - فِي شَهْرِ رَجَبِ يَوْمِ الْإِثْنَيْنِ وَكَانَتْ تَقُولُ مَا سَعَرَتْ أَبِي حَمَلْتُ بِهِ وَلَا وَجَدْتُ لَهُ ثَقَلًا كَمَا تَجِدُ النِّسَاءَ إِلَّا أَبِي أَنْكَرْتُ رَفَعَ حَيْضَتِي وَقِيلَ إِنَّهُ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - لَمْ يَتَعَدَّ مِنْ دَمِ الْحَيْضِ كَمَا يَتَعَدَّى سَائِرُ الْأَوْلَادِ (11) بَلْ كَانَ غَذَاؤُهُ بِلَطَائِفِ الْإِمْدَادِ. وَلِهَذَا وُلِدَ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَقْطُوعِ الشُّوْءِ وَذَلِكَ مَحَلُّ نَفُودِ الْغَدَاءِ إِلَى الْجَنِينِ، إِذْ هُوَ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - رُوحٌ شَرِيفٌ وَجَسْمٌ لَطِيفٌ أَلْطَفُ أَرْوَاحِ الْمُؤْمِنِينَ فَلِهَذَا أُسْرِيَ بِجَسَدِهِ الشَّرِيفِ حَيْثُ لَا حَيْثٌ وَلَا أَيْنَ. وَاخْتَصَّ بِشُهُودِ الْعَيْنِ؛ وَلَمَّا أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى ظَهُورَ نُورِهِ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ: بِأَنَّ النُّورَ الْمَكْتُونُ الَّذِي يَكُونُ مِنْهُ النَّبِيُّ الْهَادِي فِي هَذِهِ اللَّيْلَةِ يَسْتَقِرُّ فِي بَطْنِ أُمِّهِ الَّذِي يَخْرُجُ إِلَى النَّاسِ بِشِيرًا وَنَذِيرًا؛ وَحِينَ أَرَادَ اللَّهُ تَعَالَى إِبْرَارَ

²⁹ Künyesi "Ebû Abdirrahmân Abdullâh b. Ömer b. el-Hattâb el-Kureysî el-Adevî" olan İbni 'Ömer (öl. H. 73/692-3), Hz. Ömer'in oğlu olup en çok hadis rivayet eden, en çok fetva veren yedi sâhâbîden ve abâdileden biridir. (Kandemir 1988: 126-128)

³⁰ Hz. Peygamber'e hizmetiyle tanınan ve en çok hadis rivayet eden sahâbîlerden olan Enes b. Mâlik'in (öl. H. 93/711-2) künyesi "Ebû Hamza Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî" dir. (Canan 1995: 234-235)

³¹ "Benim sünnetli olarak doğmam ve hiç kimsenin benim avret yerimi görmemiş olması, Rabbim katındaki kerametlerimdir." Bu hadis, zincirdeki bazı râvîlerin (Muhammed b. Süleyman ve Süfyan b. Muhammed Masayyisî gibi) güvenilir olmaması nedeniyle zayıf hadislerden sayılmıştır.

³² Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî (öl. 10 Kasım 1240). (Kılıç 1999: 493-516).

³³ *Bibliothèque Sainte Geneviève*

الْجَوْهَرَةَ الْمَكْنُونَةَ مِنْ صَدَقَةِ أَمِنَةَ الْمُضَوْنَةِ حَضَرَهَا فِي تِلْكَ اللَّيْلَةِ الرَّاجِحَةِ فَضْلاً عَلَى جَمِيعِ الْأَزْمَانِ آسِيَةَ
إِمْرَأَةً فِرْعَوْنَ وَمَرْيَمَ ابْنَةَ عِمْرَانَ وَبَعْضَ مِنْ حُورِ الْجَنَانِ الْحَسَنِ لِظُهُورِ عَالِي الْقَدْرِ وَالشَّانِ وَأَخَذَهَا
الْمَحَاضُ فَوَلَدَتْ سَيِّدَ الْإِنْسِ وَالْجَانِّ . صَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ .³⁴

Ya'ni: "Ümm-i Ekrem-i Seyyidü'l-enâm, Cenâb-ı Peyğamber'e şehri recebde pazarêrtesi günü hâmile olmuşdur. (12) Ümm-i Resûl dër idi ki: Ben hâmile olduğumu bilmedim ve nisânûñ tuydığı gibi ben hamlimden sıklet tuymadım faķať hayzımuñ inķıťā'ı ğaribime gitdi. Dênilir ki Hayrû'l-enâm evlâdıñ teĝaddî êtdiđi gibi dem-i hayz ile müteĝaddî olmadılar. Belki ğidâ-i mübârekleri leťā'if-i imdâd-ı Sübhânî idi. İşte bunuñ için ki 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm efendimiz göbekleri kesilmiş toĝdılar. Göbek cenîni besleyecek ğidânıñ maħall-i nüfûzıdır. Çünkü zât-ı aķdes-i Peyğamberî rûh-ı şerîf ve cism-i laťîf olmaĝla elťaf-ı ervâh-ı mü'minîndir. Bunuñ için hayşiyet ve eniyyetden³⁵ 'ârî ve mücerred olarak cedd-i şerîfiyle isrâ olundu ve re'yü'l-'ayn müşâhede-i cemâl eyledi.

Vaķtâ ki Cenâb-ı Hâlık anıñ zühürünü irâde buyurdu. Semâvât u zemînde nidâ olundu ki: Nebiy-i Hâdî olan nûr-ı nevvâr anası ķarnında şu'le-bâr-ı istiķrârdır ve beşir ü nezîr olarak nâsa ĥurûc êdecekdir. (13) Şadefe-i Âmine-i maşûneden Cenâb-ı Kâdir-i Kâyyûm o cevher-i meknûnuñ ibrâz u izhârını irâde buyurduğı ĥinde cemî'-i ezmâna fazlen mürecceĝ olan leyle-i mübâreke-i mezkûrede Fir'avun'ıñ zevcesi Âsiye ve Meryem bint 'Ümrân* ve ĥurû'l-cinândan ĥaylisi ķudûm-ı sa'âdet için ĥazır bulundılar ve hâmile-i mükerremeyi i'zâz eylediler. İmdi sey-yid-i ins ü cân toĝdı." Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

İbnî Cerîr-i Ŧaberî'niñ kavlince Ĥazret-i Ĥayrû'l-enâm'ıñ vilâdet-i hümâyûnları "*Dâr-ı Muħammed bin Yûsufü's-Şakfî aĥü'l-Ĥüccâc*" diye ma'rûf bir ĥâmede şeref-vâķî' olmuşdur. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

³⁴ İbn Arabî, *Mevlidü'n-Nebî*, Hacı Selim Aĝa Ktp., Hüdai Efendi Böl., No.: 285, vr. 8^{ab}; Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, No.: 685/20, s. 276 (vr. 145^b); Aşir Efendi, No.: 434/2, vr. 13^b. (Açık 2015: 702)

³⁵ "Kişilik" anlamındaki "eniyyetden" sözcüğü metinde "eyniyyetden" şeklinde yazılmıştır.

* Ümmü 'İsâ 'Aleyhi's-selâm. (Müellifin notu)

Şikâat rivâyet eder ki Seyyidü'l-beşer tevellüd ettikleri dâr-ı şerîfi "Akıl bin Ebî Tâlib"³⁶ hibe buyurmuşlardı. Sa'âdet-hâne-i mezkûr mevâlîhiñ vefâtına kadar anıñ elinde kalmış ve vefâtından sonra oğlı tarafından (14) "Muhammed bin Yûsuf" a satılmışdır. Bu şâhib-i şânî dâr-ı mu'azzez-i mezkûr "Dâr-ı İbnî Yûsuf" nâmıyla binâ ettirdiği hâne-ye almış-iken bi'l-âhire Hâdî ve Reşîd'îñ vâlidese "Hayzürân"³⁷ hücre-i muqaddese-i mezkûreyi iştirâ ve ihrâc ile üzerine bir mescid inşâ eyledi. İşte Peyğamber-i nevzâdı hengâm-ı mevlidde kalb-gâhuna almak şeref-i ebediyyü'd-devâma mazhar olan hücre bu şüretle Allâh evi oldu! Şalallâhu 'aleyhi ve sellem.

Vilâdet-i Peyğamberî'de nazar-ı diğkate alınacak mesâ'ilden biri de "sifâh u nikâh" mes'ele-i mühimmesidir.

Berâhîn-i târîhiyye ile müşbetdir ki zuhûr-ı İslâm'a kadar 'Arablar dîn-i İbrâhîm ve İsmâ'îl beğâyâsıyla 'âmil ve mütedeyyin idiler. O dinde ise aşâğıda 'arz edeceğim vechile nikâh-ı cârî-i dîne ancağ talâğ-ı selâse rücû'a mânî' idi. Binâen-'aleyh "Abdullâh (15) bin 'Abdü'l-Muṭṭalib bin Hâşim" ile "Âmine bint Vehb bin 'Abdümenâf"ıñ izdivâcları nikâh-ı meşrû'-ile 'ağd edildiğinde hiç şübhe yokdur.

Delâ'il-i kavîyye-i târîhiyye ile te'yîd eden bu bedâheti lisân-ı haqîkât beyân-ı Habîbullâh'dan şeref-sâniğ olan aqvâl-i mükerreme bir kat dahâ te'yîd eder:

İbnî 'Abbâs Raziyallâhu 'Anh, Cenâb-ı Peyğamber'îñ

" ما وَلَدَنِي مِنَ السَّفَاحِ ابْنِي هَلِيَّةَ شَيْئِ الْإِنكاحِ إِسْلَامِ ! " kavî-i şerîfini rivâyet eder. Ya'nî "Beni sifâh-ı câhiliyetden bir şey toğurmadı. İllâ nikâh-ı İslâm! Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Kezâ 'Ali bin Ebî Tâlib Raziyallâhu 'Anh u irzâh, Seyyidü'l-enâm'îñ

³⁶ 'Akil b. Ebû Tâlib (doğ. 580 - öl. H. 60/680), Hz. Ali'nin büyük kardeşidir. Ensâb ve tarih bilgisiyle Câhiliyye devrinde Kureyş kabilesi arasında önemli bir yeri olup anlaşmazlıklarda hakemliğine başvurulmuş dört kişiden biri idi. (Önkâl 1989: 264)

³⁷ Abbâsî halifelerinden Mehdî-Billâh'ın hanımı olan Hayzürân (öl. H. 173/789), Mûsâ el-Hâdî ile Hârûnürreşîd'in de annesidir. (Kırbıyık 1998: 106-107)

"أَخْرَجْتُ مِنْ نِكَاحٍ وَلَمْ أُخْرَجْ مِنْ سَفَاحٍ مِنْ لُدُنْ أَدَمَ إِلَىٰ أَنْ وَلَدَنِي أَبِي لَمْ يُصْنَبِي مِنْ سَفَاحِ أَهْلِ الْجَاهِلِيَّةِ"³⁸ hadîs-i şerîfini nakletmiştir. Ki ma'lûm olduğu (16) üzere me'âl-i 'âlîsi "Ben nikâhdan hâşıl oldum, sıfâhdan zühür etmedim. Âdem'den bedâ' ile tâ anam beni toğuruncaya kadar câhiliyyet sıfâhından baña bir şey işâbet etmedi" dër. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

İşte bunlar gibi pek çok eḥâdiş ü âyât şehâdet eder ki Cenâb-ı Muḥammed [Şal'em] mühezzeb ve muşaffâ oldukları hâlde aşlâb-ı tayyibeden irhâm-ı tâhireye intikâl edegelmiştir. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Hattâ Ca'fer bin Muḥammed³⁹ pederinden rivâyeten naklêder ki

"أَنْفُسُكُمْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ لَقَدْ " âyet-i kerîmesi "feth-i fâ" ile olup 'Aleyhi's-şalât Efendimiz

"أنا انفسكم نسبا و صهرا و حسبا ليس في ابائي من لدن آدم سفاح كلنا نكاح " buyurmuşlardır [Şadaqatü'r-Resül]. Ya'nî "Ben sizin neseb ü şîhr ve ḥaseb cihetiyle insifâ[h]sızım. Babalarım içinde Âdem'den beri sıfâh yokdur cümlemiz nikâhdan hâşılız." (17) Bu hadîs-i şerîf Şahâ'ifü'l-Aḥbâr⁴¹ ve Mevâhib'de⁴² "İbni Merdüye"den⁴³ rivâyeten menkûl ve muḥarrerdir.

³⁸ İbn Arabî, *Mevlidü'n-Nebî*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüday Efendi Böl., No.: 285, vr. 6b; Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, No.: 685/20, s. 274 (vr. 144b); Aşir Efendi, No.: 434/2, vr. 12b. (Açık 2015: 698)

³⁹ İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imamı ve Ca'ferî fıkhının da kurucusu olan Ca'fer b. Muhammed, daha çok "Ca'fer es-Sâdık" (öl. H. 148/765) olarak bilinir. Künyesi: Ebû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bâkır b. Alî Zeynî'l-'âbidîn'dir. (Öz 1993: 1-3)

⁴⁰ Bir kısmı iktibas edilen bu âyetin tamamının mealî: Andolsun size kendinizden öyle bir Peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı çok şefkatlidir, merhametlidir. Kur'an-ı Kerim, Tevbe Sûresi, Âyet: 128 (9/128).

⁴¹ Osmanlı âlimi, müneccim, mutasavvıf ve tarihçi Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin (öl. 27 Şubat 1702), "Câmi'ü'd-Düvel" olarak da anılan Arapça eseridir. Asıl adı "Sahâ'ifü'l-Aḥbâr fî Vekâyi'i'l-A'sâr" olan eser, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin hayat hikâyelerini ve 1673'e kadarki olayları anlatır. (Ağırakça 2006: 4-6)

⁴² "Kastallânî" olarak da anılan Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî'nin (öl. 30 Ocak 1517) *el-Mevâhibü'l-Ledünniyye* adlı siyer kitabıdır. (Şenel 2001: 583-584)

Nesl-i Celîl-i Peygamberî bir nazâr-ı saḥḥî ile tedkîk olununca bile şeref-i neseb ve ṭahâret-i âbâ vü ümmehâtları gün gibi zâhir olur. "İmâm Müslim" Ḥâzretleri "Vâşile bin el-Esḳa"⁴⁴ dan rivâyeten buyururlar ki "Ḥâzret-i Resûl 'Aleyhi's-şalâtu ve's-selâm: Ḥâḳ Te'âlâ veled-i ek-me'ilden Kinâne'yi iştifâ eyledi ve Kinâne'den Ḳureyş'i iştifâ eyledi, Ḳureyş'den Benû Hâşim'i iştifâ eyledi ve Benû Hâşim'den beni iştifâ eyledi buyurmuşlardır." Muşaffâdır o nûr-ı İlâhî, muşaffâdır o ḥabîb-i zî-tebâr. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

" وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : "إِنَّ اللَّهَ اضْطَفَى مِنْ وَلَدِ إِبْرَاهِيمَ إِسْمَاعِيلَ وَاضْطَفَى مِنْ بَنِي إِسْمَاعِيلَ بَنِي كِنَانَةَ وَاضْطَفَى مِنْ كِنَانَةَ قُرَيْشًا وَاضْطَفَى مِنْ قُرَيْشٍ بَنِي هَاشِمٍ وَاضْطَفَانِي (18) مِنْ بَنِي هَاشِمٍ"⁴⁵

" Muḥyî'd-dîn bin 'Arabî Raziyallâhu 'Anh."

Şahâ'ifü'l-Aḥbâr şâhibi Müneccimbaşı "Dervîş Aḥmed Efendi" kitâbında dër ki: Buḥârî'de Ebû Hüreyre'den mervîdir ki Resûlullâh Şallallâhu 'aleyhi ve sellem buyurmuşlar ki:

" بعثت من خير قرون من بنى آدم قرناً فقرناً حتى كنت من القران الذى كنت منه . "

Ya'nî "Ben ḳarnen faḳrnen ḥayr-ı ḳurûn Benî Âdem'den ba's olundum tâ ben anda olduğım ḳarna gelince. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

" وَقَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : كُنْتُ نَبِيًّا وَأَدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ " - "Muḥyî'd-dîn bin 'Arabî"⁴⁶

Ya'nî "Ḥâzret-i Peygamber buyurdılar ki Âdem âb ile türâb arasında iken ben Nebiyy-i zî-şân idim." Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

⁴³ Künyesi "Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. Merdûye b. Fûrek el-İsfahânî" (öl. 410/1020) olan İbnî Merdûye, hadis hafızlığının yanı sıra tefsir, tarih ve coğrafya âlimi olarak da tanınmıştır. (Şenel 1999: 184-185)

⁴⁴ Ebû'l-Esḳa' Vâşile b. el-Esḳa' b. Kâ'b (Abdiluzza) el-Leysi [öl. H. 85/704 (?)] (Görmez 2012: 550-551)

⁴⁵ İbn Arabî, *Mevlidü'n-Nebî*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüday Efendi Böl., No.: 285, vr. 8a; Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, No.: 685/20, s. 276 (vr. 145b); Aşir Efendi, No.: 434/2, vr. 13b. (Açık 2015: 701)

⁴⁶ İbn Arabî, *Mevlidü'n-Nebî*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüday Efendi Böl., No.: 285, vr. 4b; Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, No.: 685/20, s. 271 (vr. 143a); Aşir Efendi, No.: 434/2, vr. 11a. (Açık 2015: 694)

Kelām-ı Cibrîl-i Emîn o Hâk üzere Hâzret-i Faḥr-i Kā'ināt'dan rivāyeten 'Āyşe Raziyyallāhu 'Anhā:

" قَلْبْتُ مَشَارِقَ الْأَرْضِ وَمَغَارِبَهَا فَلَمْ أَرِ رَجُلًا أَفْضَلَ مِنْ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَمْ أَرِ بَنِي أَبِي أَفْضَلَ مِنْ بَنِي (19) هَاشِمٍ ⁴⁷"

ḳavl-i şarīhini beyān etmişlerdir ki mufād-ı münevverî: "Ben yeryüzünü meḡarib ve meşarıkını aradım, ne Cenāb-ı Faḥr-i 'Ālem'den efdal bir ferd ne de Benū Hāşim'den efdal bir baba ve oğulları görmedim"dir Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

Hâzret-i 'Āyşe tarafından rivāyeten menḳül olan mārru'z-zikr ḳavl-i şerīfdeki "... ولم" cümlesi Muḫyî'd-dīn bin 'Arabî Hâzretleriniñ "Mevlidü'ş-Şerīf" nām kitāb-ı kemāllerinde "... أَرِ فَلَمْ" şüretinde muḡarrerdir [el-'uhdetü 'ale'r-ruvāt].

Neseb-i Peyḡamberîde 'Adnān'a ḳadar iḫtilāf yoḡdur. 'Adnān'dan Hâzret-i İsmā'îl'e varıncaya ḳadar birçoḡ iḫtilāf görölür ve ḫattā "İbni 'Abbās" Raziyyallāhu 'Anh'dan mervīdir ki Hâzret-i Seyyidü'l-enām nesl ü neseb-i celīllerini ta'dād buyurduḡları zamān "Me'ad bin 'Adnān"ı geçmezler ve " و كذب النسايون علم الانساب و نفى الله علمها من العبار " buyururlardı ki ma'nā-yı şerīfi "Ensābı bilirim diyenler yalan söylerler. Allāhu 'alem ensābı (20) 'ibāddan ref' etmişdir"den 'ibāretdir. Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

Peyḡamberimiz 'Aleyhi'ş-şalātu ve's-selām Efendimiz Muḫammed bin 'Abdullāh bin 'Abdü'l-Muḡtalib bin Hāşim bin 'Abdümenāf bin Ḳuşay bin Kilāb bin Mürre bin Kā'b bin Lüeyy bin Ġalib bin Fihri bin Mālik bin en-Naḡr bin Kināne bin Ḥuzeyme bin Müdrike bin İlyās bin Muḡdar bin Nizār bin Me'ad bin 'Adnān'dır Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

Buraya ḳadar iḫtilāf yoḡdur. İttifāḡ-ārā ile maḡböldür. Ba'z-ı mür-raḡīn bu silsile-i celīleyi Hâzret-i İsmā'îl'e ḳadar temdīden: 'Adnān bin Udd bin Eded (Uded) bin el-Hemeysa' bin Ḥamel bin el-Nabit bin Ḳidār bin İsmā'îl bin İbrāhīm'dir demişlerdir.

⁴⁷ İbn Arabî, *Mevlidü'n-Nebî*, Hacı Selim Aḡa Ktp., Hüdayi Efendi Böl., No.: 285, vr. 6b; Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, No.: 685/20, s. 273-4 (vr. 144ab); Aşir Efendi, No.: 434/2, vr. 12ab. (Açık 2015: 698)

Hadîs "Ümmü Seleme"de ise Cenâb-ı Peygamber'den rivâyeten: "Adnân bin Udd bin Eded (Uded) bin Zeyd bin Yerî bin A'râku's-Serâ" diye muşarrahdır. "A'râku's-Serâ" ise Hâzret-i İbrâhîm'in bir ismi olduğu ittifâk-ârâ-yı ruvât ile ma'lûmdur. Çünkü müşârün-ileyhiñ (21) âteşe yanmadığını gördüklerinde: "Bu değil illâ A'râku's-Serâ"dır" demişler idi.

Ma'a-mâ-fih ihtilâf ve şübheden vâreste olarak ancak 'Adnân'a kadar temdîd olunabilir.

Hattâ şu'arâ ve üdebâ-yı Kureyş bile eserlerinde 'Adnân'ı geçmezler. Ez-cümle "Lebîd"iñ⁴⁸ âtidedeki beyti bu kıziyyeye muhtaşar bir mişâl olabilir:

"فَإِنْ لَمْ تَجِدْ مِنْ دُونِ عَدْنَانَ وَالِدًا"
 "وَدُونَ مَعِدٍ فَلْتَرَعَاكَ الْعَوَائِلُ"⁴⁹

Cenâb-ı Ümmü'r-Resûl Şallâllâhu 'aleyhi ve sellem Benü Zühre'niñ seyyidi olan Vehb'iñ kızı Âmine'dir: Âmine bint Vehb bin 'Abdümenâf bin Zühre Raziyallâhu 'Anhâ u irzâhâ.⁵⁰

Âmine'niñ vâlidesi Berre bint 'Abdü'l-'Uzzâ bin 'Oşmân bin 'Abdü'd-Dâr bin Kuşay; ve Berre'niñ vâlidesi Ümmü Hâbib bint Esed bin 'Abdü'l-'Uzzâ bin Kuşay; ve Ümmü Hâbib'iñ anası dañi Berre bint 'Avf bin 'Ubeyd bin 'Uveyc bin (22) 'Adî bin Ka'b'dır.

Eb-i Mükerrerem-i Seyyidü'l-enâm 'Abdullâh⁵¹ [bin] 'Abdü'l-Muṭṭalib'iñ vâlidesi Fâṭıma bint 'Amr bin 'Âbid bin 'Ümrân bin Maḥzûm bin Yaḳaḳa bin Mürre'dir; 'Abdü'l-Muṭṭalib'iñ⁵² vâlidesi Selmâ bint 'Amr bin Zeyd bin Ḥudâs bin 'Adî bin en-Neccâr... ilâh ve Hâşim'iñ vâlidesi 'Âtike bint Mürre ve 'Abdümenâf'iñ anası Ḥubbâ bint Ḥuleyl ve Kuşay'iñ vâlidesi Fâṭıma bint Sa'd ve Kilâb'iñ vâlidesi Hind bint Serîr ve

⁴⁸ Künyesi "Ebû Akîl Lebîd b. Rebîa b. Mâlik b. Ca'fer el-Âmirî el-Ca'ferî" (öl. H. 40/660) olan Lebîd, Câhiliyye devrinde de yaşamış (muhadram) muallâka sahibi bir İslâm şairidir. (Tülücü 2003: 121-122)

⁴⁹ Adnan ve Me'ad'dan başka ata bulamazsan kınayanlar seni alkoysun.

⁵⁰ (Topaloğlu 1991: 63-64)

⁵¹ (Topaloğlu 1988: 75-76)

⁵² (Sezikli 1988: 272-273)

Mürre'niñ anası Muḥşiye bint Şeybān ve Ka'b'ın anası Māviyye bint Ka'b ve Lüeyy'ın vālidesi Vaḥşiye bint Müdleç ve Ğālib'ın anası Selmā ve ba'z-ı rivāyetde Benī bint el-Ḥāriş ve Fihr'ın anası Cündile bint el-Ḥāriş ve Naçr'ın anası Reyḥāne ve Kināne'niñ vālidesi Berre bint Add bin Tānca ve Ḥuzeyme'niñ anası Kazīme ve Müdrike'niñki Miḥne, İlyās'niñki Ḥuzeyme, Muḍar'niñki "“Ubeyde”, Me'ad'niñki Eyniyye ve İsmā'ıl (23) 'Aleyhi's-selāmın vālidesi ma'lūm oldığı üzere, Hācer ve İbrāhīm 'Aleyhi's-selāmınki Ednī bint Nemr'dir.*

" كَمَا سَمِعْتُهُ مِنْ حَدِيثِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ وَأَرْضَاهُ ، قَالَ سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ أَوْلَى شَيْئٍ خَلَقَهُ اللَّهُ تَعَالَى فَقَالَ : هُوَ نُورُ نَبِيِّكَ يَا جَابِرُ " **

Ya'nī "Ḥadīs-i Cābir bin 'Abdullāh'dan ber-vech-i ātī tıyacağıñ vechile müşārün-ileyhdır ki: Ḥazret-i Allāh'ın eñ evvel ḥalk eylediği şey'i Faḥr-i Kā'ināt'dan şordum, o şey peygamberiñiñ nürüdür yā Cābir buyurdılar." Allāh Allāh Allāh Allāh. Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

" نَحْيِرَكَ اللَّهُ مِنْ آدَمَ " " فَمَا زِلْتُ مُنْجِدًا تَرْتَقِي " " وَأَظْهَرَكَ اللَّهُ مِنْ طَيْبٍ " " إِلَى ضَلْبِ كُلِّ أَبٍ مُتَّقِي " 53

Allāh Allāh Allāh Allāh. Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

(24) Resūlullāh'ı [Şal'em] yedi gün vālide-i mükerrereleri Āmine bint Vehb emzirmiştir. Şoñra Ebū Leheb'ın āzādı Şüveybe tarafından bir ay kadar irzā' olundu. Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

'Abdü'l-Muḥṭalib, Āmine bint Vehb'i oğlu 'Abdullāh'a tezvīc ettiği meclisde Ebū Leheb de Hāle bint Vehīb bin 'Abdümenāf'ı tezvīc etmiş idi. Şoñra Ḥamza'yı toğurup Faḥr-i Kā'ināt da tevellüd ettiği vakit

* Siyer-i Kāzerūniye - Ve'l-'uhdetü 'aliyye'l-mużzaf. (Müellifin notu). Hz. İbrahim'in annesinin adı İslāmî kaynaklarda Ūşā, Nūnā ve Ebyūnā olarak gösterilmektedir. (Harman 2000: 269)

** Şeyḥü'l-ekber Ḳuddise Sırruh. (Müellifin notu). İbn Arabî, *Mevlidü'n-Nebî*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi Böl., No.: 285, vr. 3^b; Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, No.: 685/20, s. 269 (vr. 142^a); Aşir Efendi, No.: 434/2, vr. 10^a. (Açık 2015: 691)

⁵³ İbn Arabî, *Mevlidü'n-Nebî*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdai Efendi Böl., No.: 285, vr. 7^b; Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, No.: 685/20, s. 276 (vr. 145^b); Aşir Efendi, No.: 434/2, vr. 13^b. (Açık 2015: 701) Bu iki beytin Türkçe tercümesi: "Allah, Âdemoğullarından seni seçti. Sen enginleri aşarak yükselmeye devam ettin. Allah, seni her bir takva sahibi babanın sulbünden yine iyi bir babanın sulbüne (intikal ile) zuhur ettirdi."

Şüveybe oğlu Mesrûh ile berâber onların üçünü birden emzirmiş-idi. Bi'l-âhire Resûlullâh'a bir gün Hâzret-i Faḫr-i Kâ'inât'ın kızı 'arz olunduḡda: "O benim sūd ḡardaşım kızıdır baña ḡelâl olmaz!" buyurdılar; Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Hâzret-i Faḫr-i Kâ'inât müddet-i 'ömrünce "Şüveybe"ye ziyâdesiyle ḡürmet ve iltifât buyururlardı. Anıñ îmânında ihtilâf vardır.

(25) Şüveybe'den soñra Faḫr-i Kâ'inât'a "ḡalîme bint Ebî Züeyb 'Abdullâh bin el-ḡâriş bin Secne"⁵⁴ nâm ḡâtûn murzı'a oldı. İki sene Resûl-i nevzâdı emzirdi; ḡalîme nûr gibi bir ḡadıncaḡız idi. Çünki Nûr-ı Muḡammedî tam iki sene âḡuşunda leme'ân etdi; ḡalîme'nin zevci "ḡâriş bin 'Abdü'l-'Uzzâ bin Refâ'a"dır.

Resûlullâh'ın [Şal'em] ḡalîme'den rızâ'en ḡardaşları: 'Abdullâh ve Üneyse ve Cüdâme Benü el-ḡâriş nâmlarıyla ma'rûfdurlar. Cüdâme'nin bir ismi de Şeymâ'dır. Şeymâ "ḡuneyn" günü esîr olduḡında "Ben Peyḡamberiñiziñ kız ḡardaşiyım!" demesi üzerine ḡâk-ı pây-ı Peyḡamberi'ye ref' ve işâl olundu: Faḫr-i 'Âlem Efendimiz anı ḡanıyup ziyâdesiyle i'zâz u ignâ' buyurdılar. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

ḡalîme, "Benü Sa'd bin Bekr"dendir. Bir rivâyete göre Efendimiz anıñ nezdinde beş sene ḡalmışdır. (26) Her ḡâlde "şakḡ-ı şadr" vuḡû'ı Peyḡamber'in ḡalîme nezdinde bulduḡları zamâna müşâdif olduḡında şübhe yokdur. Ba'de'l-İslâm ḡalîme ve zevci gelüp şeref-i İslâm ile mübâhî oldılar. Hâzret-i ḡadîce Raḡiyallâhu 'Anḡa ḡalîme'ye fevḡa'l'âde 'âriyet etdiḡi gibi Faḫrül-enâm da o nisbetde ihtirâm ve mezbûre ḡücre-i sa'âdete girdikce ḡıyâm buyururlardı. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

'Aleyhi's-şalâtu ve's-selâm Efendimiz altı yaşlarında iken vâlideleri Âmine ve Ümmü Eymen ile ma'an Medîne-i Münevvere'ye dayıları "Adî bin Neccâr" nezdine gitdiler; Medîne işte o zamân "Medîne-i Münevvere" oldı!

'Avdetlerinde Âmine, eşnâ-yı râhda "Ebvâ" mevḡi'inde fevt oldı, Cenâb-ı Peyḡamber bütün bütün yetim ḡaldı, zâten pederlerini bilmez-

⁵⁴ Künyesi "Ümmü Kebşe ḡalîme bint Ebî Züeyb Abdillâh b. el-ḡâris es-Sa'diyye"dir. (Çubukçu 1997: 338)

lerdi. Çünkü ‘Abdullāh vilādet-i şerīfelerinden evvel terk-i hayāt etmişler idi; Ümmü Eymen o muhaddere-i mübeşşere (27) Raḥmeten li'l-‘ālemīni evlād gibi bildi terbiye etdi. Lâkin o bir vâsiṭa idi. Zîrâ mürebbî-i ḥaḳîḳîsi Zü'l-celāl idi; Celle Celālūhu.

O naḥl-i nūr sekiz yaşlarındayken cedd-i mübârekleri ‘Abdü'l-Muṭṭalib bin Hâşim irtiḥâl etdi ve “Ḥacün”da defnedildi. Cedd-i Resül ḥin-i irtiḥâlinde sıbtı-ı zî-şânını, o şefî'ü'l-müznibîni, o biçâreler penâhı yetîmi Ebü Ṭâlib'e vâşiyet eylemiş-idi; faḳaṭ Ebü Ṭâlib'in birâderi “Zübeyr”: “Muḥammed'i ben alırım, ben isterim, ben de ‘ammiyim!” demesi üzerine ḳur'aya mürâca'at olundu. Ṭâli'i yâver oldığıyçün ḳur'a bu sa'âdeti o nūr-ı nev-zuhûrı Ebü Ṭâlib'e tevciḥ etdi ve ‘Aleyhi's-şalât Efendimiz taḫyîr olunduḳda anı istemekle Ebü Ṭâlib aldı. Bu şüretle Ḥayrû'l-enâm, âgûş-ı Ümmü Eymen'den sine-i Ebü Ṭâlib'e naḳl-i mekân etdi Şallallāhu ‘aleyhi ve sellem.

(28) Ḥayrû'l-ibād on iki yaşlarındayken ‘amm-i ‘âlîleri Ebü Ṭâlib'le berây-ı ticâret Şâm'a müteveccihen Mekke'den ḫareket buyurdılar faḳaṭ Başra ḫavâlisinde Bahîrâ-yı Corcî [Corcî ?!] nâm bir rāhib Ebü Ṭâlib'e “Bu çocuk peygamber-i zî-şân olacaktır. Ehl-i mezhebiñ şerrinden ve Yehūd'uñ mekrinden muḫâfaza edegör ve zinhâr Şâm'a ‘azîmetden fâriğ ol!” demesi ve pek çok ṭarafdan bu gibi iḫtârât-ı ḫayr-ḫvâhâne vukû' bulması üzerine hemân Mekke'ye ‘avdet eylediler.

‘Aleyhi's-şalātu ve's-selâm Efendimiz yigirmi yaşlarında yine ‘amm-i efhemleriyle “Feccâr-ı şânî” cenginde⁵⁵ bulundılar. Ḥattâ انا اغبل "على اعمامى يوم الفجار"⁵⁶ buyurmuşlardır ki: “Feccâr gününde ben ‘amcalarıma oḳ alıverirdim” mefhûmundadır.

Ḥarb-i Feccâr, Ḳureyş ve Kinâne ve Hevâzin beynlerinde vâḳi' oldı. Hevâzin ḫürmet-i Ḥarem'i hetk etdikleriyçün “Feccâr” tesmiye olundılar ve binâen-'aleyh ḳahr-ı Ḳahhâr'a müsteḫaḳ oldılar. Kinâne galebe etdi Ḳureyş manşûr oldı; (29) çünki ṭâli' ḫarb-i maṭla'ü'l-envâr-ı İslâmiyyet olan Seyyidü'l-enâm'ın fark-ı sa'âdetinde dirahşân idi; Şallallāhu ‘aleyhi ve sellem.

⁵⁵ Metinde “Feccâr” şeklinde geçen sözcük aslında “Ficâr”dır. Bu savaşlarla ilgili ayrıntılı bilgi (Algül 1996: 52)

⁵⁶ (İbn Hişâm 1985: 248).

Feccâr-ı sâni cengini müte'âkib zühür eden "Hilf-i fuḍûl" harbinde⁵⁷ daği ğalibiyyeti şamşâm-ı celâdet enâm-ı peygamberi mıknâṭıs gibi cezb etti. Allâh kâdirdir.

Yigirmi beş yaşlarında şıḍk u emânetleri meşhûr ve müselle-i enâm olmağla Ḥayrû'l-enâm "Muḥammedü'l-emîn" tesmiye olundılar: Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Bir müddet soñra "Ḥadîce bint Hüveylid bin 'Abdü'l-'Uzzâ bin Kuşay bin Kilâb"ın 'abd-i memlûki olan "Meysere" ile berây-ı ticâret Şâm'a gitdiler. 'Avdetlerinde Faḥr-i âlem Efendimiz "Ḥadîce"yi tezev-vüc buyurdılar ki hâtûn o zamân "kırk" yaşında bulunuyordu ve "eyyim" ya'nî kocasız idi. İşte Efendimiziñ ibtidâ tezevvüc buyurdıkları muḥad-dere hâtûn müşârûn-ileyhdır ki (30) "Ḥadîcetü'l-Kübrâ" yâd olunur; Raziyallâhu 'Anhâ u irzâhâ.

Peyğamberimiz otuz üç yaşlarına vâşıl olduklarında Kureyş'de bünyân Ka'be'yi tecdîd etmek istediler; cevfi Ka'be'de bir kuymı vardı ki derûnunda ḥazîne-i Ka'be ḥıfz olunurdu. Bu ḥazîneye "Düveyk" nâm şahış el uzatmağla cür'et eylediğiyçün kolunu kışaltdılar ya'nî elini kesdiler. Ka'be-i mu'azzama ta'mîren tecdîd olunduğdan soñra yüzler ağardan "Ḥacerü'l-esved"ın mevzû'na vaz' için ihtilâf ve münâza'a ve hattâ kıtâl vâki' oldu. Lâkin Seyyidü'l-enâm ḥakem naşb olunmağla o ihtilâfi bir şüret-i ma'külede ḥall ile nihâyet-i emirde Ḥacer-i muḥaddesi yed-i mü'eyyed-i risâlet-penâhaneleriyle mevki'ine vaz' buyurdılar. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Cenâb-ı Peyğamber, ḳable'l-bi'sete, şerî'at-ı İbrâhîm ve İsmâ'îl'den 'ind-i efhemlerinde müte'ayyin olan umûr ile tedeyyün ederler ve bütlerle öteden beri şedîden (31) 'adâvet gösterirlerdi. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Tâ'ife-i 'Arab zâten o zamâna ḳadar beḳâyâ-yı dîn-i İsmâ'îl'den hemân hiç ayrılmadılar. Binâen-'aleyh ḥacc-ı beyt-i hitân u ḫalâḳ bâki' ve yine ancak "ḫalâḳ-ı sellâse" rücû'a mâni' idi. Ğusl, misvâk, taḫrîm-i zevât maḫârim, istincâ, taḳlîm-i azfâr, netfi-i ibt, ḫilf-i 'âne, deyn-i nefis

⁵⁷ Bazı Kureyş kabilelerinin Mekke'de haksızlığa uğrayan insanlara yardım etmek amacıyla yaptıkları antlaşma. (Muhammed Hamîdullah 1998: 31-32)

[100 deve] ve kaṭ'-ı yed-i sārīk gibi ahkām cārī idi. İbni Kuteybe⁵⁸ der ki: "Resülullāh [Şal'em] anlarıñ oldukları ĩmān-ı billāh ile ve ol şerāyi' ile 'āmil idiler. Ahvāl-i sā'irede taḥarrī ve ictihād ile ve sünnet-i seniyye-i ḥasene üzere re'y ü tefekkür buyurup anıñla 'amel ederler idi. [Ve'l-'uhdetü 'aleyh]

'Āmmü'l-fīlīñ kırk birinci senesi ramazānü'l-mu'azzamıñ on yedinci gününde "Muḥammed bin 'Abdullāh bin 'Abdü'l-Muṭṭalib bin Hāşim" 'ämme-i 'ālemīne rahmeten (32) kāffe-i şakāleyne resül" gönderildi, 'aleyhi'ş-şalātu ve's-selām oldu. Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

İbtidā-i vaḥy kendilerine rü'yā-yı şādıka ile ḥālet-i nevmlerinde vāki' olmuşdur. Artık gitdikçe ḥalveti Sevr ve "Cebel-i Hīrā"ya gidüp geceler oldılar. Ğār-ı mübārek Hīrā'da yiyecekleri kalmadığı zamān ḥāne-i sa'adetlerine 'avdetle bir miqdār nevāle alup yine 'avdet buyururlar ve çok def'a ve hele pek çok vakit aç bulunurlardı. Öyle ki şiddet-i cū'dan baṭn-ı mübāreklerine taş şarup da yine zikrullāhda daḳıka fevt etmezlerdi; Allāh Allāh Allāh Allāh! Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

"Taş baḡladı mecā'a ile baṭn-ı pākına

Dünyāya raḡbet eylemedi Seyyidü'l-beşer"⁵⁹

Allāh Allāh Allāh Allāh! Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

" وَشَدَّ مِنْ سَعْبٍ أَحْشَانُهُ وَطَوَى "

(33) " تَحْتَ الْحِجَارَةِ كَشْحًا مُثْرَفَ الْأَدَمِ "⁶⁰

Allāh Allāh Allāh Allāh! Şallallāhu 'aleyhi ve sellem.

Ṭufūliyetlerinden beri her meşakḳate muşirr-āne göḡüs vėrdiklerine delīl deḡil midir ki şadr-ı mübāreklerinde ḥāver-i neyyir-i hidāyet olan o sīne-i muḳaddes ü mu'azzezde "rā'ī-i a'zam" olacaḳlarını mübeşşir şayı-

⁵⁸ Ebü Muhammed Abdullāh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dīneverī (öl. H. 1 Receb 276/M. 30 Ekim 889). (Yazıcı 1999: 145-149)

⁵⁹ Vezni: Me' ũlü fā'ilātu mef' ũlü fā'ilün.

⁶⁰ Bu beyit, Mısırlı sūfī ve şair Muhammed b. Saīd el-Būsīri(öl. H. 695/1296 ?)'in Hz. Peygamber için yazdığı 161 beyitlik *Kasīdetü'l-Bürde*(el-Kasīdetü'l-Mîmiyye, el-Kasīdetü'l-Bür'iyye)'nin 30. beytidir. Anlamı: "Peygamber (S.A.V.) aḳlıktan duyduḡu aḡrıyı hafifletmek için karnının yumuşak ve narin cildine (böḡrüne) taş baḡlamıştı. Gece ve gündüzünde vakti böyle geçiştirirdi."

lan bir zamândan çalma muhîṭ yerleri, gayret eserleri görülür idi: Allâh Allâh Allâh! Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Hattâ bu maḳâmda Muḫyî'd-dîn bin 'Arabî Raziyallahü 'Anh buyurur ki:

" وَكَانَ يُرَى أَنْزَرَ الْمَخِيطِ فِي صَدْرِهِ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ وَإِنَّمَا جُعِلَ رَاعِيًا لِلْأَعْنَامِ قَبْلَ ذَلِكَ الْأَحْلَامِ تَنْبِيْهَا عَلَى أَنَّهُ الرَّاعِي الْأَعْظَمُ ! ... لَكِنَّمَا الرَّاعِي الْأَعْظَمُ يَقُولُ : أُمَّتِي أُمَّتِي لِأَنَّهُ رَاعِيَهُمْ وَكُلُّ رَاعٍ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ !"⁶¹

Allâh Allâh; Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Bir gün Hâzret-i Peyğamber yine Ğâr-ı Hîrâ'da bulunurlar iken "âfırü..."⁶² âyet-i kerîmesiyle kendilerine (34) nâgehân ni'met-i "nübüvvet" ihsân buyuruldu. Nübüvvet, risâletden muḳaddemdür; risâlet, nübüvvetden bir müddet mu'ahḫar şeref-sâniḫ olmuşdur. Binâen-'aleyh Nebiyy-i zî-şâna bir müddet soñra "yâ أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ ..."⁶³ nâzil olunca devlet-i "risâlet" teveccüh etmişdir. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Allâh'ın ḫabîbi idi, Nebiyy-i muḫteremi oldu; 'abd-i ḫâşşıydı Resül-i Ekrem'i naşb olundu. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

Ḥaḳ Te'âlâ kendisine öyle bir me'mûriyet vèrdi ki ifâsında teşâdüf édilecek müşkilât ancak öyle bir iḳtidâr-ı mâder-zâd ve öyle bir müdri-ke-i Ḥudâ-dâd ile iḳtiḫâm olabilirdi.

Ḥvâb u ḫuzûrı terk éderek şiddet-i cû' ile bağrına taş başıncaya kadar şebât ve ğâr içinde tâ be-şabâḫ zikrullâh eylemek, Allâh demek, vahdet aramak ve bunca müşkilâta Ḥudâ-şinâ[sâ]ne göğüs germek, Ḥudâ-perestâne taḫammül eylemek, Ḥudâ-güyâne muḳâbele etmek, Ḥudâ-cüyâne şebât etmek kolay değildir!

(35) Ḥabîbullâh olmak kolay değildir, Şefî'ü'l-müzniḫîn olmak kolay değildir, Nürü's-şakaleyn olmak kolay değildir. Ḥabîbullâh'dır o,

⁶¹ İbn Arabî, *Mevlidü'n-Nebî*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdaî Efendi Böl., No.: 285, vr. 10^b; Süleymaniye Ktp. Nafiz Paşa, No.: 685/20, s. 280 (vr. 147^b); Aşir Efendi, No.: 434/2, vr. 15^{ab}. (Açık 2015: 707)

⁶² [(Yaradan Rabbinin adıyla) Oku!] Kur'ân-ı Kerim, 'Alak Sûresi, Âyet: 1 (96/1).

⁶³ [Ey bürünüp sarınan (Resûlüm)!] Kur'ân-ı Kerim, Müddessir Sûresi, Âyet: 1 (74/1).

Şefî'ü'l-müznibî'n'dir o, Nürü's-şakaleyn'dir o, rehber-i necâtdır,
Peygamber-i zî-şandır, Resûl-i Ekrem'dir o, 'aleyhi's-şalâtu ve's-selâm-
dır o. Şallallâhu 'aleyhi ve sellem.

(*Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün*)

Şefâ'at eyle baña Bint Vehb başı için

Günâh-kârım eyâ ümmetiñ nigejbânu

Ĥulûş-ı kâlbimi sebt-i mükerremiñden sor

Odur gam efseriniñ ser-buride sulţân

Ez'afü'l-'ibâd

İbnü'r-Reşâd

Fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

(36) Bismillâhirrahmânr-raĥîm¹

Gel gönül bir tevbe-i cângâh ile
Söyleşelim şevk-i Bismillâh ile

Gün gibi nevvâr-ı Qur'an-ı Kerîm
Va'd eder Allâh Furkân'ında kim

Ķalb-i şâf ile eğer ehl-i günâh
Tevbekâr olursa 'afv eyler İlâh

Ma'şiyet erbâbı istiğfâr ile
Yıkanur ol raĥmet-i Ğaffâr ile

5 Ol ne raĥmet ne yüce deryâdır ol
Ol ne zî-ĥudret ne şehen-şâdır ol

Raĥmetinden zerre baĥş etmek muĥâl
Ķudretin taşvîrine yokdur mecâl

(37) Bir ulu Ĥallâĥ'dır âgâhdır
Bir münezzeh tañrıdır Allâh'dır

Ķalb-i zücret-dîdeye Ĥaĥ'dır penâh
Allâh adıyla bulur âdem necâh²

Düşdük ey Rabb-i semâvât u zemîn
Dergeh-i Mevlâ ki raĥm êtmez misin

10 Rû-siyâhız cümleten yâ Rabbenâ
Bâbuña dört şeyle êtdik ilticâ

Kim o şeyler yok ĥazîneñde 'iyân:
'Acz ü 'işyân u günâh u imtinân

Tevbekârız işte mādâm ey İlâh
Borclısıñ 'afv êtmeĥe va'diñ güvâh

¹ Transkripsiyonlu metinde kullanılan noktalama işaretleri, bizzat eserin müellifi tarafından kullanılmıştır.

² necâh: Aslında bu sözcük "necât" olmasına rağmen "penâh" sözcüğüyle kafiye açısından müellifi tarafından bu şekilde yazılmıştır.

- Mağfîret kıl bağı yanıķ ümmeti
"Muştafâ'nuñ yüzi şuyı hürmeti"
- Almaķ isterseñ iki 'âlemde kâim
 Ol Resûl'e eş-şalâtu ve's-selâm
- (38) 15 Dirleyiñ ey mü'minîñ ü mü'minât
 Şöyle şerh eyler bu teşrîfi şikât:
*"Âmine Hâtun Muhammed anesi
 Ol şadefden toğdı ol dür dânesi"*
- Ol güherden toğdı ol lü'lü'-yi dîn
 Ol güherden indi ol nür-ı mübîn
- Ol melekden toğdı ol Faħrî'l-beşer
 Ol sühâdan düşdi ol reşk-i kamer
- Ol şafaķdan indi ol bedr-i Kureyş
 Ol fezâdan geldi ol şadr-ı Kureyş
- 20 Ol hilâl-i fibr u ol şems-i duħâ
 Ol ħabîb ü ol necîb ol muķtedâ
- Ĥayretü'l-eyyâm ol feyzü'l-leyâl
 Zînetü'l-'ubbâd ol levħü'l-kemâl
- Toğdı ol dildâr-ı 'işmetkârdan
 Ol şerîf ol maḫla'ü'l-envârdan
- (39) Ümm-i peyğamber Cenâb-ı Âmine
"Bint Vehb" ol zî-tebâr-ı mü'mine
- Hâşimî nesl-i necîbinden idi
 Eñ faķîr ü eñ ħarîbinden idi
- 25 Êtdi 'Abdullâh'a 'aķd-i izdivâc
 Ol vefâķâr ol 'amîmü'l-iĥtiyâc
- Bir muķaddes zevce bir mâderdi ol
 Hem ķanâ'atkâr bir aĥterdi ol
- Zevc-i mes'ûd ile ol ümm-i Resûl
 Faķr-i ħâli eylemişlerdi ķabûl
- Biñ meserretle sa'âdetle müdâm
 Oldılar yıllarca mes'ûd u bekâm
- "Çünkü 'Abdullâh'dan oldu ħâmile
 Vaķt irişdi hefte vü eyyâm ile"*
- 30 Söylenir te'yîd ile bî-iştibâh
 Toķuz ay hengâm-ı ħamlinde o mâh
- (40)
 Zann êderdi başına 'ayne'l-yaķîñ
 Nürdan bir hâle ķonmuşdı hemîn
- 'Arş-ı aķdesdir şanırdı meskenin
 Târem-i heftüm şanırdı meskenin
- Ĥalbine ol mâderiñ Rabb-i celîl
 Aķıdırdı nürdan bir selsebîl
- Bir muĥîḫ-i şevķe ḫalmışdı müdâm
 'Aks êderdi sem'ine gökden selâm
- 35 Gâh beyne'n-nevm ve'l-yaķza aña
 Bir mübârek zât olur da rû-nümâ
- Dêrdi: "Ey devletli ma'lûmuñ ola
 Seyyidü'd-dâreyne olduñ ħâmile
- Faħr-i 'âlemdir gelen ķalbi şâd
 Oldı evlâdîñ seniñ Ĥayrî'l-ibâd
- Ĥulları taḫlîşe mürseldir o ķul
 Âĥir-i nür-ı müselseldir o ķul

(41) İftihār et kim Cenāb-ı Kibriyā
Böyle bir evlād vermişdir saña”

40 Ümm-i nūr-efserle ol beytü'l-ḥazen
Kıplamışdı nürdan bir pîrehen

Çünkü teşrîf eyleyen sultān idi
Ol ḥabîb ol ḥāmil-i Qur'ān idi³

Çünkü o sultān bî-reyb ü gümān
Eylemişdi neyyir-i Ḥaḳḳ'a kırān

Çünkü ol sultāna Rabbü'l'ālemîn
Eyledi telḳîn bir dîn-i mübîn

Çünkü sultān-ı Kureyşiyi'e n-neseb
Ol Ebu'l-Kāsım Resül-i müntaḥab

45 Eyledi tevḥîd-i îmān-ı enām
Ol Ḥabîb'e eṣ-şalātu ve's-selām

İbni 'Abdullāh o Faḫr-i kā'ināt
Hāşimiyye'n-nesl o mihr-i zî-sebāt

(42) Nūr-ı mihrābü'l-ḳulüb ol bedr-i tām
Muntazardı çün zamān buldı ḥitām

“Çün Muhammed gelmesi oldu yakîn
Çok 'alāmetler belürdi gelmedin”

Ol 'alāmātüñ eñ aḳvāsı hemān
'Ālem-i ma'nāda olmuşdur 'iyān:

50 Ümm-i Maḫmūd ol meh-i 'işmet-
penāh
Şaḫn-ı ma'nāda bulurdı gāh gāh

Kendini göklerde vaḫdet-gāhda
Fikrini āheng-i zikrullāhda

Yaḳza vü nevm arasında nāgehān
Ol mübārek-rū yine oldu 'iyān

Dédi kim: “Ey māder-i Faḫrū'l-enām
Müsterîḫ ol işte vaḳt oldu tamām

Şerr-i ḥāsidden o necli bî-gümān
Ḥazret-i Allāh'a ıṣmarla inan

(43) 55 Hem Muḫammed yād ḳıl
evlādıñı
Kim Ḥudā fermān eder bu yādıñı*

Eyledi rü'yā-yı şādıḳla añ
Ḥazret-i Allāh tebşîr-i rehā

Ol şerîf-i zî-tebāra tā ebed
Cennetin va'd etdi Allāhu'ş-şamed

Āmine bu gūne tebşîrāt ile
Ḳalkup îḳāz eyledi zevcin bile

Ḥvāb-gāhın nūra girmiş şandı ol
Müntehā-yı “Tūr”a ermiş şandı ol

*“قولی اعیزه بالواحد من شر کل حاسدٍ ثم سمیه محمداً ال”
"Muellifin notu) Hz.
Peygamber'e hamile olduğu günlerde
Hz. Peygamber'in annesi Āmine bint
Vehb'e rüyasında biri gelip: “Şüphesiz
sen bu ümmetin seyyidine hāmile
kalmışsındır. Öyle ise (o) doğduğunda
şöyle söyle: ‘Onun için her ḥāsidin
şerrinden Vâhid olan Allah'a sığınırım.
Sonra onun ismini Muhammed koy.’” (İbn
Hişām 1985: 213-214)

³ ḥāmil : ḥaml (Metin)

60 Sâl-i “‘âmmü'l-fîl” idi hem ol sene Mekke'ye girdi 'aremrem ol sene	Cümle-i eşyâ lisân-ı hâl ile Merhabâ-hvân oldılar içbâl ile
On ikisiydi rebî'ü'l-evveliñ Leyle-i işneyni yevm-i ekmelin	“Merhabâ ey cân-ı cânân merhabâ Merhabâ ey derde dermân merhabâ”
Ehl-i hey'etce 'iyân olmuş idi (44) Şems-i burc-ı şevrde tâlî' cedî	75 Merhabâ ey 'abd-i mürsel merhabâ Merhabâ ey şâh-ı ekmel merhabâ
Böyle bir ân-ı celâl-âbâdda Böyle bir vâkt-i sa'âdet-zâdda	Merhabâ ey mürşid-i ehl-i zelâl Merhabâ ey rehber-i silk-i celâl
Mekke'de “Dâr-ı Muḥammed” de o şeb Bir İlahî şenlik êtdi ḥaḳ celeb	Merhabâ ey enbiyânîñ hâtemi Merhabâ ey sâfilîniñ efhemi
65 Kim o şeh-âyîni vaḥdetde hemîn Hâzır oldı cümle ervâh-ı güzîn	(46) Merhabâ ey nâşir-i dîn-i mübîn Merhabâ ey destgîr-i müznibîn
Âmine ol mâder-i 'işmet-semîr Nürdan olmuşdı meh-veş müstenîr	Ol şefî'ü'l-ḥaşr o mişkâtü'l-felâḥ Ol ziyâ'ü'l-ḳalb o mişbâhu's-şalâḥ
“Dir Âmine çünki vâkt oldı tamâm Kim vüçüda gele o Ḥayriü'l-enâm”	80 Ol Resül-i Ḥaḳ ol aḳşâ-yı 'ulüm Dehre olduḳda şeref-baḫş-ı ḳudüm
“Şuşadım ḡâyet ḥarâretten katî Şundular bir câm ḫolusî şerbeti”	Ḥâk-ı Beytullâh'a ḳarşı ol cenîn Secde ḳıldı eyledi vaz'-ı cebîn
“Geldi bir aḳ ḳuş kanâd ile revân Arḳamı şıḡadı ḳuvvetle hemân”	Ḥüzni ile şükrân ile birdenbire Ḥamdédüp Allâh'a yüz sürdi yere
70 “Ṭoḡdı ol sâ'atde ol sultân-ı dîn (45) Nûra ḡarḳ oldı semâvât u zemîn”	Şevḳ-ile ol mâder-i 'iffet-nihâd Buht içinde ḳaldı şeb tâ bâmâd
Ṭoḡdı ol anda ciğerler pâresi Ḥastalar dermânî derdler çâresi	Almak isterseñ iki 'âlemde kâm Ḳıl Resül'e eş-şalâtu ve's-selâm
Ṭoḡdı ol necl-i necîb-i Hâşimî Ḥulde döndürdi feżâ-yı 'âlemi	85 Ḳurtar ey dil mâsivâdan kendiñi Fâriḡ êt çün ü çirâdan kendiñi

(47) Āteş-i ‘aşk-ı Resülullāh’a yan
Bağlıdır ol ḥable miftāhü’l-cinān

Mes’adet-zādır o sevdā-yı berīn
Yād eder ol ḥubbı Rabbü’l-‘ālemīn

Çünkü ol ḥazret Ḥabībullāh’dır
‘Āşık-ı Aḥmed raķībullāhdır

Olmağ isterseñ gönül Ḥaḳḳ’a karīb
Ol hemān Mevlā’ya şiddetle raķīb

90 Mütteḥiddir bunda erbāb-ı fuḥūl
Toğdı maḥtūnen u mesrūren Resūl

Çünkü mervīdir “Enes”den bī-gümān
Eylemiş ḥazret ḥadīşinde ‘iyān*

Bu każiyye işte müşbet āşikār
Toğdı envār-ı ṭahāretle nigār

Çün mü’eyyedir buña şek yok hele
(48)Ḥikmetü’l-İslām ḥüknullāh ile

Ḳudret-i peygamber-i nevwāda bil
Bunca irḥāşāt kāfidir delīl

95 Cümlesi bī’şetden evveldir anıñ
Cümlesi müşbet mükemmeldir anıñ

Toğmadan ol pādişāh-ı nār u nūr
Vaḳ’a-ı “Aşḥāb-ı Fīl” etdi zuhūr

Naḳlêder kim “Ümmü ‘Osmān [İ]bnî
‘Āş”⁴

Toğdığı anda Ḥabīb-i ḥāş-ı ḥāş

Oldı zāhir bir tedennī-i nücūm
Esmez oldı Mekke’ye bād-ı semūm

Naḳlêder hem ‘Abdürāḥman [İ]bnî
‘Avf

Ol dilīr ü ol nerīmān İbnî ‘Avf:

100 “Toğdığı sā’atde ol Ḥayrū’l-enām
Ëtdi āğūşumda istihlāl-i tām”

Oldı biñlerce ḥavārık nāgehān

(49) Leyl-i vālā-yı vilādetde ‘iyān:

Titreyüp Eyvān-ı Kisrā neb’aten
Düşdi şerefāt(ı) yıkıldı şadmeden

Hem ḡadīr-i “Sāve” ḡarḳ oldı yere
Söndürüp kibr āteşin birdenbire

Oldı bir bolluğ o yıl kim Mekke’de
Ehl-i zücret gördi bir rāḥat-kede

105 Biñ meserret toğdı ol sulṭān ile
Biñ sa’ādet ḥalḳ olundı ān ile

İşte ol ḥākān ile buldı Ḥicāz
Şülş-i meskūn üzre ḥaḳḳ-ı imtiyāz

Hey ne devlet ne sa’ādetdir ki ol
Oldı ol yer misḳaṭ-ı re’s-i Resūl

* Ḥadīş-i şerīf mezkūr muḳaddimemizde meşūrdur. (Müellifin notu) Hz. Peygamber’in sünnetli doğduğı ile ilgili hadistir ki râvīlerinden bazılarının güvenilir olmaması nedeniyle zayıf hadis olarak değerlendirilmektedir.

⁴ Hz. Osman’ın annesi olan Ümmü Osmān Ervā bint Küreyz b. Rebī’a, Hz. Peygamber’in halası Ümmü Hākīm Beyzā bint Abdūlmuttalib’in de kızıdır.

Allah Allah ol ne sa'd-eyyâm idi
Devr-i Aḥmed ne yüce hengâm idi

**Almak isterseñ iki 'âlemde kām
(50)Muştafâ'ya eṣ-şalātu ve's-selām**

110 Ol güher-zâdın mişâl-i hârika
Vaqt-i irzâ'ın beyân eyler şıka:

Ṭoldı ol teşrîf ile vaqtâ bizâ'
Nürlandı Mekke bedâ'(ë)tdi rızâ'

Necl-i pâkin bi'l-kemâl-i ihtirâm
Âmine emzirdi bir hafta tamâm*

Şoñra ol kıdret-penâh-ı müşfi'a⁶
Bir "Süveybe" Hâtun oldu murzi'a

Hâzreti emzirdi ol şefkat-nümây
Oğlı Mesrûh ile birlikde bir ay

**(51) 115 Olmağın luṭf-ı Hüdâ'ya
müsteḥak
Ol Hâlıme bint 'Abdullâh'ı Hâk***

وَلَمَّا وُلِدَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَرْضَعْتُهُ أُمَّهُ سَبْعَةَ أَيَّامٍ
فَأَكْمَلَتْ لَهُ دَائِرَةَ التَّمَامِ ثُمَّ أَرْضَعْتُهُ مَوْلَاةً لِعَبِيهِ أَبِي لَهَبٍ
إِسْمُهَا تُؤَيْبَةُ لِتَحَقِّقَهَا بِالْمَثُوبَةِ ثُمَّ اسْتَرْضَعَتْ لَهُ خَلِيمَةً
بُنْتُ أَبِي دُوَيْبٍ وَكَانَتْ مِنْ كِرَائِمِ قَوْمِهَا وَخِيَارِهِمْ وَذَلِكَ
لِتَحَقِّقَهَا بِالْحِلْمِ وَالْكَرَمِ

[Şeyhü'l-ekber Raziyalâhu 'Anh].
(Müellifin notu). İbn Arabî, *Mevlidü'n-
Nebî*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdei
Efendi Böl., No.: 285, vr. 9^b; Süleyma-
niye Ktp. Nafiz Paşa, No.: 685/20, s.
278 (vr. 146^b); Aşir Efendi, No.: 434/2,
vr. 14^{ab}. (Açık 2015: 705)

⁶ "şoñra" sözcüğü, metinde "toñra" ya
da "tuğra" okunacak şekilde yazılmış-
tır.

Hâzına naşb eyledi Maḥmüd'ına
Bağ Hüdâ'nın luṭf-ı nâ-ma'düdna

Hâzret-i Peyğamber ol hâtün ile
Duḥteri "Şeymâ" şeref-meşşün ile

İki yıl on beş gün ârâm eyledi
İktisâb-ı kuvvet-i tām eyledi

Diğkat étmişdi Hâlıme kim emîn
Başka sür'atle büyülerdi hemîn

120 Oğlı nisbetle o mâha 'âdetâ
Yapma bir bâziçe çaldı güyiyâ

Üç yaşındayken o revnağ-zâ-yı bedr
Vâki' oldu mu'cizât-ı "şakḳ-ı şadr"

**(52) Mâcerâ ma'lûm olunca cümleten
Nâgehân korḳdı Hâlıme ḥâlden**

Bindirüp peyğamberi ḥayvânına
Çekdi 'Abdü'l-Muṭṭalib dīvânına

Ceddine teslîm édüp evlâdını**
Tesliyet kıldı dil-i nâ-şâdına

125 Altı sâlindeydi ol demde Resûl
Bir çocuḳdı lîk bir pîr-i fuḥûl

* Hâlıme bint Ebî Züeyb 'Abdillâh bin el-
Hâriş bin Secene. (Müellifin notu).
Kaynaklarda Hâlıme'nin künyesi
"Ümmü Kebşe Halîme bint Ebî Züeyb
Abdillâh b. el-Hâriş es-Sa'diyye" ola-
rak geçmektedir. (Çubukçu 1997: 338)

** Çünki peder-i zî-şânları vilâdet-i
şerîfelerinden evvel vefât étmiş idi.
(Müellifin notu).

- Ümmü Eymen'le Cenâb-ı Âmine
Girdiler Baḥḥâ'ya yıl bayramına
- Şerḥ-i fikr-i vahdet eylerdi Nebî
Çünkü anlarla berâberdi Nebî
- "İbnî Neccâr" oldu vâkıf ḥâlete*
Karşı çıkdı ol [mü]selles işmete
- (53) Aldı gitti dâr-ı işmet bâmına
Şadumân oldu Muḥammed nâmına
- 130 Eğlenirdi rüz u şeb ol dârda**
Muştafâ "Bî'r-i Benî Neccâr" da
- Müsevîler karşısında gâh gâh
Çomşu evlâdıyla eylerdi şinâh
- Ümmü Eymen naklêder te'mîn ile
Ol gürüh-ı Müsevî ta'yîn ile
- Muştafâ'dan bahşêdüp bî-iştibâh:
İşte bu -dêrlerdi- maḥbûb-ı İlâh
- Hâşılı bir ay ḳalup ol dârda
Ol maḳâm ol ḳıbletüz-zevvârda
- 135 Mekke'ye 'avdet için ümm-i celîl
Hem-rehânıyla yola çıkmışdı bil
- Âmine eşnâ-yı rehde nâgehân
- (54) Hastalandı şahn-ı "Ebvâ" da hemân
- Fevt olup anda ḥulâşa ol güher
Hevdecî vâveyla vêrdi serteser
- Naḳlolundu Mekke'ye ta'zîm ile
Defnêdildi 'izz ile tekrîm ile***
- Mâderin ḡayb eyledikde bî-gümân
Sâl-i seb'indeydi sulṭân-ı cihân
- 140 **Almaḳ isterseñ iki 'âlemde kâm
Ḳıl Resûl'e eş-şalâtu ve's-selâm**
- İrtihâlinde Cenâb-ı Âmine
Ḥazreti şunmuşdı Ümmü Eymen'e
- Muştafâ ḳaldı o sâlinde yetîm
Çünkü ḥükmullâh idi bu 'an-şamîm
- Çünkü bî'z-zât istemişdi Zü'l-celâl
Terbiyet ḳılmaḳ ḥabîbin bî-mişâl
- (55) Çünkü fevt olduḳda vaḳtâ Âmine
"Ümmü Eymen" oldu sulṭâna nene
- 145 Nenni söylerken Resûl'e ol ḳadın
Nâgehân zikreyledi ümmî adın
- Şıçradı Aḥmed uyandı ḥvâbdan
Oldı meşḥûn gözleri ḥûn-âbdan
- Çıkdı aḡzından ṭolunca gözleri
"Ente ümmî ba'de ümmî" sözleri
- Ümmü Eymen ḡayli dem peyḡambere
Ḥidmet êtdi Ḥaḳ mükâfâtın vère
-
- * 'Adî bin Neccâr ki dâ'îleri idi. (Müellifin notu). Hz. Peygamber'in dedesi Abdülmuttalib'in annesi Selmâ bint Amr'ın mensup olduḡu kabile.
- ** Dâr-ı Nâbiḡe nâmıyla ma'rûfdur. (Müellifin notu).
- *** Mekke'de veyâ Ebvâ'da defnêdildiḡinde ihtilâf vardır. (Müellifin notu).

- Nür-ı şems-i ümmet ol peygamberiñ
Ol yetim ü ol nübüvvet efseriñ
- 150 Gözlerinde zâhir oldu bir remed
Kim haqîkatde eşedd idi eşed
- 'Aczin izhâr êtdi kehhâl-i Hicâz
Hem tedâvisinde êtdi ihtirâz
- (56) Ol zamân kurb-ı "'Ukâzü's-şark'" da
Var idi bir râhib-i âteş-kede
- Hâzık u fa'âl bir kehhâl idi
Hem tabîb ü hem güzel remmâl idi
- Aldı 'Abdü'l-Muṭṭalib sultânını
Ol marîz ol derdler dermânını
- 155 Buldı deyrinde o kehhâli hemân
Oldı çeşmân-ı Resûl'e tercemân
- Gördi vaqtâ Muştafâ'yı câselîk
Oldı vicdânında hâşıl bir harîk
- Dêdi cedd-i Aḥmed'e "Ey Hâşimî
Nerde bulduñ sen bu Fahrü'l'âlemi
- Ümmetiñ peygamberidir bu ğulâm
Hırz-ı cân êt hıfzına kıl ihtimâm
- Şakla mekrinden ba'îd ü aqrebiñ
Hıfz kıl şerrinden ehl-i mezhebiñ"
- (57) 160 Vêrdi çeşmân-ı Resûl'e bir devâ'
Kim anıfla buldı ol ḥazret şifâ'
- Bir sene geçdikde cedd-i Muştafâ
Eyledi 'azm-i çemenzâr-ı bekā*
- Bir vaşiyetle mişâl-i mutedî
Oğluna ışmarlamışdı Aḥmed'i**
- On iki yaşında ol Ḥayrû'l-enâm
Êtdi 'ammıyle berâber 'azm-i Şâm
- Başra'da bir râhib-i rüşen-kelâm
Eyledi Peyğamber'e 'arz-ı selâm
- 165 Kıldı tekrâr ol "Baḥîrâ"-yı zamân***
Râhib-i kehhâliñ aqvâlin hemân
- Çün Ebû Tâlib şaşup bu ḥâlete
Êtdiler ric'at o anda mülkete
- (58) Eyledi yirmi yaşında ol surûş'
Ġazve-i "Feccâr-ı Şânî" de ḥurûş⁸
-
- ** Ḥazret-i Peyğamber o zamân sekiz yaşlarında idiler. (Müellifin notu).
- *** Baḥîrâ-yı Corcî (Müellifin notu). "Arâmî dilinde 'seçilmiş' mânasına gelen behîrâ kelimesini unvan olarak alan bu rahibin asıl adı Sergius'tur. Kaynaklarda kendisinin Abdülkays kabilesine mensup olduğu zikredilmekte, Zührî'ye nispet edilen bir rivayette ise Teymâ Yahudilerinden olduğu ve sonradan Hıristiyanlığı kabul ettiği nakledilmektedir." (Fayda 1991: 486)
- ⁷ yirmi : yigirmi (Metin).
- ⁸ Metinde "Feccâr" olarak geçen sözcüğün aslı "Ficâr"dır. "Ficâr sözlükte 'azmak, haktan ayrılmak, günâha dalmak, yemininde ve sözünde yalancı çıkmak' anlamına gelir. İslâm'dan önce Arap kabileleri arasında çeşitli sebeplerle sık sık savaşlar meydana gelirdi. Bunlardan dördü, her türlü düşmanlık ve mücadeleden el çekilmesi
-
- * Hacün'da medfündür. (Müellifin notu). Abdülmuttalib, 577 yılında vefat edince "Hacün" kabristanına defnedilmiştir.

- Vêrdiler şıdķ-ıçün ol mâha hemîn Kırk birinci sâl-i ‘ämmü’l-filde
Yirmi beş sinninde ‘unvân-ı “Emîn”⁹ Sâl-i izmihlâl-i ‘ämmül-filde
- İşbu sinde Hâzret-i Peygamber’e Kırk yaşındayken o sulţân-ı mübîn
Şer’an ehl oldu “Hâdîce” tãhire^{*} Oldı rahmetle Nebiyyü’l-‘âlemîn
- 170 Otuz üç sinninde ol Hâyri’l-enâm Nevmdde ru’yâ-yı şâdıķla aña^{***}
Ka’be’niñ bünyâdına vêrdi nizâm İbtidâ-yı vahy olunca rü-nümâ
- Devlet-i bi’şetden evvel ol Resül Bir yed-i kudretde ol ‘âlî-makâm
Dîn-i İsmâ’îl’i kılmışdı kabûl^{**} İ’tilâ êtdi mişâl-i bedr-i tãm
- Lîk bütlerden mübâ’iddi o mâh 180 Şubh-dem bîdâr olunca hıvâbdan
Çünki tığmuşdı aña hubb-ı İlah Nûra ğarķ oldu ol isticvâbdan
- Almak isterseñ iki ‘âlemde kãm**
Kıl Resül’e eş-şalâtu ve’s-selâm Hâyli dem halvet-nişîn oldu o mâh
(60) Êtmedi tenvîr-i ufuk intibâh
- (59) Zikr-i bi’şetde kitâb-ı râviyân Rüz u şeb olmuş idi “Ġâr-ı Hırâ”
İttifâķ üzre yazılmışdır hemân Melce’-i vahdet-nümâ-yı Muştafâ
- 175 İbtidâ-i vahyi kılmışlar beyân Mu’tekifken şevķ-ile anda hemân
Bunda da biñlerce ħikmetler ‘iyân: Süre-i “İkrâ’...”la bir gün nâgehân

gereken, kötülük yapmanın ve kan dökmenin yasak olduğu haram aylarda (*zilkade, zillhicce, muharrem, receb*) yapıldığı için ‘*ficâr savaşları*’ (eyyâmü’l-ficâr) diye anılmıştır.” (Algül 1996: 52)

⁹ yirmi : yigirmi (Metin).

* Hâdîce bint Huveylid bin Esed bin ‘Abdi’l-‘uzzâ bin Kuşay bin Kilâb. (Müellifin notu). Hz. Peygamber’in ilk hanımı olan Hz. Hatîce’nin (556-620) soyu, dedelerinden Kusay’da Hz. Peygamber’in soyu ile birleşir. (Kandemir 1997: 465-466)

** ‘Alî rivâyeten “‘Aliyyü’l-Vefâ bin ‘Aķîl” el-‘uhdetü ‘aliyye. (Müellifin notu)

İndi sulţâna nübüvvet devleti
Ġaķ aña işmarladı bu ümmeti

185 Bir zamân soñra o sulţâna yine
“Eyyühe’l-müddessir” ile kendine

Ġıldı ihsân-ı ‘ale’l-ihsân Ġudâ
Êtdi inzâl-i risâlet hâliyyâ

Ey gönül fikr êt Muhammed şânını
Ġırz-ı cân ile gözet dâmânını

*** İmâm BuĠârî. Rivâyet eylediği hadîs ‘Âyşe’de vârid ve vâķi’ olmuştur. (Müellifin notu).

Çünkü ol ħablü'l-metîn-i ħâş-ı ħâş
(61)Ma'şiyet-kârânı kılmışdır ħalâş

Ëdelim ümmîd kim ol pâdişâh
Neyyir-i İslâm o maĥbûb-ı İllâh

190 Bizleri rûz-ı cezâda bî-gümân
Cümleten eyler faĥûr u şâdumân

Almaĥ isterseñ iki 'âlemde kâm
Muştafâ'ya eş-şalâtu ve's-selâm

El-ĥaĥîr
Ali Ferruĥ

Kaynaklar

- ABDÜLHALİM MEMDUH (1306), *Târîh-i Edebiyât-ı Osmaniyye*, (Neşreden: Ohanes Ferid), İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 134 s.
- AÇIK, Kerim (2015), “Muhyiddin İbnu’l-Arabî’nin Menkabetu Mevlidi’n-Nebî İsimli Mevlidi ve Edebi Tenkitli Metni”, *EKEV Akademi Dergisi*, Yıl: 19, Sayı: 62, Bahar 2015, s. 677-716.
- AĞIRAKÇA, Ahmet (2006), “Müneccimbaşı, Ahmed Dede”, *DİA*, Cilt: 32, İstanbul, s. 4-6.
- AKSOY, Hasan (2007), “Eski Türk Edebiyatı’nda Mevlidler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (TALİD)*, Eski Türk Edebiyatı Tarihi - I Sayısı, Cilt: 5, Sayı: 9, İstanbul, s. 323-332.
- ALGÜL, Hüseyin (1996), “Ficâr”, *DİA*, Cilt: 13, İstanbul, s. 52.
- ALİ FERRUH (İbnü’r-Reşâd) (1305/1), *Kerbela - Kitâb-ı Evvel*, Paris, H. Muharrem 1305/Eylül-Ekim 1887, 228 s.
- ALİ FERRUH (İbnü’r-Reşâd) (1305/2), *Musbâhu’s-Salâh - Vilâdet-i Peygamberî*, Paris, H. Rebî’ü’l-evvel 1305/Kasım-Aralık 1887, 61 s.
- ALİ KEMAL (1985), *Ömrüm*, (Yayıma Hazırlayan: Zeki Kuneralp), İsis Yayıncılık, İstanbul.
- BİRİNCİ, Necat (1988), *Menemenlizâde Mehmed Tahir: Hayatı ve Eserleri*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- BURSALI Mehmed Tâhir (1333), *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: II, İstanbul: Matba’a-i Âmire, H. 1333/1915.
- CANAN, İbrahim (1995), “Enes b. Mâlik”, *DİA*, Cilt: 11, İstanbul, s. 234-235.
- CANIM, Rıdvan (2000), *Latîf - Tezkiretü’ş-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*, Ankara: AKM Başkanlığı Yay.
- CEBECİOĞLU, Ethem (2008), “Muhyiddin İbnü’l-Arabî’nin (560/1165-638/1240) Hayatı ve Eserleri”, *Tasavvuf / İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi* (İbnü’l-Arabî Özel Sayısı-1), Yıl: 9, Sayı: 21, s. 9-25.
- CÜNDİOĞLU, Düccane (1996), “Ernest Rénan ve ‘Reddiyeler’ Bağlamında İslam-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı”, *Divan / İlmî Araştırmalar*, 1996/2, Yıl: 1, Sayı: 2, s. 1-94.

- ÇANKAYA, Mücellidoğlu Ali (1968-1969), *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler / Mülkiye Şeref Kitabı: Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olayları İle Birlikte*, Cilt: III, Ankara: Mars Matbaası.
- ÇUBUKÇU, Asri (1997), "Halîme", *DİA*, Cilt: 15, İstanbul, s. 338.
- DURMUŞ, İsmail (2004), "Mevlid / Arap Edebiyatı", *DİA*, Cilt: 29, Ankara, s. 480-482.
- EL-A'ZAMÎ, M. Mustafa (1992), "Buhârî, Muhammed b. İsmâil", *DİA*, Cilt: 6, İstanbul, s. 368-372.
- el-SHAMAN, Massad Süveylim Ali (1982), *Türk Edebiyatında Siyerler ve İbn Hişam'ın Siyer'inin Türkçe Tercümesi*, YDT., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.
- ERDOĞAN, Mehtap (2009), "Ali Ferruh'un Şâyân Adlı Eseri ve Bu Eser İçerisinde Yer Alan Terci-i Bend - Müstezad Nazım Şekliyle Yazdığı Bir Manzumesi", *Turkish Studies / Internationale Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume: 4/8, Faal 2009, s. 1189-1211.
- FAYDA, Mustafa (1991), "Bahîrâ", *DİA*, Cilt: 4, İstanbul, s. 486-487.
- GALİTEKİN, Ahmed Nezih (2003), *Sâlnâme-i Nezâret-i Umûr-ı Hâriciyye (Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı) 1320/1902*, Dördüncü Def'a Olarak Hâriciyye Sicill-i Ahvâl Müdüriyeti'nce Tertîb Olunmuştur - IV, Âlem Matba'ası - Ahmed İhsân ve Şürekâsı, Dersa'âdet, 1320, [İşaret Yayınları, İstanbul, Mayıs 2003, (666+85 s.) "Resimler" başlıklı ek kısmının 31. sayfasında Ali Ferruh Bey'in Vaşington Sefiri olduğu dönemde, 60. sayfasında da "Bulgaristan Fevkalâde Komiserleri" içerisinde çekilmiş fotoğrafı yer almaktadır.]
- GEZGIN, Faruk (2010), *Ali Kemal: Bir Muhalifin Hikâyesi*, İstanbul: İsis Yayıncılık.
- GÖRMEZ, Mehmet (2012), "Vâsile b. Eska'", *DİA*, Cilt: 42, İstanbul, s. 550-551.
- GÜNAY, Fatih (2007), "Râşid Mehmed Efendi", *DİA*, Cilt: 34, İstanbul, s. 463-465.
- GÜNEŞ, Ahmet (2013), *İbnürreşâd Ali Ferruh Bey'in Kerbelâ Eseri (Metin-İnceleme)*, YYLT, İstanbul Üniversitesi SBE., Türk Dili ve Edebiyatı A.B.D., Eski Türk Edebiyatı B.D., İstanbul, X+294 s.
- HARMAN, Ömer Faruk (2000), "İbrâhim", *DİA*, Cilt: 21, İstanbul, s. 269.

- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâleddin Abdülmelik (1985), *İslâm Tarihi / Sîret-i İbn-i Hişam Tercemesi*, (Trc.: Hasan Ege), Cilt: I-IV, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1961 s. (Cilt: I, 613 s.; Cilt: II, 583 s.; Cilt: III, 585 s.; Cilt: IV, 532 s.)
- İBNÜ'R-REŞÂD (Ali Ferruh) (1301), *Laklakiyât-ı Edebiyye*, Kostantiniye: Matba'a-i Ebu'z-ziyâ, R. 1301/1885-6, 36+1 s.
- İBNÜ'R-REŞÂD (Ali Ferruh) (1302), *Devlet*, İstanbul: Karabet ve Kasbar Mat., R. 1302/1886-7, 67+1 s.
- İBNÜ'R-REŞÂD (Ali Ferruh) (1303/1), *Hûşeng*, Dersa'âdet: Mahmûd Bey Mat., R. 1303/1887-8, 160 s.
- İBNÜ'R-REŞÂD (Ali Ferruh) (1303/2), *Şâyân*, Dersa'âdet: Mahmûd Bey Mat., R. 1303/1887-8, 50 s.
- İBNÜ'R-REŞÂD (Ali Ferruh) (1303/3), *Mebâdî-i Hikmet-i Ahlâk*, İstanbul: Karabet ve Kasbar Matba'ası, R. 1303/1887-8, 80 s.
- İBNÜ'R-REŞÂD (Ali Ferruh) (1304/1), *Üssü'l-Esâs -Medhal-*, Birinci Kitap, Dersa'âdet: Mahmûd Bey Matba'ası, R. 1304/1888-9, 48 s.
- İBNÜ'R-REŞÂD (Ali Ferruh) (1304/2), *Taklîb-i Elfâz yâhud Mebâdî-i İştikâk*, Kısım-ı Evvel / Levâhik, İstanbul: Mihran Matba'ası, R. 1304/1888-9, 77+1 s.
- İBNÜ'R-REŞÂD Ali Ferruh (1306), *Teşhîr-i Ebâtıl*, İstanbul: Mihran Mat., R. 1306/1890-1, 48 s.
- İNAL, İbnülemin Mahmûd Kemal (1971), *Son Asır Türk Şairleri*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- İŞLİ, Emin Nedret (1991), *İstanbul'da Gömülü Şairlerin Mezar Kitabeleri*, YYLT, İstanbul Üniversitesi SBE, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl., Eski Türk Edebiyatı BD., İstanbul, s. 112-113 (9+121+5). (Şairin mezar taşının net olmayan bir fotoğrafı 112. sayfadan önce yer almış olmasına rağmen tezde bu sayfa numaralandırılmamıştır.)
- KANDEMİR, M. Yaşar (1988), "Abdullah b. Ömer b. Hattâb", *DİA*, Cilt: 1, İstanbul, s. 126-128.
- KANDEMİR, M. Yaşar (1997), "Hatice", *DİA*, Cilt: 16, İstanbul, s. 465-466.
- KANDEMİR, M. Yaşar (2006), "Müslim b. Haccâc", *DİA*, Cilt: 32, İstanbul, s. 93-94.

- KARAMAN, Hayrettin ve Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş (2006-2008), *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., Ankara, Cilt: I, 747 s.; Cilt: II, 767 s.; Cilt: III, 760 s.; Cilt: IV, 800 s.; Cilt: V, 789 s.
- KILIÇ, M. Erol (1999), "İbnü'l-Arabî, Muhyiddin", *DİA*, Cilt: 20, İstanbul, s. 493-516.
- KIRBIYIK, Kasım (1998), "Hayzürân", *DİA*, Cilt: 17, İstanbul, s. 106-107.
- KÖKSAL, M. Fatih (2011), *Mevlid-nâme*, TDV Yayınları, Ankara, 786 s.
- MUHAMMED HAMÎDULLAH (1998), "Hilfû'l-Fudûl", *DİA*, Cilt: 18, İstanbul, s. 31-32.
- ÖNKAL, Ahmet (1989), "Akil b. Ebû Tâlib", *DİA*, Cilt: 2, İstanbul, s. 264.
- ÖZ, Mustafa (1993), "Ca'fer es-Sâdık", *DİA*, Cilt: 7, İstanbul, s. 1-3.
- ÖZCAN, Abdülkadir (2009), "*Solakzade Mehmed Hemdemî*", *DİA*, Cilt: 37, İstanbul, s. 371-372.
- ÖZÖN, M. Nihat ve Baha Dürder (1967), *Türk Tiyatrosu Ansiklopedisi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 494 s.
- SARICAOĞLU, Şakir (1999), *Ali Ferruh'un Hayatı Fikirleri ve Eserleri*, YYLT, Kırıkkale Üniversitesi SBE., Türk Dili ve Edebiyatı ABD., Yeni Türk Edebiyatı BD., Kırıkkale, VII+224 s.
- SEZIKLI, H. Ahmet (1988), "Abdülmuttalib", *DİA*, Cilt: 1, İstanbul, s. 272-273.
- ŞENEL, Abdülkadir (1999), "İbn Merdûye", *DİA*, Cilt: 20, İstanbul, s. 184-185.
- ŞENEL, Abdülkadir (2001), "Kastallânî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, Cilt: 24, İstanbul, s. 583-584.
- TİMURTAŞ, Faruk Kadri (1980), *Süleyman Çelebi - Mevlid (Vesiletü'n-Necât)*, 3. Baskı, İstanbul: Kültür Bakanlığı Yay., 1000 Temel Eser Serisi.
- TOPALOĞLU, Bekir (1988), "Abdullah", *DİA*, Cilt: 1, İstanbul, s. 75-76.
- TOPALOĞLU, Bekir (1991), "Âmine", *DİA*, Cilt: 3, İstanbul, s. 63-64.
- TÜLÜCÜ, Süleyman (2003), "Lebid b. Rebîa", *DİA*, Cilt: 27, Ankara, s. 121-122.
- UZUN, Mustafa (1989), "Ali Kemal", *DİA*, Cilt: 2, İstanbul, s. 405-408.
- UZUN, Mustafa (2009), "*Siyer ve Megâzî (Türkçe Siyer Kitapları)*", *DİA*, Cilt: 37, İstanbul, s. 324-326.

- YAVUZ, Yusuf Şevki (1999), “İbn Akîl, Ebü'l-Vefâ”, *DİA*, Cilt: 19, İstanbul, s. 301-304.
- YAZICI, Hüseyin (1999), “İbn Kuteybe”, *DİA*, Cilt: 20, İstanbul, s. 145-149.
- YILMAZ, Mehmet (1992), *Edebiyatımızda İslâmî Kaynaklı Sözler*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- YILMAZ, Mehmet (2013), *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler (Ansiklopedik Sözlük)*, İstanbul: Kesit Yayınları, Ağustos 2013.
- YİĞİT, Melih (2009), *Ali Ferruh Bey'in Washington Elçilik Yılları (1898-1901)*, YYLT, Kocaeli Üniversitesi SBE., Uluslararası İlişkiler ABD., Siyasi Tarih BD., Kocaeli, VII+102 s.